

Obsah

Úvod	3
1. Historický kontext	5
1.1. Barokní kultura	6
2. Člověk raného novověku.....	6
2.1. Raně novověký aristokrat	7
2.2. Raně novověký měšťan.....	9
2.3. Raně novověký venkovan.....	14
2.4. Raně novověká žena	20
2.5. Raně novověká panna.....	25
3. Metodologie	27
4. Zobrazení panenství v raně novověkých homiletických textech	31
4.1. Bohumír Hynek Josef Bílovský.....	31
<i>Doctrina Cristiana animabus inservitura, per dominicas anni et non ullas</i> <i>festivitates breviter aptata... 1721 .....</i>	32
<i>Coelum vivum et firmamentum dogmatum Christi id est Doctrinales de gloria...</i> <i>virgine Panegyrici... 1724 .....</i>	33
<i>Ze souborů Cantator cygnus; Doctrina christiana; Pia quadragesima a Coelum</i> <i>vivum .....</i>	33
4.2. Matěj Václav Šteyer	35
<i>Postilla katolická na dvě částky rozdělená, nedělní a sváteční aneb Vejkladové</i> <i>na evangelia, kteráž se podle řádu a obyčeje svaté římsko-katolické církve na</i> <i>každou neděli a na každý svátek v slavném českém království a margkrabství</i> <i>moravském zasvěcený přes celý rok čítají... 1691 .....</i>	36
4.3. Damascen Marek.....	37
<i>Trojí chléb nebeský pro lačný lid český, od Písma svatého, snešení nábožného,</i> <i>učitelův církevních a Otcův svatých vypůjčený a k nedělnímu občerstvení všem</i> <i>milým vlastencům představený... 1728.....</i>	37
4.4. Kolman Hendl	39
<i>Den spolunedělní a sváteční neb Kázání o savnosti pobožného bratrstva pod</i> <i>titulem svatých Čtrnácte pomocníkův, velikých u Boha orodovníkův... 1709 ....</i>	39
4.5. Daniel Nitsch.....	40
<i>Berla královská Jezu Krista .....</i>	40
4.6. Tomáš Xaverius Laštovka	44

Čtvrtý článek víry katolické...	44
4.7. Lukáš Martinovský	48
<i>Křesťanských pobožných panen věnček poctivosti, v němž se všickni jejich ctnosti pod obyčejným kvítkem k věncům náležitým připodobňují a najevo vykládají... 1581</i>	48
4.8. Adam Klement Plzeňský	63
<i>Rozkoš a zvule panenská, k zvláštnímu rozjímání, naučení a potěšení všem poctivým pannám i jiným pobožným obojího pohlaví lidem složená a vydaná... 1613</i>	63
4.9. <i>Korunka aneb vínek panenský, všechněm pobožným a šlechtným pannám národu českého k zvláštnímu potěšení a užitku oddaný 1550-1600</i>	74
4.10 Daniel Hussonius Pacovský	78
<i>Zahrada panenská 1630</i>	78
5 Obraz panenství v raně novověké homiletické literatuře	85
6 Obraz panictví v raně novověké homiletické literatuře	88
Závěr	90
Resume	92
Anotace	94
Literatura	96

Úvod

Tato diplomová práce se bude zaměřovat na zobrazení panenství v raně novověké homiletické literatuře. Výchozí tezí této práce je, že panenství je fenomén, který se vyskytuje v různých typech literatury podobně jako v preskripcích. Jedná se o označení mladé dívky, která už není dítětem, ale zároveň se ještě nejedná o ženu – tou se stává teprve po sňatku nebo v určitém věku, pokud zůstane svobodná.¹ Pro ženy v tomto věku platí specifická pravidla, mají zvláštní postavení ve společnosti a věnuje se jim nesrovnatelně více preskripcí než mužům ve stejném věku. Je tak jasné, že hlavním hlediskem není pouze biologická podstata věci, panenství je komplexním pojmem, který zahrnuje množství rozličných aspektů života mladé ženy, která se připravuje na sňatek. Panenství je často glorifikováno, zároveň však není z dlouhodobého hlediska žádoucí, pokud rodiče neumístí dívku do kláštera. Ve srovnání s kavalírstvím nebo mládenectvím², kterému bude věnována samostatná kapitola, je panenství mnohem komplikovanějším jevem.

Práce se bude snažit identifikovat aplikaci pojmu *panenství* v homiletické a také preskriptivní mravokárné literatuře na vzorku textů³, analyzovat četnost užití a kontextu a vytvořit tak ucelený obraz panenství v raně novověkých textech. Některá díla sice pochází z předbělohorské doby, dobře však předznamenávají nadcházející baroko. Z dokladů krásné literatury lze vyčíst poměrně vypovídající zobrazení mladé dívky – panny. Cílem práce je tedy částečně také komparace této poetické představy se skutečným vnímáním mladých dívek raně novověkou společností. Tohoto cíle bude dosahováno pomocí genderové metodologie, se kterou pracuje například Alfred Thomas nebo v českém prostředí autorky Jana

---

¹ Tento fakt nacházíme v mnoha odborných textech, lze ho pokládat za obecně známou informaci. O životních fázích ženy pojednává například V. Bůžek in *Eva nejen v ráji* v kapitole *Muž, žena a děti v aristokratické rodině na prahu novověku*.

² Pro potřeby této diplomové práce bude užíván pojem *kavalírství* nebo *mládenectví* jako označení příslušného mužského věku jako protějšek k ženskému *panenství*. *Panictví* bude věnována samostatná kapitola, a to z toho důvodu, že zdaleka nelze využívat tyto pojmy v době raného novověku jako paralely. Pojem *panenství* je totiž výrazně komplexnější.

³ Jejich seznam je součástí příloh.

Ratajova a Lucie Storchová. Publikace těchto autorů jsou tedy, z hlediska metody práce s textem, výchozími texty pro tuto práci.⁴

Tato práce je do určité míry interdisciplinární a sekundární literaturu tak poskytne kromě literární vědy také historie, sociologie a genderová studia. V této diplomové práci bude nejdříve zpracována teoretická část – bude specifikováno zkoumané období z hlediska náboženství, kultury a také společensko-politických poměrů. Tyto zdánlivě obšírné informace umožní vnímat širší kontext a vytvořit pak celkový obraz mladé neprovdané ženy na prahu novověku. Dále bude stanovena metodologie, na základě které budou zkoumány textové vzorky a to na jednom příkladu práce s textem. Po tomto teoretickém úvodu bude následovat samotná analýza textů. V závěru pak budou shrnuty zjištěné poznatky a bude vykreslen obraz panny v raně novověké literatuře.

---

⁴ Jedná se o tituly *Čechy královny Anny A. Thomase a Nádooby mdlé, hlavy nemající* J. Ratajové a L. Storchové

1. Historický kontext

Raný novověk je obvykle vymezován dvěma mezními roky, a to na jedné straně „objevením“ amerického kontinentu v roce 1492, což je mezník, na který je kladen konec středověku. Na straně druhé je to pak rok 1789 a Velká francouzská revoluce. V rámci zpracovávaných textů se pohybujeme v době baroka. Ve druhé polovině 17. století je česká společnost v průměru poměrně mladá – většinu obyvatelstva tvořili lidé, kteří ještě nedosáhli padesáti let. V mladém věku měly početní převahu ženy, po čtyřicátém roce se začíná složení významně měnit, více je mužů. Důvodem je vysoká úmrtnost při porodu a špatná poporodní péče. Pohybujeme se také v období společenských a politických změn. Co se týká celkového společenského uspořádání a hierarchie, na pomyslném společenském žebříčku se zvýšilo postavení kněží. Důvodem byla situace po Bílé hoře. Kleslo naopak postavení nižší šlechty, která měla v předbělohorském období nezanedbatelný význam.⁵

Změnou prošel taky český jazyk a literatura. Do jazyka začaly významněji pronikat vnější vlivy, především němčina. Jazykem vzdělanců byla i nadále latina. Barokní období je všeobecně považováno za dobu úpadku jazyka, který se začíná v určitém směru vulgarizovat – zůstává jazykem venkova a nižších vrstev a psaná forma se příliš nevyužívá. Taky v této době pozorujeme snahy tzv. puristů, jejichž cílem bylo vytvářet „čistě“ české novotvary, které uměle dosazovali do jazyka. Vznikaly také slovníky či obrany jazyka – nejznámější je obrana Bohuslava Balbína. Pragmatickým důvodem, proč nevznikaly knihy v češtině, byla absence vzdělaného českého publika. Český jazyk se uchoval především v lidových vrstvách, kde byl ovšem zachován s výraznými dialektickými prvky. Literatura byla následně po roce 1620 výrazně ochuzena jednak o bratrské literáty, kteří odešli do zahraničí, a jednak o samotná díla, která byla ničena nebo nevyšla vlivem cenzurních zásahů.⁶

---

⁵ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Svazek VIII, 1618-1683. Praha: Paseka, 2008, 711 s., [32] s. obr. příl. ISBN 978-80-7185-947-5.

⁶ HAPÁK, Pavol, Štefan KAZIMÍR, Július MÉSÁROŠ, et al. *Přehled dějin Československa*. I, 2., Editor Josef JANÁČEK, editor Jaroslav PURŠ, editor Miroslav KROPILÁK. Praha: Academia, 1982, 645 s.

1.1. Barokní kultura

Baroko se objevilo v Evropě již ve druhé polovině 16. století v jižní Evropě u románských národů. Navazuje na renesanci, která se obrací především k rozumovému poznání světa a k člověku samotnému. Baroko nabízí člověku útočiště ve víře v Boha, jejímž prostřednictvím je vykládán svět. Církev má nyní privilegované postavení a její vliv je také politický. Barokní umění tomuto trendu odpovídá – sledujeme honosné stavy s bohatou výzdobou, výtvarné umění je zdobné. Výrazně se baroko projevuje také v architektuře. Kostely mají být odrazem nebe na zemi a poskytovat tak běžnému člověku únik od běžného života a poskytnout prostor pro rozjímání a útěchu. Baroko se v českých zemích rozvinulo do té míry, že jej odlišujeme od baroka v jiných zemích a hovoříme o tzv. českém baroku.

V literatuře se projevuje vliv katolické církve, především pak jezuitského řádu, který má kontrolu nad množstvím tiskáren, a v české literární produkci funguje církevní cenzura. Do literatury se vrací legendy, hojně vznikají kancionály a meditativní poezie, rozvíjí se nauková literatura, zejména historiografie. Významnými literárními osobnostmi této doby jsou Matěj Václav Šteyer, Bedřich Briedel, Felix Kadlinský a v neposlední řadě Bohuslav Balbín.⁷

2. Člověk raného novověku

V raném novověku se stále setkáváme s hierarchickým uspořádáním společnosti. Hlavními třemi sociálními vrstvami je skupina urozených obyvatel (šlechta), měšťanů a venkovanů. Život každé z těchto skupin se výrazně odlišoval a s tím se současně lišilo také uvažování o světě, náboženské představy, vnímání literárních textů, společenských jevů a v neposlední řadě taky užití jazyka.

---

⁷ Jsme si vědomi, že publikace *Přehled dějin Československa 1/2 [1526-1848]* je výrazně marxisticky orientovaná, a tedy i ideologicky zaměřená. Pro strohý popis historického kontextu však postačí. Pracovali jsme s ní s tímto vědomím a snažili se vybírat pouze faktické informace konfrontované s osmým a devátým svazkem *Velkých dějin koruny české*

2.1. Raně novověký aristokrat

Nejdříve se budeme věnovat urozenému člověku. V 17. století se bavíme o šlechtě, jejíž urozený původ z daleka nestačí ke kýženému sociálnímu a politickému postavení. Důležité jsou především majetkové poměry a míra, jakou se daná rodina podílí na mocenských procesech. Postavení je pak nutné určitým způsobem hájit a upevňovat ho. K tomu docházelo mimo jiné také prostřednictvím vhodně zvolených sňatků, kdy bylo nežádoucí, aby byl člen dobře situované rodiny oženěn (či členka provdána) za osobu z nižší společenské vrstvy, bez urozeného původu či s výrazně menším kapitálem. Šlechtický titul, postavení a moc pak zpravidla dědil nejstarší syn. Kromě majetku měl na postavení vliv také určitý úřad, který rodina (obvykle dědičně) zastávala, rozsah pozemků a kontaktů na panovníkově dvoře. Co se majetku týká, trendem na přelomu 16. a 17. století se stala tak zvaná *dominia*, kdy majetkově lépe situovaní urozenci skupovali krachující velkostatky, které se pak sdružovaly do výše zmíněných *dominií*. Cílem pak bylo vytvořit dobře propojené podnikání, které bude zasahovat do všech oblastí hospodářství a tím pádem bude prosperovat v různých oblastech. Obraz šlechty se v pramenech liší v závislosti na tom, odkud dané svědectví pochází. Ve vztahu k poddaným se vrchnost často sama ráda vykreslovala jako: „*Obraz příkladného šlechtice, který se otcovsky staral o blaho vlastních poddaných, nad jejichž každodenní život byl však jako příslušník privilegované vrstvy povznesen...*“⁸. Poddaní byli, i přesto, že se k nim šlechta dle vlastních slov chovala jedinečně dobře, podle urozenců: „*neposlušní, nevděční, tvrdohlaví a zarputilí*“.⁹ Šlechtickým úkolem pak bylo nevzdělané a vzpurné poddané usměrňovat, trestat a poučovat (zde se dostáváme k trendu *preskripcí*). V období po Bílé hoře se velmi výrazně prohloubil rozdíl mezi vyšší a nižší šlechtou, přičemž vyšší šlechta svým majetkem několikanásobně převyšovala tu nižší. Sociální skupina šlechty fungovala do konce 16. století do jisté míry velmi neprostopně a uzavřeně,

---

⁸ BŮŽEK, Václav a Pavel KRÁL, ed. Člověk českého raného novověku. Praha: Argo, 2007. Každodenní život. ISBN 978-80-7203-694-3. s. 90

⁹ BŮŽEK, Václav a Pavel KRÁL, ed. Člověk českého raného novověku. Praha: Argo, 2007. Každodenní život. ISBN 978-80-7203-694-3. s. 90

dostat se do panského stavu bylo velmi obtížné. Málokdy byl přijat celý rod, obvykle se šlechtický titul přiznával jednotlivým osobám za konkrétní skutky, přičemž ale vždy platilo dědičné právo, a tedy existovala naděje, že bude rod jednou součástí šlechtického stavu. O přijetí nebo nepřijetí se rozhodovalo na panském zasedání zemského sněmu. V 17. století se tento systém začal otevírat zbohatlým rytířům (rytíři jsou příslušníky nižší šlechty), zámožným cizincům apod. Zároveň začínají mizet staré rody, a to mimo jiné v souvislosti s rodovou degenerací vlivem sňatků v rámci rodiny. V pobělohorském období zaujímali cizinci stále více místa, což se také odráží na stavu jazyka. Také pro šlechtu existovala řada preskripcí, jejich chování mělo být zcela odlišné od „běžného člověka“. Mezi hlavní ctnosti se měla řadit především čest, šlechtnost, statečnost apod. (tento vzor vznikl už ve středověkém pojetí rytíře). I u nás tak vznikala různá šlechtická naučení, která měla usnadnit šlechtě orientaci ve světě. Součástí výchovy mladých chlapců byly také tzv. kavalírské cesty, během kterých nabyli životních i prvních sexuálních zkušeností, což bylo zcela v souladu s očekáváním. Mladí urozenci se museli naučit správnému chování, protože sebemenší přešlap (nevhodné vyjadřování, nedostatečná zdvořilost apod.) byl velmi přísně hodnocen. Vzdělávání probíhalo prostřednictvím tzv. preceptorů, ale vznikaly také vzdělávací instituce, například rytířské akademie. Co se týká děvčat, jejich úkolem především bylo připravit se na manželství. I dívky však podléhaly vžitému úzu o vhodném chování a vyjadřování. Dívky se často vzdělávaly na cizím dvoře a stávaly se součástí tzv. fraucimoru, což bylo výhodné zejména proto, že bylo možné dohodnout vhodný sňatek. Stávaly se součástí dvora a vzdělávaly se především v umění (hudba, výtvarné umění...) a ručních pracích. Před sňatkem se chlapci navraceli z kavalírských cest jako muži a dalším milníkem bylo založení rodiny. Sňatek sám o sobě však nezaručoval pokračování rodu – důležité bylo narození (a přežití) syna. Existuje mnoho dokladů z počátku 17. století, ve kterých otcové radí svým synům, jakou polohu ideálně zaujmout při pohlavním styku, aby došlo k početí chlapce a podobně. Narození mužského potomka bylo nedílnou součástí života aristokracie a úzce souviselo s udržení určitého postavení ve společnosti. Na ženu tak byl vyvíjen nepřiměřený nátlak – jejím úkolem bylo donosit, porodit a vychovat mužského dědice, ideálně co nejdříve po svatbě, být

dobrou šlechtičnou, matkou a manželkou. To všechno byly role, které přicházely vzápětí po svatbě a dívka na ně byla během celého dospívání připravována.¹⁰

2.2. Raně novověký měšťan

Josef Hrdlička rozpracovává v publikaci *Člověk českého raného novověku* ucelenou představu o další sociální skupině, která se aktivně účastnila veřejného života v baroku. Je jí vrstva měšťanská. Pod tou si však nelze představovat každého obyvatele, který dlouhodobě pobývá na území města – tím rozumíme obec s městskými právy, tedy určitou městskou sociální skupinu. Měšťany jsou pak především ti, jež vlastní na území města nemovitost. Městská společnost byla velmi pestrá a sociálně diferenciovaná. Dále se zde vyskytovali duchovní představitelé, cechy a městská společnost se prolínala také se šlechtickými dvory. Ty zahrnovaly dvořany, úředníky a sloužící, viz výše, a to především v královských městech, v nichž se nacházely také šlechtické paláce. Na druhé straně spektra to samozřejmě byly také osoby na sociální periferii. Zvláštní skupinu lidí, kteří na území města vlastnili nemovitosti, byli Židé a cizinci. Kratší dobu se ve městech zdržovali studenti a obchodníci prodávající nebo nakupující na trzích. Celé toto společenství zahrnující pestré složení obyvatel nazývá Hrdlička tzv. městskou pospolitostí (zahrnující skupinu měšťanů). Města byla velmi dynamickým prostředím, kde se prolínala různá náboženství, kultury, vzdělanost a tradice, obyvatelé však nezapomínali na obezřetnost ke všemu novému, co by narušovalo dosavadní řád a hodnoty. Města fungovala jako centra řemesel, vzdělání, církve a společenského života. Dalo by se říci, že bylo městské prostředí spojníkem mezi všemi třemi základními sociálními skupinami – urozeným člověkem a jeho dvořanem, měšťanem a venkovanem, který se bez městské infrastruktury také většinou neobešel. Města také poskytovala možnost seberealizace – vhodné využití vlastních schopností mohlo člověka raného novověku dostat do poměrně vysokých společensko-politických kruhů. Stejně tak se mohl vlivem nepříznivých okolností ocitnout na sociální periferii (např. žebrat). Také

---

¹⁰ BŮŽEK, Václav a Pavel KRÁL, ed. *Člověk českého raného novověku*. Praha: Argo, 2007. Každodenní život. ISBN 978-80-7203-694-3.

mezilidské vztahy byly ve městech pestřejší než například na venkově, a to zejména pro to, že velká část z nich měla pouze dočasný charakter. Důležitým pojmem se v městském společenství stává *soused/sousedka*, což byl každý měšťan, který tento status získával po dosažení plnoletosti. Toto označení v sobě skrývá jakousi spoluodpovědnost na dění v městě, zejména v hospodářské a politické sféře. Život ve městech tak přímo znamenal být součástí většího společenského systému, a kromě svého soukromého života nutnost pěstovat taky život veřejný. Zároveň pojem *soused/sousedství* zajišťovalo (alespoň zdánlivou) rovnoprávnost občanů a určitou solidaritu a sounáležitost uvnitř společenství. O to náročnější bylo dostat se do města zvenčí, rozhodnutí o měšťanském právu náleželo městské radě, což provázela samozřejmě určitá finanční úplata do městské pokladny. S tímto se taky pojí pravidlo nepřímé úměry – čím menší město si občan vybral ke svému životu, tím obtížněji se do jeho infrastruktury mohl dostat, a to z důvodu *absence sítě sociálních vztahů*¹¹, pokud ve městě neměl příbuzné. Nejdůležitějším veřejným prostorem byl pak kostel. Dle místa bydliště byl každému měšťanovi určen kostel, kde se odehrávaly nejdůležitější milníky jeho života, jako jsou svatby, křty, pohřby a také pravidelné bohoslužby, kde jednak farník dával na odiv svůj ekonomický status a také se stýkal s ostatními farníky. Sociální status rodin mohl určovat dokonce i zasedací pořádek v chrámu, patrnější však tato diferenciacie bývala na hřbitovech, kde se lišily náhrobní desky a umístění hrobů a hrobek. Sociální postavení si zámožné rodiny upevňovaly také finančními dary svým farnostem – kupovaly zvony, malby apod., obvyklé bylo také členství mužů i žen v náboženských bratrstvech. Tyto znaky jsou typické pro české baroko (, které, jak už bylo míněno výše, je specifické). Hrdlička také poukazuje na fakt, že sociální uspořádání měst vycházela z velké části ze středověké tradice, s čímž se pojila jednak výše zmiňovaná veřejná odpovědnost, ale také pevná hierarchie, příslušnost k dalším sociálním sítím, jako je fara, cech apod. a v neposlední řadě bylo vyžadováno určité chování, a to ať předepsané, nebo nepsané a zažité. Individualita jednotlivce ustupovala ve prospěch většiny, každá osoba měla své určené místo, které navíc určil Bůh. Do

---

¹¹ BŮŽEK, Václav a Pavel KRÁL, ed. Člověk českého raného novověku. Praha: Argo, 2007. Každodenní život. ISBN 978-80-7203-694-3.

přímého konfliktu těchto zažitých tradic se staví výraznější možnosti kariéry, cestování, vzdělání a osobního růstu, které se nabízí na prahu novověku. Dále také, i přes jistou dynamiku městských oblastí byla myšlenková a sociální uzavřenost podtržena taky městskými hradbami, které jednak zajišťovaly bezpečí (na mysl máme jednak válečné konflikty, ale také náказы apod.) a jasně určovaly městskou hierarchii. Děly obyčany uvnitř hradeb od obyčanů na předměstí a zároveň městské brány fungovaly jako jakási síta nově příchozích. Pokud nahlédneme do uspořádání městské samosprávy, pozorujeme zde jasnou biblickou symboliku – v čele města obvykle zasedalo šest až osmáct radních, podle velikosti města, vždy se pak jednalo o symbolické číslo (obvykle v souvislosti s Kristovými apoštolý), nejčastějším počtem radních tak bylo dvanáct osob, ty pak měly ve správě klíče od městských bran. Jinak se život radních od života apoštolů v ničem neslučoval. Za prvé byla funkce doprovázena pouze nízkou úrovní byrokracie, za druhé radní za svou funkci nedostávali žádný plat a museli si tak udržovat svoji živnost. Pro měšťany tak byla tato funkce relativně náročná, ale udržet si ji bylo výhodné z hlediska sociálního postavení a také bylo snazší politicky a mocensky působit na město a dění v něm. Tomu se však snažila předejít městská práva a radní se v radě pravidelně střídali. Zaměříme se také na soukromý život měšťanů. Prostředím, kde měšťan trávil nejvíce času, byl jeho dům, jehož velikost a zdobnost (a to jak exteriérů, tak interiéřů) poukazovala na movitost majitele. Toto byl prostor pro rodinu a případně setkávání s přáteli, přízemí domu potom sloužilo k veřejnějším záležitostem, především k obchodním a politickým stykům. Myšlení barokního člověka lze pozorovat na skladbě knihovny. Jednoznačně převažuje náboženská literatura. Ve velkých knihovnách se však poměr duchovní literatury v pobělohorském období příliš nelišil, rostl naopak počet spisů věnujících se právu, což naznačuje zvyšující se zájem o juristické vzdělání. Důležitou změnou byl také rostoucí důraz na hygienu a osobní vzhled. Drahé prádlo, oblečení a látky platily za komoditu, která na první pohled dávala na vědomí širokému okolí sociální příslušnost dané osoby. Za pozornost také stojí sdílení domácnosti, která se v této době objevuje, a to na třech úrovních. První z nich je poměrně logická – v domě přebývalo služebnictvo, které bylo svobodné a nemělo vlastní bydlení, dalším stupněm je ubytování celé další rodiny v sídle, či pronájem části domu jiné rodině – v tomto případě dostává význam sousedství zcela

nový význam a rozměr, řešila se především otázka soukromí. Posledním, pravděpodobně nepřekvapivějším, jevem bylo fungování přízemí domu jako šenk – hosté sem pak přicházeli nejen jako návštěvníci určitého restauračního zařízení, ale jako hosté dané rodiny, vstupovali totiž do jejich soukromých prostor. Tento prostor byl využíván především muži, důležité ale je, že ženám nebyl tento veřejný prostor nijak uzavřen. Ženy však obvykle nepěstovaly obchodní nebo politické styky, a tak bylo přirozené, že toto prostředí hojněji využili spíše muži. Dům měšťana nebyl pouze nemovitostí, nýbrž ho k němu vázal velmi úzký a poměrně široký vztah. Byl to jeho domov, ve kterém trávil většinu svého času, byl to prostor pro jeho rodinu a obchodní styky, byl hlediskem jeho sociálního statusu. Muž měšťan byl pak hlavou této domácnosti, neboť i městská práva upravovala hierarchický vztah mezi mužem a ženou. „*Muž jest pán a správce ženy.*“¹² Jedinou možností pro ženu, jak se osamostatnit, byla správa vlastního majetku, předpokladem bylo buďto ovdovění nebo zámožný původ, kdy byla ženě určena nemovitost do správy spolu se sloužícími. Muž měl při správě domu k dispozici čeledíny a hospodáře, žena dohlížela na služky, hospodyně a kuchařky a v případě výchovy potomků měla k dispozici chůvu/y. Děti byly vnímány jako přirozené, biologické pokračování rodu a k jejich zplození vedlo samozřejmě uzavření manželství. Důležitost potomků zdůrazňoval například Šimon Lomnický z Budče, který uvedl: „*Syny a dcery počínáme a rodíme, abychom z nich potěšení nabyli a z jejich rodiny kmene a památky budoucí věčné po sobě pozůstaviti a rod svůj tudy zachovati mohli.*“¹³ V barokním období pozorujeme u měšťanstva zvýšenou pozornost zaměřenou na dítě už v prenatálním období, a to nejen projevy rodičovské lásky. I nenarozený potomek totiž mohl ovlivňovat majetkové vztahy, jak je známo z několika dokladů, například jde o zmínky v kšaftech. Děti byly do majetkových poměrů zahrnovány především kvůli stále poměrně nízkému věku úmrtnosti v raném novověku – rodiče se tak nemuseli vždy dožít dospělosti svého dítěte (případy pohrobků a podobně). Pro případ, že by k tomuto došlo, byli dětem stanovováni tzv. poručníci, kteří se o děti starali do jejich

---

¹² BŮŽEK, Václav a Pavel KRÁL, ed. *Člověk českého raného novověku*. Praha: Argo, 2007. Každodenní život. ISBN 978-80-7203-694-3. s. 154

¹³ BŮŽEK, Václav a Pavel KRÁL, ed. *Člověk českého raného novověku*. Praha: Argo, 2007. Každodenní život. ISBN 978-80-7203-694-3. s. 156

dospělosti a zároveň spravovali jejich majetek do doby, než byli potomci schopni ho převzít a hospodařit s ním samostatně. Zpravidla tuto funkci vykonávali nejbližší pokrevní příbuzní. Pokud nebyl nikdo takový k dispozici, obraceli se rodiče na své důvěryhodné přátele, cílem bylo především vybrat takové poručníky, kteří dítě nepřipraví o svěřené jmění. Veřejná funkce takových osob měla zajistit, že k tomu nedojde, protože by to znamenalo velmi hrubý prohřešek proti dobrým mravům. Po narození měla výchovu potomků na starosti výhradně žena, která měla v zámožnějších rodinách k dispozici také chůvu. Barokní výchova se měla opírat o dva základní pilíře: náboženská výchova, na kterou byl kladen velký důraz. Oba rodiče pak měli být ve své zbožnosti dítěti vzorem. Druhým pilířem bylo získání praktických dovedností, které se odlišovaly v závislosti na pohlaví dítěte. Dívky se učily od svých matek a hospodyň, jak se stát správnou ženou v domácnosti, k tomuto účelu existovala celá řada příruček a preskripcí, například asi nejznámější spis *Abeceda pobožné manželky a rozšafné hospodyně* Jana Kocína z Kocínětu. Cílem bylo vychovat a vzdělat dívku tak, aby byla schopná se postarat o domácnost, manžela a děti, což bylo jejím životním naplněním. Správná manželka měla být k dispozici svému muži, kterému měla ulevovat od jeho starostí, a vhodnou aktivitou pro ni mělo být zpracování látek. Praxe se však od ideálu často odchylovala, protože se vyskytovaly ženy, které se chtěly, ať už samostatně nebo po boku svého manžela, prosadit ve veřejném životě a realizovat se. Chlapci se na rozdíl od dívek vzdělávali v městských školách a v otcově dílně. Zde měli chlapci kromě praktického vzdělání načerpat taky morální a náboženské zásady a hodnoty. Nadaným dětem bylo poskytováno jakési sekundární církevní vzdělání sloužící jako předstupeň k univerzitnímu vzdělání. Zámožné rodiny si mohly dovolit najímat soukromé učitele po vzoru urozených vrstev, tzv. preceptory. V barokním období se objevuje kladný vztah k tzv. *literárnímu umění* a celkovému intelektuálnímu směřování vzdělání. S tím souvisí rostoucí počet úřednických pozic, nikoliv však úpadek řemesla. Výrazně se lišila také hranice, kdy byl měšťanský potomek považován za dospělého. Zatímco u chlapce rozhodovaly jeho hospodářské a intelektuální schopnosti, obvykle dosahovali dospělosti kolem dvaceti let, dívka se stávala ženou vstupem do manželství. (Což v podstatě předznamenává jakýsi předpoklad ženské pasivity v životě.) V manželství pak nebyl výjimkou výrazný věkový rozdíl ani více manželství

za život vzhledem k vysoké úmrtnosti. Pokud byly v manželství nedospělé děti a jeden z partnerů zemřel, bylo další manželství doporučováno. Odsuzovány naopak byly neúměrné svazky majetných letitých vdovců s mladými měšťanskými dívkami, stejně jako sňatky majetných starších vdov s mladými chlapci. Přitom právě takový sňatek mohl být pro mladého muže startem úspěšné kariéry a získání významnější sociální pozice. Sňatky přitom byly z větší části motivovány především udržením či získáním sociálního statusu, majetkovými poměry a podobně, vznikaly mezi podobně situovanými rodinami, rodinami v přátelských vztazích, ceších a podobně. Tyto sňatky byly racionální a předem domluvené. Existovaly však také sňatky z lásky, či sňatky, které byly následkem *předčasného citového vzplanutí*, s nímž se váže přísloví o tzv. *horkých peřinách*¹⁴. Dalším důležitým pojmem úzce spjatým s rodinou bylo tzv. *dobré jméno*, které musel každý měšťan chránit a udržovat. Různé spory tak nebyly výjimkou a zapojily se do nich často i širší příbuzní. Manželka při sňatku přijímala dobré jméno svého manžela a musela se tak podle toho chovat, aby ho nezneškodila. S tímto je také úzce spjata otázka osobní cti. S tou také souvisely různé tresty, které měly být potupného charakteru – zahrnovaly například veřejné pokárání či odprošení nebo byly fyzické a zostuzující. Pokud se nějaký prohřešek dotkl ženy – někdo ji zostudil nebo se ona sama stala činitelkou nečestného nebo ostudného chování, byl na jejím veřejném slyšení přítomen také její manžel, jehož osobní cti se toto přímo dotýkalo.

2.3. Raně novověký venkovan

Raně novověkou společností z velké části tvořilo také venkovské obyvatelstvo, které zastávalo v tomto období bezmála devadesát procent obyvatelstva.¹⁵ Jedná se o významnou vrstvu, která zahrnovala množství sociálních skupin, žijících v podřízeném stavu vůči šlechtě, církvi i městům. Mezi venkovský lid řadíme sedláky, řemeslníky, zemědělce a mnoho dalších – jednotlívým prvkem této vrstvy je

---

¹⁴ BŮŽEK, Václav a Pavel KRÁL, ed. Člověk českého raného novověku. Praha: Argo, 2007. Každodenní život. ISBN 978-80-7203-694-3.

¹⁵ BŮŽEK, Václav a Pavel KRÁL, ed. Člověk českého raného novověku. Praha: Argo, 2007. Každodenní život. ISBN 978-80-7203-694-3.

trvalý život mimo dvůr či město. Důležitým hlediskem utvářejícím jasnou hierarchii bylo vědomí venkovana, že je v podřízeném postavení, ze kterého se však často snažil vymanit, případně se domáhat svých práv. Z pohledu šlechtické a měšťanské vrstvy byl venkovan obvykle spojován s negativními konotacemi. Venkovskou vrstvou pohrdali, cítili se značně nadřazení, ale zároveň se objevovaly i jisté obavy z případné vzpoury. Ani vesničané však o měšťanech neuvažovali příliš kladně, hlavním cílem kritiky bylo nabývání majetku bez „poctivé práce“ prostřednictvím různých kontaktů a spekulací. Vztah města a vesnice se tedy většinou omezoval na oblast obchodu a kultury. I přes všeobecnou vzájemnou nevraživost někteří vesničané, především sedláci, kteří pravidelně navštěvovali městské trhy, přebírali kulturní aspekty městského života, což se projevovalo v interiérech jejich domů a v oblákání. Důvodem byla zřejmá snaha o zlepšení svého sociálního postavení a vyrovnání se obyvatelům města. Zcela odlišný vztah měl venkovský člověk k panovníkovi. I v této době se projevoval „naivní monarchismus“¹⁶ – neotřesitelná víra v panovníka¹⁷, veškeré nezdary venkovan připisoval rádcům panovníka a lidem z jeho nejbližšího okolí. Panovníkova reflexe venkovana však nebyla zdaleka takto idylická, často byl patrný despekt a nadřazenost. Vesnický člověk byl pro „vyšší vrstvy“ obvykle zdrojem komiky – v evropské literární tradici je dokonce vesničan jedním z komických typů v barokních interludiích¹⁸, kratochvilné četbě i postilních exemplech¹⁹. Komickým prvkem je pak právě satiricky zobrazená snaha „hloupého a směšného“ sedláka napodobovat městské způsoby a životní styl. Venkovské obyvatelstvo se potýkalo s vlastními problémy, kterým mohli urození a měšťtí obyvatelé jen těžko porozumět. Navíc, na rozdíl od nich, nebyl venkovský lid nikdy jednotnou sociální skupinou, protože se rozděloval podle majetku na: „*sedláky (láníky, půlláníky, chalupníky a podsedky (zahradníky)*“²⁰ a od tohoto dělení se pak

---

¹⁶ BŮŽEK, Václav a Pavel KRÁL, ed. Člověk českého raného novověku. Praha: Argo, 2007. Každodenní život. ISBN 978-80-7203-694-3. s. 167

¹⁷ doklad nacházíme například v jednom z kázání Bohumíra Hynka Josefa Bilovského, str. 125 nebo Tomáše Xaveria Laštovky, str.147, in *Staří Slezští kazatelé*, Milan Kopecký apod.

¹⁸ mezihra, krátká hudební improvizace nebo scénka vkládaná mezi jednotlivé scény barokní opery nebo dramatu. Viz např. interludia Václava Františka Kocmánka.

¹⁹ kazatelský výklad Písma

²⁰ BŮŽEK, Václav a Pavel KRÁL, ed. Člověk českého raného novověku. Praha: Argo, 2007. Každodenní život. ISBN 978-80-7203-694-3. s. 168

odvíjela také míra společenské prestiže. Základem venkovského života byla domácnost, ve které tvořila jádro hospodářova rodina a v závislosti na majetku pak také čeleď. „V čele domácnosti stál hospodář. Jeho přirozené autoritě se museli podříditi všichni její další členové. Na rozdíl od městského prostředí nebývalo na venkově zvykem, že by rodinnou autoritou mohla být žena.“²¹ Hospodářka, která ovdověla, totiž mohla spravovat majetek jedině po tak dlouhou dobu, dokud nedospěl nejstarší syn nebo se hospodaření neujal jiný muž z nejbližší rodiny, případně nový manžel. Hospodářství mohlo zahrnovat také širší rodinu, například děti z předchozích manželství, rodiče, kteří žili na tzv. výminku,²² a také čeleď, která byla na rozdíl od členů rodiny za svou práci placena, zvláštní skupinou byli tzv. poddruzi, kteří pracovali ve stálějším pracovním poměru a vykonávali odbornější práci, za kterou byli lépe ohodnoceni. Kromě toho mohli získat vlastní příbytek, část pozemků a založit vlastní rodinu, která však náležela k rodině hospodáře. Rodina a domácnost byla jistotou v rámci okolního světa. Identifikaci venkovského člověka (tedy jeho náležitost k usedlé rodině) zajišťovalo mimo jiné příjmení, které se více než k rodokmenu vázalo k chalupě a dědilo se na základě pobytu v ní. Takže i muž, který se do hospodářství přičlenil nebo jej koupil, obvykle přejal „její“ označení.²³ Jednotlivé role ve venkovské rodině byly velmi pevně ustáleny. Hospodář rozhodoval o všem, co se v hospodářství děje nebo se má dít. Spravoval rodinný majetek a rozděloval práci na polích a ve stájích, také zastupoval rodinu na veřejnosti. Nejvýznamnější role hospodářky, tedy manželky hlavy rodiny, bylo zajištění potomstva. Dále se pak měla žena postarat o děti, zajistit jídlo, péči o domácnost, ženské práce a dohlížet na ženskou část čeledi, s výjimkou koní se starala také o domácí zvířata. Manželka byla sice podřízena svému muži, v oblastech, o které se starala, však mohla do jisté míry nezávisle rozhodovat. „V případě, že manžel byl nerozhodný nebo neprůbojný, mohla žena rodinu na veřejnosti neoficiálně zastupovat.“²⁴ Jak Hrdlička také uvádí, výjimkou nebylo v raně

---

²¹ BŮŽEK, Václav a Pavel KRÁL, ed. Člověk českého raného novověku. Praha: Argo, 2007. Každodenní život. ISBN 978-80-7203-694-3. s. 168

²² či výměnku

²³ BŮŽEK, Václav a Pavel KRÁL, ed. Člověk českého raného novověku. Praha: Argo, 2007. Každodenní život. ISBN 978-80-7203-694-3.

²⁴ BŮŽEK, Václav a Pavel KRÁL, ed. Člověk českého raného novověku. Praha: Argo, 2007. Každodenní život. ISBN 978-80-7203-694-3. s. 172

novověké venkovské domácnosti ani domácí násilí. Agresivní chování se projevovalo především u mužů a zřejmě bylo soudobou společností vnímáno jako přirozené a normální počínání v manželství. Zvláštním prvkem barokního hospodářství byl výminek, na ten odcházel hospodář v seniorském věku a toto postavení pro něj mohlo být výhodné i špatné. Pokud stavení prosperovalo a odchod „do důchodu“ byl podložen smluvně, mohl bývalý hospodář očekávat i nějakou finanční či materiální kompenzaci, se kterou mohl samostatně disponovat. Pokud odešel na odpočinek bez smluvního podkladu, mohl se výminkář potýkat s bídou. Postavení žen bylo o to komplikovanější, že bylo určeno mužovou poslední vůlí a mohlo se tak stát, že ji hospodář nesepsal, často se však objevovaly listy adresované synům či zeťům, aby byli k hospodářce spravedliví, poskytl jí zázemí nebo náležitou finanční výplatu. Vztahy mezi hospodářem a výminkářem nebyly vždy zdaleka idylické, osoba na výminku se stávala v podstatě pasivním členem domácnosti, kterému musela zajistit ubytování a jídlo. V jednom hospodářství obvykle pobývaly dvě dospělé generace. Třetí generací v chalupě byly děti. Ty s postupným dospíváním přebíraly čeledínské funkce a ve chvíli, kdy pro ně nebyla práce a začaly se stávat nadbytečnými, odcházely na jiná hospodářství do pozice čeládky. Zde získávaly praktické zkušenosti a ekonomicky se osamostatnily. V hospodářství zpravidla zůstával jen nejstarší syn, který ho měl následně převzít. Výjimkou nebylo několik manželství za život kvůli věkově nevyrovnaným sňatkům, a tak vznikala řada problémů mezi nevlastními sourozenci a nevlastními rodiči a dětmi, kvůli tomu existovala řada opatření, aby nebyla sirotkům odírána jejich dědičná práva. Problémy však vznikaly i mezi vlastními rodiči a dětmi i mezi sourozenci, důvodem byly peníze a dědictví gruntu. Ekonomickým problémům měly předcházet například také vrchnostenské instrukce, které nepovolovaly sňatky osob bez vlastního majetku, což oddalovalo sňatek. Ženy nejčastěji na venkově vstupovaly do manželství mezi dvaceti pěti a dvaceti devíti roky a muži pak o pět až deset let později. S tím se pojilo větší množství nemanželských dětí, které opět představovaly problém pro ekonomický systém i pro jejich matky. Se sňatkem se pojila také finanční či materiální výpomoc rodičů. Nevěsta dostávala zpravidla věno a oba partneři přinášeli do domácnosti výbavu. Muž získával svou výbavu teprve po

svatbě, ale nevěsta ji musela dostat předem. Výbava dívky zahrnovala vše, co mladá manželka potřebovala k zajištění chodu domácnosti, případně na tyto potřeby dostala finanční obnos. Věno pak dostávaly jen bohaté nevěsty a mohlo mít, kromě peněz, i podobu dobytka. O velikosti věna rozhodoval nevěstin otec na základě vlastních sympatií a rozhodnutí a také s ohledem na výbavu a tzv. pomoc, kterou přinášel do manželství dceřin snoubenec. Samozřejmostí byla svatební oslava, která opět odpovídala sociálnímu statutu, finančně se na ní podílely obě strany. Co se týká výběru partnera, běžná byla migrace obyvatelstva a sňatky se obvykle domlouvaly na základě služby v cizím hospodářství. Volba partnerů podléhala rodinné sňatkové strategii, do jaké míry souvisela s osobními sympatiemi a city se lze, podle Hrdličky, jen domnívat.

Také vesnice, podobně jako město, měla vlastní samosprávu, v jejímž čele stál rychtář. To dávalo obcím do jisté míry možnost rozhodovat o sobě samostatně mimo vliv vrchnosti. Také venkovan se musel zařadit do stanovené hierarchie, což vyžadovalo vzorce chování v závislosti na příslušnosti k lokalitě a sociálnímu postavení. Společnost byla v tomto směru seberegulační – jednotliví členové navzájem hlídali své okolí a členy rodiny a na druhou stranu jim poskytovali také pomoc a podporu. Chovat se tedy podle určitých norem bylo zárukou členství ve společenství. Venkovským fenoménem bylo navštěvování krčem, kde se konzumovalo velké množství alkoholu²⁵ a bylo doprovázeno připíjením. Časté pak bylo eskalování osobních sporů až k násilí, přičemž jádrem hádek bývala nevěra ženy, lokální moc, potřebnost pro komunitu, a především dobré jméno a čest. Dobré vztahy se sousedy byly velmi důležité, protože se od nich odvíjel úspěch hospodářství, sňatková politika i případné získání úřadu. Čest byla, jak Hrdlička uvádí, tím nejcennějším, co venkovský člověk měl, a tak bylo nutné sáhnout i k násilí, když došlo na její obhajobu. Dalším místem pravidelného setkávání byl kostel, náboženství bylo s životem na venkově velmi pevně a neodmyslitelně spjato. Kostel doprovázel člověka od jeho narození až na hřbitov. Nejednalo se ale pouze o náboženskou útěchu a rozjímání. Farář v kostele oznamoval také důležité události jako svatby, křtiny a podobně, podle toho si pak mohl hospodář naplánovat práci.

---

²⁵ podle Hrdličky nebylo výjimkou například toto: dva až tři litry vína, několik žejdlíků piva a pálenka

Zároveň byla nedělní mše příležitostí k odpočinku, zamyšlení se a setkání se s ostatními farníky. Kostel zdaleka nenavštěvovali jen hluboce věřící, ale i povrchně praktikující obyvatelé. Na venkově navíc nebylo výjimkou, že se do náboženské praxe dostaly různé pověrečné praktiky a všemožné individuální náboženské představy. Venkovský život byl ustáleným koloběhem úzce spjatým s prací v zemědělství a liturgickými svátky spolu s rodinnými rituály (svatby, pohřby, křtiny...). V souvislosti s pohanskými rituály venkovanů se často objevují ženy. Například pokud chtěl sedlák ochránit svoje pole před škodnou, využívalo se tzv. obcházení, které bylo spojeno s odhalováním ženského těla. Žena v produktivním věku stykem s půdou předávala zemi sílu. Objevoval se taky kousek ženského podolku omotaného kolem hospodářova prstu. Podobných rituálů bylo velké množství a týkaly se také dobytka. Setkávaly se však s nevolí církve. Jejich praktikování se i přesto vyskytovalo hojně a není se čemu divit, když se zemědělskou úrodou souvisel prakticky veškerý vesnický život. Tomu nasvědčují například také oslavy sklizně – dožínky, vinobraní apod. doprovázené bujarým veselím.

2.4. Raně novověká žena

Pokud budeme hledat obraz ženy na prahu novověku, dobrým zdrojem pro nás mohou být spisy určené aristokratům, ve kterých nalezneme především rady pro spokojené a naplněné manželství, poznámky pro muže, jak vycházet se ženami, doporučení ženám, jak být dobrými manželkami a matkami, předsvatební rady atp. To shrnuje ve své studii *Muž, žena a děti v aristokratické rodině na prahu novověku* Václav Bůžek. Důležité je také poznamenat, že se nelze věnovat pouze jednomu genderovému pólu – ženě, aniž bychom se věnovali také muži, jejich životy úzce souvisí, jak uvádí i Milena Lenderová v předmluvě ke knize *Eva nejen v ráji*. Významným milníkem v životě muže i ženy je sňatek, který je v 17. století stále dohodnutý a jedná se o tzv. sňatek z rozumu. Mladí aristokraté často před vstupem do manželství dostali od svého otce, případně jiných mužských, starších a zkušenějších členů rodiny množství rad. Známe je jednak z deníků a dopisů, ale byly také pro budoucí manžele sepisovány. Takové texty často zahrnovaly i návod, jak si najít ideální manželku. V těchto spisech našel mladý šlechtic jednak zkušenosti, ale také dobovou společenskou konvenci. Dokonalá žena měla být ctnostná, cudná, pobožná a především pracovitá, měla se starat o děti a domácnost. Odsuzovány byly vlastnosti jako marnivost, parádivost a klevetivost.²⁶ Například Jan Hasištejnský z Lobkovicz radil svému synovi, aby si našel ženu: „*ušima, nikoliv očima ... moudrá a ctnostná žena je poklad a hněvivá žena je ďábel. ... Kokrhající slepici se sluší vyškubat peří a neposlušnou ženu přetáhnout kyjem přes plece.*“²⁷ Na této citaci je zřejmé, že domácí násilí nebylo vnímáno jako něco neobvyklého ani v aristokratických kruzích, a dokonce bylo použití hrubé síly na vlastní ženu doporučováno jako „výchovný prostředek“. Co se týká samotného vstupu do manželství, neměnným předpokladem bylo, že žena bude do první novomanželské noci panna, u mužů ale toto pravidlo zdaleka neplatilo. Dokonce by se dalo říct, že panictví nebylo žádoucí a bylo obvyklé, že mladý šlechtic získal během dospívání první sexuální zkušenosti. Mimo dalších důležitých poznání patřila i ztráta panictví

²⁶ LENDEROVÁ, Milena, ed. *Eva nejen v ráji: žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0375-6.

²⁷ LENDEROVÁ, Milena, ed. *Eva nejen v ráji: žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0375-6. s. 46

k důležitým aspektům tzv. kavalírské cesty, a to i přes poměrně přísnou křesťanskou morálku v této době. S tím souvisí také rozdílné představy o ženách. Z dopisů a deníků mužů zjišťujeme, že manželka měla být sice prakticky asexuální hospodyně a obětavá matka, ale o jiných ženách smýšleli aristokraté mnohem smyslněji. Vyskytovaly se romantické i erotické představy, silácké řeči, sexuální tužby a popisy ženského těla, a to nejen v soukromí deníků nebo korespondence, ale také jako součást různých oslav, kterých se účastnilo výhradně mužské osazenstvo. Zkušenější muži zde tak předávali svoje poznatky nejen z manželského života nezkušeným mladíkům. Problematické je však, podle Bůžka, zmapovat manželský vztah ve své skutečnosti. O intimitě mezi manželi existuje jen velmi málo pramenů, důvodem je podle Bůžka růst studu a intimizace manželského soužití a erotiky. I přesto ale zůstávala svatební noc veřejně přístupnou – bylo důležité, aby svědci ověřili, že nevěsta byla při prvním styku panna. Pokud tomu tak totiž nebylo, mohla dotyčná přijít dokonce i o svůj dědický podíl. Život šlechtické manželky pak často doprovázela samota, protože manžel obvykle zastával vysoký úřad a žena s dětmi běžně zůstávala na venkovském sídle. Z dopisů se dozvídáme například o nudě a tloustnutí. Vyskytovaly se však také případy, kdy manželka následovala svého muže a v době, kdy měl práci, s ním pobývala ve městě – nejčastěji v Praze. Bůžek sice připisuje toto stěhování romantické lásce, důvody však mohly být pragmatičtější. V Praze bylo možné vyhledat zábavu různého typu, kterou poskytovaly kurtizány a tzv. vykřičené domy, zároveň zde pobývaly vdovy, které někdy vyhledávaly podobnou zábavu jako samostatní muži. Bylo tedy více než praktické být zde svému muži nablízku a mít přehled o případných nemanželských potomcích. Pokud žena zůstávala na rodinném sídle, zpravidla ji obklopoval fraucimor – společenství žen a dívek urozeného původu, které pobývaly na panství za účelem vzdělání a dělání společnosti šlechtičně. Silný pocit samoty a vykořenění pociťovaly v českých zemích především cizinky sem provdané, které navíc často konvertovaly kvůli sňatku a obvykle ani neuměly jazyk. Manželské odloučení se samozřejmě pojilo také s nevěrou, jejímiž riziky byly pohlavní nemoci a v případě žen taky nechtěné těhotenství. V aristokratických kruzích navíc byla nevěra v případě muže a ženy vnímána nerovnoměrně. Zatímco muži byla po odhalení nevěry obvykle udělena finanční pokuta, žena mohla být potrestána fyzicky,

vyhnána nebo veřejně zostuzena. Trestem, který se v raném novověku také vyskytoval, bylo zaldění nebo zabití neposlušné ženy, a to jak manželky, tak i dcery. Bůžek uvádí, že promiskuita a nevěra byly jedním z distinktivních rysů raně novověké aristokratické společnosti. Na ženu urozeného původu byl oproti „nižším vrstvám“ vyvíjen poměrně vysoký tlak, aby porodila zdravé, ideálně mužské, potomky. Manželky tak byly prakticky permanentně těhotné a nebylo výjimkou, že se potýkaly se smrtí novorozeného dítěte, porodem mrtvého plodu, potraty a také se všemožnými zdravotními komplikacemi během těhotenství a porodu. Pokud byl pár neplodný, obvykle byla chyba kladena na stranu ženy, pokud byla prokazatelně neplodná manželka, bylo to považováno za trest za předešlé hříchy a žena se stávala pro dvůr prakticky bezcennou. Trestem také bylo, pokud se dítě narodilo nemocné nebo s nějakou tělesnou deformací či postižením.²⁸

Pokud nahlédneme do měšťanské domácnosti, zde byla žena jádrem domu, který poskytoval muži pohodlí a zázemí a taky představoval jeho společenský status a významný majetek. I zde ale platilo, že muž je nadřazený ženě: „*Muž jest pán a správce ženy.*“²⁹ Jak už bylo zmíněno v kapitole *Raně novověký měšťan*, jedinou možností, jak se mohla žena vymanit z mužského vlivu, byla správa vlastního majetku v případě zámožného otce, který jí svěřil nemovitost a kapitál nebo ovdození. Městská žena měla ale i v domě svého manžela poměrně velký vliv, starala se o veškeré vnitřní dění, v zámožnějších rodinách jí podléhalo služebnictvo, chůvy a služky a její povinností byla samozřejmě také péče o potomky. I v případě měšťanů bylo velmi důležité zachovat rod a přivést na svět mužského dědice. Mít děti bylo koneckonců také cílem manželství a naplněním pozemského života. Po narození se o děti starala matka, která zajišťovala také jejich správné náboženské a morální směřování, přičemž vzorem měli být oba rodiče. Značný rozdíl byl ve školní docházce, zatímco u chlapců se předpokládalo veřejné vzdělání, případně soukromé školy, univerzity, dívky zůstávaly s matkami doma a učily se od nich – u žen bylo důležité především to, aby byly schopné se postarat o domácnost, manžela a děti.

---

²⁸ LENDEROVÁ, Milena, ed. Eva nejen v ráji: žena v Čechách od středověku do 19. století. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0375-6.

²⁹ BŮŽEK, Václav a Pavel KRÁL, ed. Člověk českého raného novověku. Praha: Argo, 2007. Každodenní život. ISBN 978-80-7203-694-3. s. 154

Dívka dosahovala dospělosti vstupem do manželství, jež se, podobně jako aristokratické sňatky, dohadovala předem a byla politicky a ekonomicky motivována. Vzhledem k častým věkovým rozdílům mezi manželi nebylo výjimkou několik sňatků za život, i když vztahy výrazně nevyrovnané nebyly společensky příliš akceptované.³⁰ Povinností ženy bylo samozřejmě také uchovávat dobré jméno svého manžela, stát po jeho boku a podporovat ho, stejně tak měl manžel chránit svoji manželku před újmou. „*Byla-li měšťanská žena napadena, dotýkalo se takové jednání celé rodiny. Kromě samotné ženy se případného soudního projednávání sporu účastnil i její muž.*“³¹ Čest měla velkou cenu také ve venkovské společnosti, možná i přesahovala materiální majetek.³² Na venkově byla žena zcela podřízena svému muži a musela být poslušná, i když v případě většího hospodářství dohlížela na poměrně široké spektrum náležitostí.³³ Od měšťanů a šlechty se ve venkovské domácnosti výrazně liší přístup k majetku, který může spravovat pouze muž. Ovdovělá žena se může o hospodářství postarat sama jen na přechodnou dobu, dokud se ho opět neujme muž. I vesnická rodina vyzdvihovala důležitost dětí, ty byly ale více vnímány jako boží dar než jako nutnost k pokračování rodu. Navíc od mala pomáhaly v hospodářství. I zde bylo ale více ceněno narození chlapce než dívky, protože ta představovala určitou ekonomickou přítěž – bylo nutné ji vdát a poskytnout jí základní materiální zabezpečení pro vstup do manželství. Navíc dívka nemohla převzít grunt, pokud nebyla provdaná a pro rodinu a případné výminkáře byl proto výhodnější mužský dědic.³⁴

Zajímavé aspekty vztahů žen a mužů a potažmo také ženství a panenství uvádí ve své knize *Kriminalita a každodennost v raném novověku* Jaroslav Čechura. Uvádí, že existovala ústní domluva o budoucím uzavření manželství, která stačila k tomu, aby mezi mužem a ženou mohl fungovat fyzický vztah. „*Obecně vzato, ve sledované*

---

³⁰ viz kapitolu *Raně novověký měšťan*

³¹ BŮŽEK, Václav a Pavel KRÁL, ed. *Člověk českého raného novověku*. Praha: Argo, 2007. Každodenní život. ISBN 978-80-7203-694-3. s. 161

³² BŮŽEK, Václav a Pavel KRÁL, ed. *Člověk českého raného novověku*. Praha: Argo, 2007. Každodenní život. ISBN 978-80-7203-694-3.

³³ viz kapitolu *Raně novověký venkovan*

³⁴ BŮŽEK, Václav a Pavel KRÁL, ed. *Člověk českého raného novověku*. Praha: Argo, 2007. Každodenní život. ISBN 978-80-7203-694-3.

době³⁵ naprosto neplatilo ono známé >před svatbou ne<. Tato představa by byla dokonce mylná. Mladí lidé, kteří se dohodli, že se vezmou, a zejména pokud muž slíbil ženě manželství (přirozeně ne hned, ale například za několik let, až převezme rodinný grunt či ve městě dílnu, živnost nebo třeba hospodu a tak získá pro budoucí rodinu dostatečné hmotné zajištění), nemuseli dále čekat.“³⁶ A tato dohoda byla přijata i společnostmi, pokud dívka neplánovaně otěhotněla, dotyční se vzali a vše bylo v pořádku, uvádí Čechura. Podle historických pramenů však měl být předmanželský sex postihován, a to na základě fyzické prohlídky ženy, která se, pokud byla svobodná, měla nechat každé tři měsíce prohlédnout příslušnou „babou“, a ta měla odhalit případné těhotenství. Pokud žena skutečně byla těhotná mimo manželství nebo výše zmíněnou „předmanželskou dohodu“, byla ona i její partner potrestáni pokutou rychtáři. V případech předmanželského sexu se pak pravděpodobně nakládalo podobně s muži i se ženami – obvykle je čekalo vězení a/nebo finanční postih, ale to pouze z hlediska zákona. Žena, která se nechala svést nebo svedla muže mimo manželství a na tento styk se přišlo, přicházela o svou čest a otázkou je, jakou šanci měla na uzavření manželství. Motivem k regulaci takových vztahů však nebylo na prvním místě „dodržování božího zákona“, ale ekonomické důvody. Pokud měl vztah čeledín s děvečkou, ta otěhotněla a rozhodli se vzít, odešli ze své služby, což byl pro hospodáře velmi nepříjemný zásah do chodu gruntu. Pokud bylo odhaleno „zmrhání“, v zápisu často nalezneme muže pod poměrně anonymním označením, např. krejčí ze Soběslavi, pokud však jde o ženy, u těch se objevilo vždy minimálně křestní jméno, protože bylo nezbytné provinilou ženu: „pořádně examinirovati dáti a jí přísně k vyznání napomenouti, s pohoršením i také ukázáním jí palečnic, jestli se dobrovolně přiznati chtíti nebude, již skrze takové přiznání donucena bude.“³⁷ Zde tedy můžeme vidět, že světské tresty byly poměrně spravedlivé, žena se ale na rozdíl od muže musela mnohem více potýkat s veřejným zostuzením a společenským odsouzením, navíc bylo pro ni riziko nemanželského romantického dobrodružství mnohem větší, protože mohla otěhotnět. S nechtěným

---

³⁵ 1650-1770

³⁶ ČECHURA, Jaroslav. Kriminalita a každodennost v raném novověku: jižní Čechy 1650-1770. Praha: Argo, 2008. Každodenní život. ISBN 978-80-257-0049-5. s. 105

³⁷ Archiv města Soběslavi, in ČECHURA, Jaroslav. Kriminalita a každodennost v raném novověku: jižní Čechy 1650-1770. Praha: Argo, 2008. Každodenní život. ISBN 978-80-257-0049-5. 109

početím se pak pojily další případné zločiny, například zabití vlastního dítěte, což mělo za následek trest smrti a Čechura tento zločin klade do přímé souvislosti se sexuálními delikty. O této problematice pojednává podrobně Pavel Stůj ve své magisterské diplomové práci.³⁸ Ženina výpověď měla také při výslechu menší váhu než tvrzení muže, který se v případě nechtěného otcovství dokázal poměrně účinně bránit. Ve spisech nacházíme různé příběhy, při nichž byl iniciátorem „skutku“ obvykle muž, který dotyčnou umluvil, slíbil jí sňatek, podplatil ji dárkem a případně sáhnul i k násilí nebo zneužil svého vyššího společenského postavení a ženu zastrašil. Co se týká motivu žen, nejsou vždy jasné. Jak už bylo zmíněno výše, pokud bylo ženě ublíženo na cti nebo ona sama jednala tak, že poškodila dobré jméno, týkalo se to celé rodiny a zejména otce. Podle Čechury prakticky neexistovala presumpce nevinny, a tak byla často dívka potrestána na základě svědectví a domněnek, přičemž s ní bylo nakládáno hrubým způsobem zahrnujícím násilí. V takových případech se do sporu vložil nejen otec dotyčné, ale také například další veřejní činitelé, kteří se za dívku přimluví, podávali stížnosti a podobně.³⁹

2.5. Raně novověká panna

Co se týká panenství, byl mu věnován dílčí prostor v jednotlivých kapitolách o životě raně novověkých lidí. Pokud tyto poznatky shrneme a vezmeme v potaz to, co se dozvídáme z krásné literatury, obraz panenství je poměrně jasný. V každém případě bylo glorifikováno a většinou, alespoň teoreticky vyžadováno, přičemž větší nároky na něj byly kladeny u šlechtických rodin a následně sestupně u měšťanů a venkovanů. Díky Čechurovi také víme, že prakticky nebyl předmanželský pohlavní styk příliš přísně z hlediska zákona posuzován. Faktem zůstává, že dívka – panna byla v očích muže i společnosti mnohem cennější než žena, která měla sexuální zkušenosti. S panenstvím se také pojí určité charakterové rysy, jako je ctnost, stud, poslušnost, dobrota a především pobožnost. Teologický slovník ustanovuje heslo

---

³⁸ STŮJ, Pavel. *Infanticidium - Vražda dítěte jako důsledek strachu*. 2014, 126 s. (281-213). Diplomové práce. Univerzita Palackého, Katedra historie. Vedoucí práce Radmila Prchal Pavlíčková.

³⁹ ČECHURA, Jaroslav. *Kriminalita a každodennost v raném novověku: jižní Čechy 1650-1770*. Praha: Argo, 2008. *Každodenní život*. ISBN 978-80-257-0049-5.

panenství takto: „*Panenství zde neznamena ani sexuální nedotčenost (v tom smyslu, že člověk v životě⁴⁰ ještě nikdy dobrovolně neaktualizoval svou plodivost), ani pouhý stav neženatosti či neprovdanosti, ale skutečně rozhodnutí k trvalé pohlavní zdrženlivosti >kvůli nebeskému království<*“⁴¹ Takto funguje panenství v církvi jako evangelijní rada a je specifickým způsobem života. Teologický slovník uvádí, že sexuální zdrženlivost není sama o sobě mravní hodnotou, jde ale o ctnostné jednání mířící ke křesťanské dokonalosti „*jež dostává své konečné bytostné určení z lásky.*“⁴² A proto má být zřeknutí se pozitivní hodnoty, kterou je manželství výrazem lásky projevující se ve víře a naději. Církev vnímá panenství jako stav úzce spjatý s existencí jiného než fyzického světa a tím tedy i přesun k těmto „nadpozemským“ hodnotám. Evangelijní rady jsou součástí církevní nauky, kterých se nelze zříci, pokud „*jasně vyjadřují a projevují to, čím vnitřně žije.*“⁴³ Tedy boží lásku, která přesahuje svět.⁴⁴

---

⁴⁰ všimněme si pojmu *člověk* nikoli *dívka*, to dává termínu *panenství* opět širší význam

⁴¹ RAHNER, Karl a Herbert VORGRIMLER. Teologický slovník. Přeložil František JIRSA, přeložil Jan SOKOL, přeložil Jan KRANÁT. Praha: Vyšehrad, 2009. Teologie (Vyšehrad). ISBN 978-80-7021-934-8. s. 231

⁴² RAHNER, Karl a Herbert VORGRIMLER. Teologický slovník. Přeložil František JIRSA, přeložil Jan SOKOL, přeložil Jan KRANÁT. Praha: Vyšehrad, 2009. Teologie (Vyšehrad). ISBN 978-80-7021-934-8. s. 231

⁴³ RAHNER, Karl a Herbert VORGRIMLER. Teologický slovník. Přeložil František JIRSA, přeložil Jan SOKOL, přeložil Jan KRANÁT. Praha: Vyšehrad, 2009. Teologie (Vyšehrad). ISBN 978-80-7021-934-8. s. 231

⁴⁴ RAHNER, Karl a Herbert VORGRIMLER. Teologický slovník. Přeložil František JIRSA, přeložil Jan SOKOL, přeložil Jan KRANÁT. Praha: Vyšehrad, 2009. Teologie (Vyšehrad). ISBN 978-80-7021-934-8.

3. Metodologie

Vzhledem k historickému kontextu je možné si ujasnit metodologii, kterou uplatníme na soubor textů. Věnujeme se totiž určitému sociálnímu aspektu, a tak se nelze omezit pouze na literárněvědné postupy, musíme do našeho zkoumání zapojit další důležitý vědní obor – gender studies. S touto poměrně mladou vědní disciplínou, která se v angloamerickém prostředí začala prosazovat v 80. letech minulého století⁴⁵, pracují v českém prostředí především historičky Lucie Storchová a Jana Ratajová. Vytvářejí tak zcela odlišný způsob vnímání starší české literatury. Genderové téma zpracovává také britský badatel Alfred Thomas, který se věnuje tzv. ženskému čtení a zkoumá především britsko-české vztahy ve starší české literatuře, psaní o ženském těle, zkoumá českou identitu, a to i ve spojení s genderem. Toto téma zpracoval v knize *Anne's Bohemia: Czech Literature and Society, 1310-1420*, která vyšla v Minnesotě v roce 1998. Dále se budeme metodologicky opírat o Milenu Lenderovou, která se zabývá každodenností v raném novověku, životem žen a vnímáním lidského těla v této době.

Stejně jako Ratajová se Storchovou budeme nakládat s *genderem* jako s „analytickou kategorií, přičemž vycházíme z teze o konstruovanosti diskurzivního a sociálního pohlaví...“⁴⁶ Nebudeme tedy pracovat s pojmy *muž* a *žena* na základě biologické diference, ale jako se dvěma sociálními konstrukty. Pokud si v rámci genderového nakládání s texty klademe otázku, co to znamená být mužem/ženou a jak jsou tyto dva konstrukty zasazeny do dobové literatury, stejně si lze položit také otázku, co to znamená být pannou/panicem. Americká historička, která stála u rozvoje genderového přístupu k historickým pramenům, Joan W. Scott pojímá gender také jako „primární způsob označování mocenských vztahů“⁴⁷ Storchová s Ratajovou s tímto pojetím souhlasí a dokládají projevy tohoto sociálního jevu

---

⁴⁵ RATAJOVÁ, Jana a LUCIE STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1.

⁴⁶ RATAJOVÁ, Jana a LUCIE STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1.

⁴⁷ Scott, Joan W. *American Historical Review* (2008). "Introduction to Revisiting 'Gender: A Useful Category of Historical Analysis' ". *The American Historical Review*. **113** (5): 1344–1345. doi:10.1086/ahr.113.5.1344.

v textech. Uvádí, že samotný gender není pouze určení biologického pohlaví, jak jsme už zmiňovali výše, nebo stavu souvisejícího s tradičními rolemi a podobně. Ale je to komplex sociálních aspektů, zahrnujících také mocenské působení a ovlivňování. Určitý status pak funguje diskurzivně, platí jako argumentační prostředek a také je zásadním prvkem mnoha společenských institucí.⁴⁸ Ratajová se Storchovou pak zdůrazňují především „*legitimizační strategii*“⁴⁹, která je neoddelitelná od popisu *přirozeného řádu* – je to jev, který v textu vysvětluje a obhajuje existenci patriarchálního uspořádání společnosti, fungování manželství a rodiny na základě Bible. Tento řád je daný bohem a je tedy jediný správný a neměnný, a vymanění se z něj je odchylka od přirozeného stavu věcí. Patrná je také askeze, která výrazně kontrastuje s poznatky, které uvádí Čechura v *Kriminalitě a každodennosti v raném novověku*⁵⁰ (viz kapitola *Raně novověká žena*). Tato askeze se projevuje glorifikací panenství, sexuální zdrženlivostí nebo rezignací na sexualitu po smrti partnera nebo i v rámci manželství. Takové chování je u některých autorů považováno za vznešenější jednání než zakládání rodiny a plození dětí. Panenství je pak jakousi základní morální normou feminity.⁵¹ Zde vidíme jasný rozdíl mezi vnímáním muže a ženy. Zatímco muž je hodnocen na základě svého sociálního postavení, majetku, případně schopností a povahových rysů, žena je klasifikována na základě poměrně omezených hodnotících hledisek: zda je pannou, zda je poslušná a asexuální, to všechno se v podstatě váže k jejímu vztahu k muži a sexu. Velmi důležitým milníkem v životě ženy je manželství – během první společné noci se z dívky stává žena, jak se ale dozvídáme například od Lenderové, muž se stává dospělým v závislosti na zkušenostech a míře odpovědnosti, která je mu svěřena.⁵²

V této práci se budeme věnovat výhradně panenství (a v některých případech panictví) v mravokárných preskriptivních a homiletických textech, a to ve výběru

---

⁴⁸ RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1.

⁴⁹ RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 509

⁵⁰ ČECHURA, Jaroslav. *Kriminalita a každodennost v raném novověku: jižní Čechy 1650-1770*. Praha: Argo, 2008. *Každodenní život*. ISBN 978-80-257-0049-5.

⁵¹ RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1.

⁵² viz kapitoly *Raně novověký venkovan* a *Raně novověký aristokrat*

edičně zpracovaném Lucíí Storchovou a Janou Ratajovou v knize *Nádoby mdlé, hlavy nemající?*, dále budeme vycházet z těchto edic: *Svět je podvodný verbíř* – Miloš Sládek, *Malý svět jest člověk* – Miloš Sládek a *Starší slezští kazatelé* – Milan Kopecký. Jedná se o homiletické neboli kazatelské texty, které mají normativní charakter a jejich účelem bylo vytváření a zajištění dodržování mravních norem tak, jak je stanovovala církev. V těchto textech nejdříve vyhledáme jednotlivé pasáže týkající se panenství (či panictví) včetně kontextu. Po vzoru Alfreda Thomase je interpretujeme, následně vyhledáme doklady genderové vyhraněnosti, podobně jako s textem pracuje Milena Lenderová, a posléze se zaměříme na sociální aspekty a vymezení panny ve vztahu ke společnosti (očekáváme, že bude vymezována na základě mužské „základní“ entity). Následně si budeme všimát „mocenských projevů“⁵³, se kterými přichází Joan W. Scott, „legitimizační strategie“⁵⁴ a „přirozeného řádu“⁵⁵, se kterými pracují Lucie Storchová a Jana Ratajová v ediční poznámce k vydání homiletických textů *Nádoby mdlé, hlavy nemající?* Jako příklad nám poslouží jeden oddíl o ctnostech ze spisu *Korunka aneb vínek panenský*⁵⁶.

Příklad užití metodologie:

2. Naděje⁵⁷

*Já jsúc [1] k víře ze všech nejpodobnější,
držím po ní ted' místo nejpřednější.
V zámutcích všech mysl sobě dobrou dávám,
nech přijde, jak chce, jáť sobě nezoufám,
vědouc dobře, že vždy to zlé pomine
a po mračnu jasný den nastane
a že žádná bolest tak těžká není,
by jí někdy nepřišlo polehčení.*

⁵³ Scott, Joan W. American Historical Review (2008). "Introduction to Revisiting 'Gender: A Useful Category of Historical Analysis' ". The American Historical Review. **113** (5): 1344–1345. doi:10.1086/ahr.113.5.1344.

⁵⁴ RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 509

⁵⁵ RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 509

⁵⁶ *Korunka aneb vínek panenský, všechněm pobožným a šlechetným pannám národu českého k zvláštnímu potěšení a užitku oddaný*, in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1.

⁵⁷ V samotné analýze nebudou uváděny celé texty, pouze stěžejní pasáže, případně ukázky.

*[2] Nikdá jsem též zahanbená nestála
v tom, čehož jsem z víry slušně čekala,
aby mi to vždy nemělo přijít,
jestli zde nic, ale jistě po smrti.
Tak oufajíc, jiné naděje není,
než že přijde již mé vysvobození.
Naposledy pak onen život věčný,
[3] pro Syna Božího mi zaslíbený.⁵⁸*

Tento text nemá určené autorství, nicméně je pravděpodobné, že autorem je muž, i přesto je napsaný v první osobě jednotného čísla a přisouzen dívce a jak víme z předmluvy *ctnostné panně*. Nacházíme zde atributy přisuzované pannám: [1] panna má nejbližší k víře (a tedy blíže než muž?), [2] ctnost se projevuje především odpíráním, a tedy i pravidlem „kdo nic nedělá, nic nepokazí“, panna má být pasivní, submisivní a přijímat vše, co se s ní a kolem ní děje, protože je to boží úmysl. [3] Zde vidíme častý motiv panny jako nevěsty Ježíšovy. Ve třetím dokladu lze spatřovat klasický stereotyp, podle kterého je život ženy určen jejím vztahem k muži, i když zde je povýšen na vztah k Ježíši Kristu, kterému je dívka zaslíbena. Není tedy možné, aby dívka žila bez vztahu k jakékoli mužské entitě – vždy je podřízena otci, manželovi (případně hospodáři, u něhož je ve službě) nebo Ježíši. V textu o naději se sice přímo neprojevuje mocenská tendence nebo legitimizace, ale vnímáme zde silné působení přirozeného řádu, protože je jasné, že pokud se panna nedočká radosti na tomto světě, zcela určitě ji čeká po smrti „vysvobození“.

Tímto způsobem tedy budeme postupovat u všech textů⁵⁹, na primární literaturu budeme odkazovat a uvádět budeme krátké citace týkající se konkrétního projevu panenství v raně novověkých spisech.

---

⁵⁸ *Korunka aneb vínek panenský, všechněm pobožným a šlechetným pannám národu českého k zvláštnímu potěšení a užitku oddaný*, in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 224

⁵⁹ Jejich seznam je uveden v seznamu literatury

4. Zobrazení panenství v raně novověkých homiletických textech

Homiletické texty jsou velmi specifickou částí literatury, která zažívá výrazný rozkvět v baroku. Tento žánr není možné hodnotit a vnímat podobně jako například beletrii, protože jeho funkce je nejen umělecká, ale především výchovná a vzdělávací. Kromě samotných homiletických textů existuje také několik návodů, jak správně a efektivně kázání napsat. Jeden takový manuál zpracoval například Bohuslav Balbín ve *Verisimiliích*. Balbín radil katolickým kněžím sestavit dva rejstříky, z nichž první bude abecední, seřazený podle témat s výpisky z Bible a odkazy k dalším pramenům, a druhý rejstřík má být řazen chronologicky podle kalendáře a církevních svátků. To mělo kazateli usnadnit práci s prameny. I přes všeobecnou představu, že jsou kázání určena především k poslechu, byly některé texty velmi pečlivě připravovány k tisku a takové spisy pak měly i několik set stran a několik svazků. V kázáních jsou doporučovány také různé prvky na odlehčení, například anekdoty a příběhy ze skutečného života. Výjimkou není ani využívání bajek pro popsání různých životních situací, oblíbený byl třeba i Ezop a jeho zvířecí příběhy. Pozorovat můžeme i různé trendy a případy, kdy se jeden kazatel inspiroval jiným, příběhy se často opakovaly a variovaly. Vliv na tvorbu kázání měly také duchovní písně a světské popěvky, které byly v tzv. rekatolizačním období oblíbené. Dále se setkáváme s bohatou symbolikou – tento jev má homiletika společný například s básnictvím, i jednotlivé prvky mohou být podobné nebo zcela shodné. Fungovat tak mohly i výjevy nebo postavy z Bible.⁶⁰ Trochu překvapivým prvkem v kázáních jsou odkazy k antickým filozofům a učencům, například k Platónovi nebo Aristotelovi.

4.1. Bohumír Hynek Josef Bílovský

Byl slezským kazatelem, knězem jezuitského řádu a knězem světským, působil také jako děkan v Písku, poté jako administrátor ve Vrahovicích, následně byl farářem v Letovicích na Blanensku a ve Velkých Slatenicích u Prostějova. Narodil se v Hlučíně

---

⁶⁰ VAŠICA, Josef. České literární baroko. Vyd. 2. Brno: Atlantis, 1995. ISBN 80-7108-123-X.

roku 1659, na kněze byl vysvěcen ve třiceti letech. Zemřel ve Velkých Slatenicích v roce 1725. Je jedním z homiletiků, kterým badatelé věnují poměrně velkou pozornost, a jeho texty jsou zpracovány jak edičně, tak analyticky.⁶¹ To dokládá také fakt, že jsme v této práci jeho tvorbu čerpali ze dvou různých edic, a to z edice *Malý svět jest člověk aneb výbor z české barokní prózy* Miloše Sládka a edice *Staří slezští kazatelé* Milana Kopeckého. Jeho jméno je také uváděno s malou diakritickou odchylkou – najdeme ho jako Bilovského i Bílovského.

Doctrina Cristiana animabus inservitura, per dominicas anni et non ullas festivitates breviter aptata... 1721

*Ženské pohlaví messinské tak krátký mělo rozum, že se ženy a panny samy sebe mordovaly a takový mord za slávu počítaly.*⁶²

V tomto kázání je hned v úvodu přednesen příběh žen messinských, které se navzájem vraždily, protože byly velmi prostoduché. Byly však napomínány přáteli, a především svými manžely, aby tohoto chování nechaly, a celá situace musela dojít až k tomu, že byla každá žena, která se dopustí „mordu“, potrestána veřejným zostuzením – musela chodit nahá po celé obci. Ženy se ale tolik styděly, že zabíjení hned nechaly. Z úryvku je zřejmé, že panna je vyčleněna ze společnosti dospělých – tedy vdaných žen. Ženy i panny jsou pak označeny za hloupé a v následném textu jsou spojovány především s hříchy smilstva, cizoložství a v tomto případě zabití. Muži jsou naopak spojováni s krádežemi. Vidíme také, že do situace museli zasáhnout muži a ženy potrestat, zde je tedy patrný jistý mocenský řád. Naopak přirozený řád se projevuje ve studu, díky kterému se pak problém uklidní.

---

⁶¹ KOPECKÝ, Milan. *Staří slezští kazatelé: různé rozprávky a příběhy k naučení a ku potěše způsobně vybrané i uvedené...* Ostrava: Profil, 1970. Knihovna Památníku Petra Bezruče (Profil).

⁶² Bohumír Hynek Josef Bílovský – *Doctrina Cristiana animabus inservitura, per dominicas anni et non ullas festivitates breviter aptata...* in SLÁDEK, Miloš. *Malý svět jest člověk aneb Výbor z české barokní prózy*. Jinočany: H & H, 1995. ISBN 80-85787-84-9. s. 30

***Coelum vivum et firmamentum dogmatum Christi id est Doctrinales de gloria...
virgine Panegyrici... 1724***

Totížto: když vím a častěji vidím, že matky do půl noci před domem dceru samou se samým frejřem státi, do lesu, na pole, mezi obilí s tím, oným choditi, po hospodách se toulati a po celých nocech tancovati nechají; ano ještě mnohé matky, aby přece dcery brzy vdaly (to jest, odpusťte slov, aby se časně zkurvily), do hospody nevinné děvčátka posílají. Ó matky, co myslíte?⁶³

Kázání je věnováno rodičům dospívajících dětí, a to především dívek. Bílovský vytýká matkám, že nechávají své dcery o samotě s chlapci a schvalují jejich návštěvy hospod a tancovaček a doufají, že se tak brzy provdají. Podle jeho názoru přicházejí dívky do takové společnosti nevinné a následkem zábavy přicházejí o poctivost. Tyto obavy si lze vykládat jako strach ze ztráty panenství. V rámci společnosti opouští dívka dům rodičů jako panna a při této společenské interakci o svou čistotu přichází, a to pravděpodobně bez ohledu na to, zda skutečně dojde na pohlavní styk. Oproti tomu u chlapců se podobná obava nevyskytuje, v tomto případě jsou negativním elementem, který svádí dívky mimo dům. Pozorujeme také, že dospívající dívka – panna by měla být až do svatby pod přímým vlivem a mocí rodičů, kteří o ní rozhodují.

Ze souborů Cantator cygnus; Doctrina christiana; Pia quadragesima a Coelum vivum

Snad sobě by někdo vzal pannu? Nevím. Nebo poeta hrozí: Haec forsitan veniet, non satis apta tibi. [Třeba se ukáže, že není pro tebe příliš vhodná] Ne každá se tá šikuje panna, která tě miluje.⁶⁴

V tomto kázání autor polemizuje nad výběrem vhodné manželky a srovnává různá hlediska, podle kterých by se mohl muž řídit. Všechny parametry ale rovnou

---

⁶³ Bohumír Hýnek Josef Bílovský – *Doctrina Cristiana animabus inservitura, per dominicas anni et non ullas festivitates breviter aptata...* in SLÁDEK, Miloš. Malý svět jest člověk aneb Výbor z české barokní prózy. Jinočany: H & H, 1995. ISBN 80-85787-84-9. s. 32

⁶⁴ Bohumír Hýnek Josef Bilovský, výbory z kázání, in KOPECKÝ, Milan. Staří slezští kazatelé: různé rozprávky a příběhy k naučení a ku potěše způsobně vybrané i uvedené... Ostrava: Profil, 1970. Knihovna Památníku Petra Bezruče (Profil). s. 111

kritizuje, protože každé hledisko má nějaký nedostatek. V závěru nenacházíme žádné doporučení, ale pouze konstatování, že dobrá žena se velmi těžko hledá. Autor zde dokonce zpochybňuje význam panenství, protože ani to nezaručuje, že žena bude vhodná pro manželský život. Na této (a mnoha jiných) ukázkách vidíme, že výběr partnera se ve většině případů omezuje na muže. To chlapec si vybírá dívku podle určitých parametrů a dívka – panna je dle očekávání pasivní a čeká, až si ji někdo vybere jako vhodnou budoucí manželku (ale na základě poznatků u Čechů lze předpokládat, že skutečná praxe byla jiná). V úryvku lze spatřovat jisté mocenské projevy – žena je odkázána na mužský element, který o ní rozhoduje, podléhá hodnotícím kritériím, která stanovují muži (otec, kazatel) a podle nichž se řídí její potenciální manžel. Prakticky nemá možnost tento rozhodovací proces ovlivnit.

*Co pak to musí býti za hanáckého mládence, bez kterého, a dokud ho nemá děvečka, zůstane pannou, a jak jej dostane, on bude její mládenec, ona pak přestane býti pannou? Toť, domníval jsem se, musí býti nová moravská chiméra! ... To jsou mládenci Hanákové a panny hanácké, které přestanou býti panny, když mládence dostanou!*⁶⁵

V tomto krátkém textu se Bilovský pohoršuje nad hanáckou povahou – je podle něj obvyklé, že pokud má dívka chlapce, vždy musí nutně dojít k předmanželskému pohlavnímu styku. Tento rys chování generalizuje na celou Hanou, potažmo Moravu. Jeho přesvědčení pramení z tvrzení, které vyslechl: „*Ta naše Marýnka jistotně ještě jest poctivá panna, nebo žádného mládence nemá.*“⁶⁶ V tomto případě se v textu pojednává o *panenství* v biologickém smyslu a kazatel až překvapivě detailně popisuje, co se děje na schůzce chlapce a dívky. Je to také výjimečný případ deskripce v rámci převážně preskriptivních textů. Dívky jsou v tomto případě zobrazeny opět bez vlastní vůle, ve chvíli, kdy „*dostanou mládence*“ je jejich osud jasný, důsledkem je ztráta *panenství*. V textu se však nikde neobjevuje, že o nevinost přicházejí také mládenci. Ti jsou zde (a v mnohých dalších textech)

---

⁶⁵ Bohumír Hynek Josef Bilovský, výbory z kázání, in KOPECKÝ, Milan. Staří slezští kazatelé: různé rozprávky a příběhy k naučení a ku potěše způsobně vybrané i uvedené... Ostrava: Profil, 1970. Knihovna Památníku Petra Bezruče (Profil). s. 113

⁶⁶ Bohumír Hynek Josef Bilovský, výbory z kázání, in KOPECKÝ, Milan. Staří slezští kazatelé: různé rozprávky a příběhy k naučení a ku potěše způsobně vybrané i uvedené... Ostrava: Profil, 1970. Knihovna Památníku Petra Bezruče (Profil). s. 113

aktivními činiteli, kteří o nevinost připravují, zatímco dívky jsou opět jen pasivními příjemci, i když se potýkají s přísnější kritikou.

Léta 1594. byla děvečka v Aquitanii panna krásná, která svou krásou jistému Vlachu tak srdce prorazila, že pokoje míti nemohl, dokud tu osobu o věneček divnými pověry nepřipravil, kterou také potom s sebou i do hanebného obyčeje nepřivedl.⁶⁷

Takto začíná další z textů, ve kterém kazatel popisuje odstrašující případ dívky, která se nechala svést mužem, který se věnoval okultismu. Málem byla vtažena do pekla a vysvobodit ji mohlo jen modlení a pokání. Je naprosto zřetelné, že tento text ve funkci exempla měl vyděsit posluchače a odradit je od nevhodného chování. V textu se objevuje *krásná panna*, takové označení by se dalo považovat za samostatný fenomén. Obvykle se totiž taková dívka dostane do problémů právě kvůli svému vzhledu, což by se dalo považovat za odrazování dívek od marnivosti. Krásná panna v textech okouzlí nebezpečného, mocného nebo jinak výjimečného muže nebo rovnou několik mužů a musí se s touto situací následně vypořádat. I zde je ale panna pasivní postavou, s níž muž nakládá podle vlastního rozhodnutí. Vidíme, že dívka „nedává svůj věneček“ nýbrž je o něj připravována (věneček = panenství). Za mocenský projev lze považovat fakt, že dívka je zcela pod vlivem muže a podle toho se vyvíjí její další osud.

4.2. Matěj Václav Šteyer

Matěj Václav Šteyer se narodil roku 1630 a zemřel roku 1692 v Praze. Byl kazatelem, jezuitským knězem, překladatelem, spisovatelem a jazykovědcem, řadíme ho mezi tzv. puristy. Jeho jméno nacházíme v dokladech v různých variantách – Štajer, Šteier, Steyer, Štejer, Štýr nebo Šteyr. Řadí se k nejvydávanějším homiletikům a jeho *Postilla katolická* k jednomu z nejznámějších děl tohoto žánru, v Čechách vyšla celkem sedmkrát. Šteyer při svých kázáních využíval bohaté misijní zkušenosti a

---

⁶⁷ Bohumír Hynek Josef Bilovský, výbory z kázání, in KOPECKÝ, Milan. Staří slezští kazatelé: různé rozprávky a příběhy k naučení a ku potěše způsobně vybrané i uvedené... Ostrava: Profil, 1970. Knihovna Památníku Petra Bezruče (Profil). s. 116

uplatňoval také svou pedagogickou praxi. Postilla byla také díky své přehledné struktuře často využívána jako vzor pro sestavování kázání a byla také velmi oblíbená mezi čtenáři, o čemž, podle Sládka, svědčí vysoká míra opotřebenosti všech dochovaných tisků. Šteyerovy texty jsou výjimečné nejen svou výstavbou, ale také tematikou, protože jsou v exemplech, místo obvyklého kázání, vykládána jednotlivá evangelia. Možná právě proto byly Šteyerovy texty tolik čtenářsky oblíbené.⁶⁸

Postilla katolická na dvě částky rozdělená, nedělní a sváteční aneb Vejkladové na evangelia, kteráž se podle řádu a obyčeje svaté římsko-katolické církve na každou neděli a na každý svátek v slavném českém království a margkrabství moravském zasvěcený přes celý rok čítají... 1691

Po jehožto smrti dotčená paní Lucie klášter u té kaple vystavěla, tam také mezi pannami živa byla a šťastně umřela. Od té doby znamenalo, že se obzvláště ženy, které mají zlé, zuřivé manžely, v té kapličky od blahoslavené Panny pomoci nabývají.⁶⁹

Kázání vypráví příběh ženy, která měla násilnického manžela a hledala útočiště v kapli, kde se modlila i přes noc. Myslela si, že bude její manžel zuřit, když nepřišla večer domů, ale muž přijal ženu nečekaně klidně. Krátce na to zemřel. Paní Lucie byla velmi vděčná Panně Marii, že nechala postavit u kaple klášter, ve kterém dožila. V celém příběhu vidíme tematizovanou pannu v odlišné rovině – ne jako dospívající dívku, ale jednak jako Pannu Marii, ke které se Lucie modlí, a také jako společenství řádových sester. V tomto případě je prostředí kláštera zobrazeno jako útočiště a klidné místo pro dožití. Prolínají se tu tak dvě stádia života ženy – panenství a vdovství, které mělo do jisté míry znamenat návrat do jakéhosi *panenského stavu*, života bez romantických vztahů a radovánek. Muž zde hraje roli negativní entity, která ženu omezuje a ona se s jeho násilnou povahou vypořádá pomocí

---

⁶⁸ SLÁDEK, Miloš. Malý svět jest člověk aneb Výbor z české barokní prózy. Jinočany: H & H, 1995. ISBN 80-85787-84-9.

⁶⁹ Matěj Václav Šteyer – *Postilla katolická na dvě částky rozdělená, nedělní a sváteční aneb Vejkladové na evangelia, kteráž se podle řádu a obyčeje svaté římsko-katolické církve na každou neděli a na každý svátek v slavném českém království a margkrabství moravském zasvěcený přes celý rok čítají...* in SLÁDEK, Miloš. Malý svět jest člověk aneb Výbor z české barokní prózy. Jinočany: H & H, 1995. ISBN 80-85787-84-9. s. 34-35

náboženství, nevzdoruje však muži jakkoli aktivně. V tomto lze nalézt známku *mocenského projevu* – muž má absolutní vládu nad ženou a žena se mu z hlediska *přirozeného řádu* nevzpírá, protože správná žena je vždy poslušná. Vysvobozením pro ni je návrat k hodnotám *panenství*.

4.3. Damascen Marek

Celým jménem Jan Damascén Marek, někdy také Jan Damašský Marek se narodil pravděpodobně roku 1663 nebo 1664 – to není zcela jasné v Prachaticích, a zemřel roku 1725. Byl to český františkán, který zpracoval jedno z nejrozsáhlejších barokních homiletických děl *Trojí chléb nebeský*. Tato postila vyšla až po jeho smrti, pravděpodobně v roce 1728. Damascen byl zkušeným kazatelem a zpovědníkem, působil v poutním místě – Hájkou u Hostivic, kde pravděpodobně také zemřel. Pro jeho tvorbu jsou typické veršovánky, rýmy, smysl pro humor a inspirace v lidové tradici.⁷⁰

Trojí chléb nebeský pro lačný lid český, od Písma svatého, snešení nábožného, učitelův církevních a Otcův svatých vypůjčený a k nedělnímu občerstvení všem milým vlastencům představený... 1728

Též sv. Pavel patrně volal a učil: Pakli pojmeš ženu, nezhřešils, a panna, vdá-li se, nezhřešila.⁷¹

Tato část kázání se nazývá *Zlá jest v manželství novina, když nemají v domě vína*, pojednává o zvyku mít v domácnosti víno. Kazatel však zdůrazňuje, s odkazy na evangelia, že není nutné mít víno, důležité je, aby bylo manželství dobré, ctnostné a důležitější je láska a vzájemná úcta. Pokud jsou manželé chudí a nemohou si dovolit víno, alespoň jsou uchráněni před opilstvím, zachovají si rozum a nebudou se tolik hádat. Jako jeden z důležitých rysů vstupu do manželství uvádí Marek právě nutnost *panenství* na straně ženy. Pohlavní styk po sňatku pak už není hříchem. Vidíme zde, že u muže není důležité, zda do manželství vstoupil jako *panic*, žena by

⁷⁰ SLÁDEK, Miloš. Malý svět jest člověk aneb Výbor z české barokní prózy. Jinočany: H & H, 1995. ISBN 80-85787-84-9.

⁷¹ Damascen Marek – *Trojí chléb nebeský pro lačný lid český, od Písma svatého, snešení nábožného, učitelův církevních a Otcův svatých vypůjčený a k nedělnímu občerstvení všem milým vlastencům představený...* in SLÁDEK, Miloš. Malý svět jest člověk aneb Výbor z české barokní prózy. Jinočany: H & H, 1995. ISBN 80-85787-84-9. s. 37

ale měla být pannou. Pojem panna se zde opět objevuje jako souhrnné označení pro neprovdanou dívku, která se manželstvím stává ženou. Pozorujeme také prvky legitimizační strategie a přirozeného řádu – styk před svatbou je hřích, po ní už ne, protože to „jistě učil i sv. Pavel“.

Třetí příčina, že víno lásky mezi manželi některými dlouho netrvá, jest, když před časem se milují, zákon páně přestupují. ... tu všecko k zmátku přichází a se kazí ... protože hned z počátku čistota panenská od těch násilně se dobývá, kteří potomně spojit mají.⁷²

Autor uvádí několik dalších důvodů, proč víno není dobré pro manželství, i když často není souvislost s vínem, či alkoholem, zcela patrná – jako například zde. V tomto příkladu si lze *čistotu panenskou* vyložit jako panenství i jako panictví, i když se pravděpodobněji bude týkat dívky. Intimnosti před manželstvím jsou jasným vybočením z přirozeného řádu, což má samozřejmě také svoje důsledky – manželství se potom kazí.

Kteří se ženiti chcete, zachovejte se budoucím manželkám vašim, jaké je žádáte nalézt, takový ať vás oni také naleznou. Kdo jest, který by nechtěl míti pannu čistou? Žádáš neporušenou? Bud' také neporušený. Žádáš čistou? Zachovej se také čistého. Nebo, co ona může, také ty můžeš, jestli jen chceš.⁷³

V tomto úryvku je poměrně vzácný doklad, ve kterém se autor věnuje také *panictví*. Je to rada mladým mužům do manželství – pokud chtějí pannu, měli by sami být *panicem*. Je to také jeden z mála dokladů, ve kterém lze vnímat alespoň částečnou rovnoprávnost mezi mužem a ženou. Navzdory tomu je z textu patrné, že u muže se jedná o dobrovolné rozhodnutí, které by měl udělat pro dobro manželství, kdežto u dívky o téměř nezbytnou záležitost, bez níž ztrácí hodnotu pro manželství. Také můžeme vyčíst, že pokud člověk nemá předmanželský pohlavní styk, je hodnocen

---

⁷² Damascen Marek – *Trojí chléb nebeský pro lačný lid český, od Písma svatého, snešení nábožného, učitelův církevních a Otcův svatých vypůjčený a k nedělnímu občerstvení všem milým vlastencům představený...* in SLÁDEK, Miloš. Malý svět jest člověk aneb Výbor z české barokní prózy. Jinočany: H & H, 1995. ISBN 80-85787-84-9. s. 43

⁷³ Damascen Marek – *Trojí chléb nebeský pro lačný lid český, od Písma svatého, snešení nábožného, učitelův církevních a Otcův svatých vypůjčený a k nedělnímu občerstvení všem milým vlastencům představený...* in SLÁDEK, Miloš. Malý svět jest člověk aneb Výbor z české barokní prózy. Jinočany: H & H, 1995. ISBN 80-85787-84-9. s. 43

lépe – je *neporušený*. Pokud se zaměříme na celkové vyznění textu, je zde kladen důraz na manželskou lásku a, pokud lze v souvislosti s tímto obdobím použít takový výraz, i rovnocennost obou partnerů.

4.4. Kolman Hendl

Hendl se narodil v Lukavci nebo Lukavici a zemřel v roce 1717. Byl českým augustiniánem – do řádu vstoupil v roce 1691 a o osmnáct let později se stal magistrem bohosloví. Rok na to, v roce 1710 učil u svatého Tomáše v Brně filozofii a teologii. Většinu svého kazatelsky aktivního života strávil ve zderazském klášteře při kostele svaté Kateřiny na Novém Městě pražském. V tomto prostředí se rozvíjel kult Čtrnácti pomocníků, bratrstvo, které založil převor kláštera Leopold Šimko v kostele sv. Kateřiny. Právě k tomuto kultu se některá Hendlova kázání vztahovala.⁷⁴

Den spolunedělní a sváteční neb Kázání o savnosti pobožného bratrstva pod titulem svatých Čtrnácte pomocníkův, velikých u Boha orodovníkův... 1709

*Nelíbí se svatým chlipná procházka, který po křížovej cestě mezi trním všelijakého soužení se procházeli; kdo chlipnou procházku miluje, brzy nejdražší perlu čistoty a panenství ztracuje, mnohá by nyní mezi růžemi všelikého potěšení seděla, kdyby se od chlipné procházky byla zdržela.*⁷⁵

Kázání Kolmana Hendla zobrazuje dobrého, bohobojného člověka – jak by se měl správný křesťan chovat, a především čeho se vyvarovat, což dokládá příklady z Bible. Nutnost odložení pohlavního styku až po svatbě pak podkládá argumentem legitimizační strategií, že jiné chování se nelíbí svatým. Dívka v tomto případě

---

⁷⁴ SLÁDEK, Miloš. Svět je podvodný verbíř, aneb, Výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století. Praha: Argo, 2005. ISBN 80-7203-709-9.

⁷⁵ Kolman Hendl – *Den spolunedělní a sváteční neb Kázání o savnosti pobožného bratrstva pod titulem svatých Čtrnácte pomocníkův, velikých u Boha orodovníkův...* in SLÁDEK, Miloš. Svět je podvodný verbíř, aneb, Výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století. Praha: Argo, 2005. ISBN 80-7203-709-9. s. 156

postrádá svoji nevinnost už v případě, kdy se chová z pohledu společnosti nevhodně. Prochází se (pravděpodobně s chlapcem) sama, prožívá předmanželskou romantiku, a navíc si to užívá. Takové chování odporuje obrazu asexuální, zdrženlivé a pasivní ženy.

4.5. Daniel Nitsch

Daniel Nitsch není příliš nápadným homiletickým autorem, ale známe poměrně dobře jeho životopisná data. Narodil se roku 1651 v Praze a zemřel také v Praze roku 1709. Do jezuitského řádu vstoupil už ve svých patnácti letech v roce 1666. Po vysvěcení působil jako učitel v řádových školách, dále také jako kazatel nebo jako superior a prefekt na gymnáziu v Těšíně. Nitsch ve svých dílech projevoval nadšené vlastenectví a lásku k českému jazyku. Texty vyšly v roce jeho smrti v pražské tiskárně Vojtěcha Jiřího Koniáše.⁷⁶

Berla královská Jezu Krista

*...obloha nebeská bez oblaku, jako jarní květ na zahradě, jako pomoranč
a rájské jablko na stromě, jako pentle široká okolo pasu, jako šňura perlová
anebo zlatá točenice na šíji panenské.*⁷⁷

V tomto kázání, které bylo připraveno na „*druhou neděli po devítíniku*“, varuje před masopustním veselím. Tento krátký úryvek pochází ze samotného úvodu, v němž Nitsch popisuje povahu člověka, který snadno upadá do smutku. Uvádí také, že se nediví, že si člověk hledá různou zábavu, aby se smutku vyhnul, jednou z nich je také alkohol. Zobrazení panny je zde uvedeno v kontextu krás na zemi a je přirovnána například k jarnímu květu. Vidíme zde tak zobrazení panenství jako dokonalého stavu.

---

⁷⁶ KOPECKÝ, Milan. Staří slezští kazatelé: různé rozprávky a příběhy k naučení a ku potěše způsobně vybrané i uvedené... Ostrava: Profil, 1970. Knihovna Památníku Petra Bezruče (Profil).

⁷⁷ Daniel Nitsch – *Berla královská Jezu Krista*, in KOPECKÝ, Milan. Staří slezští kazatelé: různé rozprávky a příběhy k naučení a ku potěše způsobně vybrané i uvedené... Ostrava: Profil, 1970. Knihovna Památníku Petra Bezruče (Profil). s. 63

*Kýž mnozí z beránkův nevinných neudělali se o masopůstě kozlové, vepřové a prasata z Epikurova chlíva. Kýž mnohé holubičky se nezkravčily, obrátivše se v krkavčata, plémno toho noetického krkavce a pravého obrazu masopůsníkův!*⁷⁸

I tento úryvek pochází z kázání, které varuje před masopustními oslavami. Autor uvádí různé příběhy a příklady, ve kterých nedopadly oslavy dobře, lidé se chovali nevhodně a byli za to potrestáni. Zde vyjadřuje svoje obavy nad zvýšenou pravděpodobností, že mladí lidé přijdou o svou nevinnost, a to jak dívky, tak i chlapci. Podle autora jsou všichni, kteří slaví masopust, už zpravidla *krkavci* a měli by se v této době obrátit spíše k modlitbě a udržet si čisté svědomí. Jako argument využívá autor legitimizační strategii – Bůh poskytuje tu pravou rozkoš: „*dobré a čisté svědomí*“⁷⁹, na které ale „*masopustníci*“⁸⁰ zapomínají a oddávají se tělesným rozkoším.

*Jaký jsou Marie, dospělé a domnělé panny? Již jim dávno lampy uhasly. Jaký ženy? Na větším díle jest to rozkošné, rozmazané, strojí se to, líčí, kroje zbytečný, klenoty, šperky nové a nové přemejšluje, chápá se toliko k světu, marnosti, nádhernosti, a kýž vždycky k zalíbení mužům svým, a ne cizím!*⁸¹

Tato ukázka pochází z fragmentu kázání, které kritizuje odklon lidí od Boha a Ducha svatého. Autor zdůrazňuje, že by pro člověka měl být prioritou duchovní život a zároveň kritizuje lidské vlastnosti jako je chamtivost, nenasytlost a podobně. Žen se týká jen kritika marnivosti. V ukázce se autorovi nelíbí, že se ženy zkrášlují, a přitom už jsou buďto vdané a měly by se snažit líbit jen svému muži, anebo jsou *domnělými pannami*. Lze zde uvažovat nad tím, zda autor připisuje marnivost pouze

---

⁷⁸ Daniel Nitsch – *Berla královská Jezu Krista*, in KOPECKÝ, Milan. Staří slezští kazatelé: různé rozprávky a příběhy k naučení a ku potěše způsobně vybrané i uvedené... Ostrava: Profil, 1970. Knihovna Památníku Petra Bezruče (Profil). s. 71

⁷⁹ Daniel Nitsch – *Berla královská Jezu Krista*, in KOPECKÝ, Milan. Staří slezští kazatelé: různé rozprávky a příběhy k naučení a ku potěše způsobně vybrané i uvedené... Ostrava: Profil, 1970. Knihovna Památníku Petra Bezruče (Profil). s. 71

⁸⁰ Daniel Nitsch – *Berla královská Jezu Krista*, in KOPECKÝ, Milan. Staří slezští kazatelé: různé rozprávky a příběhy k naučení a ku potěše způsobně vybrané i uvedené... Ostrava: Profil, 1970. Knihovna Památníku Petra Bezruče (Profil). s. 71

⁸¹ Daniel Nitsch – *Berla královská Jezu Krista*, in KOPECKÝ, Milan. Staří slezští kazatelé: různé rozprávky a příběhy k naučení a ku potěše způsobně vybrané i uvedené... Ostrava: Profil, 1970. Knihovna Památníku Petra Bezruče (Profil). s. 72

dívčím, které „hřešily“ před svatbou, nebo kritizuje předstírání nevinnosti a marnivost jako dva hříchy, nebo zda je marnivost příčinou jejich *uhaslých lamp*. Třetí možnost se jeví jako nejpravděpodobnější. Opět zde vidíme, že panenství je vysoce hodnocené a jeho ztráta je důvodem k pohoršení. Ať už vdaná žena nebo (domnělá) panna by se pak neměla příliš zkrášlovat, aby nevyvolávala nevhodné představy nebo chtíč v jiných mužích. Objevuje se zde také přirozený řád, jemuž se takové chování vymyká: „Ó, kdež zůstává strojení a chystání a příprava k Duchu svatému!“⁸²

Stavějí se proti tomu dcerky světa, holky, děvčata a děvečky, a ty taky smějí říkat, že nemohou od hříchův se ušetřiti: „Musíme my,“ praví ony, „přede všemi věcmi pána a hospodyně hleděti, potom když jí zadosti jsme učinily ... a aby o nás mládenci a domácí a tovaryši neřekli, že jsme spurný, pyšný, nevhledný, musíme někdy s nimi se zasmáti, zažertovati, zahrávati; kterak by jsme sobě sicej muže uhonily?“⁸³

V kázání, z něž pochází i ukázka výše, se pojednává o možnostech, jak se vyhnout hříchu. Kazatel na všechny „výmluvy“ argumentuje pevnou vůlí na bázi „když se chce, všechno jde“. Kromě problému, jak uchovat nevinnost se věnuje také nedostatečné pobožnosti různých lidí. Kázání je podobné sporu, a kromě smilstva jsou zobrazeny také jiné hříchy, například hněv. Z ukázky je patrné, že dívky podléhají několika sociálním tlakům – jednak obvykle zastávají pozici děveček na cizím hospodářství, dále mají být poslušnými dcerami a chovat se ctnostně a podle křesťanské výchovy, ale také jsou pod neustálým tlakem najít si manžela a založit s ním rodinu. Zde tedy nastává problém, jak vyhovět všem těmto společenským požadavkům, i když si některé z nich v mnoha věcech odporují? Tento problém můžeme vidět i hlouběji – na chlapce striktní požadavek na panictví před sňatkem nebyl, zároveň z dostupných textů zjišťujeme, že panoval předpoklad, že chlapci budou veselí, uvolněnější než dívky a nejsou tak výrazně odrazováni od různé zábavy. Chtějí trávit čas s děvčaty, ale dívky, které se baví s chlapci, se už chovají

---

⁸² Daniel Nitsch – *Berla královská Jezu Krista*, in KOPECKÝ, Milan. Staří slezští kazatelé: různé rozprávky a příběhy k naučení a ku potěše způsobně vybrané i uvedené... Ostrava: Profil, 1970. Knihovna Památníku Petra Bezruče (Profil). s. 72

⁸³ Daniel Nitsch – *Berla královská Jezu Krista*, in KOPECKÝ, Milan. Staří slezští kazatelé: různé rozprávky a příběhy k naučení a ku potěše způsobně vybrané i uvedené... Ostrava: Profil, 1970. Knihovna Památníku Petra Bezruče (Profil). s. 84

nevhodně a nejsou tak ideálními budoucími manželkami. Muži obdivují krásné a upravené dívky, ale ty jsou na druhou stranu pro manželství příliš marnivé. Takto vzniká zásadní dilema vnímání dívky v raném novověku. Navíc se dívky mohly ocitnout také v situaci, kterou bychom z dnešního pohledu označili za sexuální obtěžování, zneužití či znásilnění.⁸⁴ V tomto kázání se vyskytují výrazně mocenské projevy – dívka je podřízena dvěma základním autoritám. Světskou autoritu zastupuje otec nebo hospodář, na druhé straně je pak autorita církevní, přičemž obě dvě kladou určité nároky na dívčino chování. Jak je také patrné z úryvku, k nevhodnému chování se dívka uchyluje, aby nějakým způsobem prezentovala svůj sociální status – především tedy fakt, že je stále svobodná a snaží se *uhonit* manžela. Nabízí se tedy otázka: jak zaujmout opačné pohlaví, „nedostat se do řečí“, chovat se v souladu s církevní naukou a zároveň si zachovat panenství na prahu novověku?

---

⁸⁴ viz kapitolu *Raně novověká žena*

4.6. Tomáš Xaverius Laštovka

Je známý v české literární historii především jako překladatel spisu belgického jezuita Williama Stanyhursta *Dei immortalis in corpore mortali patientis historia* a zmiňován je spíše badateli 19. století jako je například Josefem Jungmannem, v několika zmínkách ho nacházíme také ve Vašicově *Českém literárním baroku*. Laštovka se narodil v Hlučíně roku 1688 a zemřel v Brně roku 1746 nebo 1747. Absolvoval bohoslovecká studia a působil jako farář v Radikově, následně jako farář a děkan v Uherském Hradišti, kde nebyl údajně příliš spokojený – jeho kázání zde měla vzbuzovat pohoršení. Z Uherského Hradiště měl v úmyslu kvůli této situaci odejít do Jaroměřic, dříve, než nastoupil na novou pozici, ale onemocněl a následně zemřel. Jeho spis *Čtvrtý článek víry katolické* byl vydán posmrtně v trnavské akademické tiskárně v roce 1748. Celý titul „*Čtvrtý článek víry katolické „Trpěl pod Pontským Pilátem, ukřižován, umřel i pohřben jest“, od sv. Jána apoštola do Srovnání apoštolského vloženy, od veleb. pána Patera Vilhelma Stanyhursta z Tovaryšstva Ježíšova obšírně vyložený, od (tit.) Tomáše Xaveria Laštovka z Hlučina, apoštolské stolice notaria, král města Hradiště faráře a děkana, skrz 12 lét na postním kázání každý čtvrtek předložený.*“⁸⁵ podle Kopeckého nastoluje otázku o původnosti díla. Původně bylo totiž považováno za výše zmiňovaný překlad, ale další studium obou textů dokládá, že se o totožná díla nejedná, ale zpracovávají tutéž tematiku. Více se problematice věnuje Kopecký v úvodu kapitoly *Tomáš Xaverius Laštovka*.⁸⁶

Čtvrtý článek víry katolické...

Ale claudatur, nejsou všechny takové daremnice a bláznivé panny, snad mezi desátýma, jak praví svaté evangelium, jest pět bláznivých, a pět moudrých,

---

⁸⁵ KOPECKÝ, Milan. Staří slezští kazatelé: různé rozprávky a příběhy k naučení a ku potěše způsobně vybrané i uvedené... Ostrava: Profil, 1970. Knihovna Památníku Petra Bezruče (Profil).

⁸⁶ KOPECKÝ, Milan. Staří slezští kazatelé: různé rozprávky a příběhy k naučení a ku potěše způsobně vybrané i uvedené... Ostrava: Profil, 1970. Knihovna Památníku Petra Bezruče (Profil).

*jsou předci mnohé devotus foemineus sexus, pobožné ženské pohlaví, z kterých počtu byla často jmenovaná Pilátova žena svatá Klaudia, Prokula.*⁸⁷

Tento text Tomáše Xaveria Laštovky se věnuje především ženám, které považuje autor za zbožnější než muže a uvádí hned několik příkladů, které doplňuje, pro kontrast, také příklady negativními. Následně uvádí také „výjimku, která potvrzuje pravidlo“ – příběh o ženách, jejichž prioritou nebylo zbožné chování. Závěr je však opět pozitivní, viz úryvek, autor věří, že na pět špatných křesťanek připadá pět dobrých, a užívá legitimizační strategii – odvolává se na evangelium a více své tvrzení nerozvádí ani nedokládá. Panny jsou zde v tomto případě zahrnuty do množiny žen a můžeme tak toto označení vnímat ve smyslu dívek, děvčat, slečen...

*Ó, jak nesou těžký kříž t, kteří nemilují kříže, těžší kříž musí nésti světa a těla milovníci než milovníci ukřižovaného Krista! Co vystátí musí nějaká s. v. kurva hanby a bolesti? Nikda toho nevystojí poctivá děvečka!*⁸⁸

Krátký text, z něhož je vyňat tento úryvek, je sepsán jako varování před nevhodným chováním. Jako první jsou zmiňovány právě ženy. *Poctivá děvečka* zde zastupuje nejen dívky, které se vyhýbají předmanželskému sexu, ale celou množinu neprovdaných dívek, které žijí v souladu s církevním učením. Vzhledem k tomu, že jsou kladeny do kontrastu s prostitutkami, je více než jasné, že hlavní kvalitou nevdané ženy je její sexuální nezkušenost. Projevuje se zde, poměrně výrazně, legitimizační strategie – pravidlo: pokud žije člověk poctivě, má snazší život, dokládá pouze argument, že je to tak psáno v Bibli. Autor nekalkuluje s možností, že by osoba, která se dopouští hříchu, mohla být nevěřící, a tedy by se vymykala tomuto řádu.

*Pravda, že býti starou dívkou je kříž, a proto některé panenky, které se starají, že nedostanou muže, své panenství oplakávají při kolíbce...*⁸⁹

---

⁸⁷ Tomáš Xaverius Laštovka, *Čtvrtý článek víry katolické...*, in KOPECKÝ, Milan. Staří slezští kazatelé: různé rozprávky a příběhy k naučení a ku potěše způsobně vybrané i uvedené... Ostrava: Profil, 1970. Knihovna Památníku Petra Bezruče (Profil). s. 150

⁸⁸ Tomáš Xaverius Laštovka, *výbory z kázání*, in KOPECKÝ, Milan. Staří slezští kazatelé: různé rozprávky a příběhy k naučení a ku potěše způsobně vybrané i uvedené... Ostrava: Profil, 1970. Knihovna Památníku Petra Bezruče (Profil). s. 151

Tento a následující úryvek pochází z textu, který poukazuje na různé „kříže“, jež musí člověk během svého života nést. Kazatel se zaměřuje na různé sociální skupiny a zdůrazňuje, že každého v životě trápí něco jiného. Tento text je založen na biblickém příběhu Lota a jeho ženy, která se proměnila v solný sloup, protože neuposlechla Boží příkaz. Tematizován je zde boží trest za nedodržování pravidel a v jádru textu stojí Lotova rodina, jako jediná spravedlivá (podle biblického příběhu jediná z celé Sodomy a Gomory, která mohla město opustit před jejich zničením). V první ukázce je zobrazen jeden z křížů – dívka, která je dlouho neprovdaná. Zcela zřetelný je zde společenský tlak – cílem mladých dívek měl být sňatek. Neuvažuje se zde nad tím, že by se dívka nechtěla provdat a nezaložit rodinu – to by bylo v rozporu s přirozeným řádem. Dívky, které jsou dlouhou dobu nezadané, pak podle Laštovky *oplakávají své panenství* a tím se dopouští hříchu. Podle autora vede tato situace k dalšímu hříchu – předmanželskému sexu.

Pravda, zachovati čistotu a zdržeti se od dívčího masa je kříž, který zdá se těžký sodomským měšťanům a jejich synům; toulají se v noci, chodí okolo oken, okolo dveří domu Lotového, a když nemohou dveře najít, lezou oknami, děrami, přes zed', přes plot, přes parkán a chtějí lízati sloup solný, Lotovu ženu, dívku neb dceru, proti přikázání Božímu: „Nepožádáš domu bližního svého, aniž požádáš manželky jeho, ani děvky, ani ničehož, což jeho jest.“⁸⁹

Ve druhé ukázce ze stejného textu je tematizovaná *čistota* – tentokrát se ale autor věnuje mužům. V tomto případě má *čistota* širší význam, než je biologické *panictví* – jde celkově o slušné chování a udržování sexuálního vztahu pouze v rámci manželství. Co nás ale zaujme v rámci genderového vnímání je výrazný mocenský projev. Manželka, děvečka i dcera jsou majetkem muže, který o nich rozhoduje, což autor legitimizuje citátem z Bible. Dalo by se tedy říct, že není podstatné, zda má

---

⁸⁹ Tomáš Xaverius Laštovka, výbory z kázání, in KOPECKÝ, Milan. Staří slezští kazatelé: různé rozprávky a příběhy k naučení a ku potěše způsobně vybrané i uvedené... Ostrava: Profil, 1970. Knihovna Památníku Petra Bezruče (Profil). s. 162

⁹⁰ Tomáš Xaverius Laštovka, výbory z kázání, in KOPECKÝ, Milan. Staří slezští kazatelé: různé rozprávky a příběhy k naučení a ku potěše způsobně vybrané i uvedené... Ostrava: Profil, 1970. Knihovna Památníku Petra Bezruče (Profil). s. 164

žena o nevěru zájem nebo ne, zda jí vznikne nějaká újma, ale muž se takto chová neuctivě k jinému muži, protože užívá jeho majetek.

4.7. Lukáš Martinovský

Křesťanských pobožných panen věnček poctivosti, v němž se všickni jejich ctnosti pod obyčejným kvítkem k věncům náležitým připodobňují a najevo vykládají... 1581

Věnček je text určený především ke čtení, jak autor sám v úvodu předesílá. Rozdělen je do čtyř částí, v nichž se věnuje různým aspektům panenského života, všechny ale mají vést k panenským ctnostem. Text má silně preskriptivní charakter.

Takž ovšem zajisté náleží, jestliže jinak která panna žádostivá jest ctnostmi dobrými a poctivostí okrášlena a zdobená býti, aby sobě předkem a nejprve zahrádku duchovní obrala a vyšetřila a záhonky spraviti hleděla, v kteréžto zahrádce by takové ctnosti potom najíti a podle téhož těch ctností, co by činiti a kterak život svůj řídit a živa býti měla, se naučiti mohla.⁹¹

Takto uvádí autor první kapitolu o tom, kde mají panny získávat své ctnosti. Panenství přirovnává k zahradě, o kterou je nutné pečovat, aby v ní kvetly květiny. Už z tohoto krátkého úryvku je jasné, že se bude jednat o poměrně konkrétní preskripci, možná až návod na spokojený panenský život. Zatím zde však nevnímáme žádný z rysů, které hledáme – tedy mocenské projevy, legitimizační strategii nebo přirozený řád. A proto se musíme ponořit hlouběji do textu. Už v této chvíli se ale můžeme zamyslet nad faktem, že texty určené pro mladé dívky pochází z per mužů žijících v celibátu.

První záhonček slove zákon přirozený, kteréhožto původem někdy panny pohanské a ještě podnes každé rozumné pohlaví ženské samo od sebe k uctivosti od přirození se vede. Tento záhonček jest hned zpočátku při stvoření světa od samého Boha založen, k obrazu a podobenství jeho štípen, jakž o tom v 1. knihách Mojžíšových v 1. kap. psáno stojí...⁹²

---

⁹¹ Lukáš Martinovský – *Křesťanských pobožných panen věnček poctivosti, v němž se všickni jejich ctnosti pod obyčejným kvítkem k věncům náležitým připodobňují a najevo vykládají...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 24

⁹² Lukáš Martinovský – *Křesťanských pobožných panen věnček poctivosti, v němž se všickni jejich ctnosti pod obyčejným kvítkem k věncům náležitým připodobňují a najevo vykládají...* in RATAJOVÁ,

Panny jsou v tomto případě zahrnuty do „*pohlaví ženského*“, které má být celkově poslušné a uctivé. V tomto úryvku poměrně explicitně vidíme přirozený řád, který je stanoven Bohem a legitimizační strategií – autor se odvolává na knihy Mojžíšovy.

Chtějí-li tedy panny v této příčině a z toho záhrobce kvítíčka svá sobě trhati, i mají[t] sobě pilně a bedlivě První, Druhé, i Třetí a Čtvrté knih Mojžíšovy, Knihy judykův, [...] čítati, v nichžto se mnoho historií najde, že se časem o pannách poctivě a časem zase ohavně zmínka činí.⁹³

Autor hodlá v dalším textu dívkám (a nejen jim) předkládat různé příklady z historie a Bible o pannách, a to nejen o svatých ženách, ale také odstrašující příklady. Domnívá se, že panna by měla znát velké množství textů, ale vzhledem k tomu, že se stále pohybujeme v době před zavedením povinné školní docházky, je možné předpokládat, že většina mladých dívek neuměla příliš dobře číst. V získávání vědomostí tak byly patrně odkázány v tomto směru na kazatele. I tento úryvek je typickým příkladem preskripce, legitimizaci nacházíme ve vyjmenovaných textech, které jsou oporou pro přirozený řád, který bude autor čtenářům v dalších částech předkládat.

A nadto vejš, poněvadž pak dívčičkám mladým nic bližšího nad matku jich vlastní není, i jestliť slušné, náležité i spravedlivé jim tak poctivě před nimi ve všelikém způsobu ctně, šlechtně i uctivě se chovati i chrániti, aby za svíce k poctivosti dcerkám svým a domácím zrcadlem ctností bejti mohly.⁹⁴

Uvedený úryvek je orientován na matky, což v preskriptivních textech určených mladým dívkám není výjimkou. Matky by podle autora měly jít příkladem svým dcerám a chovat se tak, aby se od nich mohly dívky učit. Zde tedy vidíme, že výchova ženy nekončí sňatkem a neomezuje se pouze na období panenství.

Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 27

⁹³ Lukáš Martinovský – *Křesťanských pobožných panen věnček poctivosti, v němž se všickni jejich ctnosti pod obyčejným kvítíčkem k věncům náležitým připodobňují a najevo vykládají...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 30

⁹⁴ Lukáš Martinovský – *Křesťanských pobožných panen věnček poctivosti, v němž se všickni jejich ctnosti pod obyčejným kvítíčkem k věncům náležitým připodobňují a najevo vykládají...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s.31

Přirozený řád zde lze spatřovat ve faktu, že matka je pro svou dceru nejbližším ženským vzorem a probíhá zde tak koloběh předávání zkušeností z matky na dceru. Vlastnosti, které autor vyzdvihuje, se tak týkají všech žen, nejen svobodných mladých dívek. Uchování takových vlastností má pomoci udržet dívkám jejich „svící poctivosti“, která zde symbolizuje panenství.

Z tohoto příkladu budou již panenky moudré a rozumné moc to znáti, že rovně jako kvítko bez sloupečkův neroste ani kvetne, tak také ony bez pravé živé víry nemohou bejti v dobrých ctnostech bohaté ani pobožné, nebo což z víry není, tj. hřích.⁹⁵

V další ukázce z Martinovského *Věnečku* se dovídáme, že největší prioritou v životě mladé dívky by měla být zbožnost. Tu přirovnává autor opět k zahradě, na které rostou květiny, kterými se pak dívka ozdobí, podobně jako je třeba pečovat o dobré vlastnosti a víru. Vidíme zde, že panna je opět výrazně svázána přesnými pravidly. Pozorujeme zde jistý schematismus. Na škále jsou totiž přípustné pouze dvě pozice – oddaná zbožnost a hřích. V poněkud širším pojetí lze toto tvrzení vnímat jako mocenský projev – odmítnutí všeho, co není v souladu s církví a potažmo tedy také s tvrzením kazatele a patriarchálním přirozeným řádem. Dále v textu autor pokračuje legitimizační strategií a uvádí konkrétní kapitoly Starého i Nového zákona.

V následující kapitole, které se budeme věnovat, *Vypravování a vysvětlení ctností, kteréž k panenskému věnečku poctivosti přináležejí*, uvádí autor dvacet rostlin, ke kterým řadí různé panenské ctnosti. Zároveň popisuje také vlastnosti dané květiny či bylinky, a tak vypadá tato textově poměrně rozsáhlá část jako herbář. Každá z dvaceti podkapitol je uvedena rostlinou, proč je vhodné ji užít do věnečku, jaké má daná květina či bylinka vlastnosti a následně je uvedena analogie s požadovanou vlastností u panny. Tato část je podložena legitimizační strategií s prameny a následně je předloženo několik příkladů a příběhů, obvykle ze života světic.

---

⁹⁵ Lukáš Martinovský – *Křesťanských pobožných panen věnček poctivosti, v němž se všickni jejich ctnosti pod obyčejným kvítkem k věncům náležitým připodobňují a najevo vykládají...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 33

Na těchto všech jmenovaných dvaceti bylin umyslili sme předkem těchto dvaceti ctností ku příkladu položití, totižto ctnost a milost k slovu Páně a k službě Boží, pravé poznání Boha, bázeň Páně, pokoru, vzývání Pána Boha, vděčnost, vyznání víry, zachování cti k rodičům, pracovní hmotné, poctivost, přívětivost, milosrdenství, stydlivost, čistota těla, střídmost, čistota aneb čistotné chování, chovatlivost, štedrta, ochotnost a mlčenlivost, s oznámením, kterak se jeden každý kvítek aneb bylinka s svou mocí a ctností k přirovnání ukazuje.⁹⁶

Tento úryvek je vyňat z úvodu kapitoly pro představu, jakým vlastnostem se autor věnuje a považuje je za nejdůležitější. Můžeme si všimnout, že některé ctnosti jsou si velmi blízké a z dnešního pohledu by se mohlo jednat prakticky o totéž. I v samotných kapitolách je výklad velmi podobný a těžko budeme uvažovat nad tím, zda chtěl autor pouze zachovat kulatý počet, opravdu takto důsledně odlišoval různé jemné nuance nebo se kapitoly odvíjí od dvaceti na věnce skutečně užívaných rostlin. Nicméně to není předmětem našeho zkoumání, a proto jsme k analýze vybrali ukázky pouze z některých kapitol, které dobře reflektují zobrazení a vnímání panenství v raném novověku.

Jakož karafiát, který příkré a vostré zimy snésti a trpěti nemůže, ale nejraději se rozvíjí, kdež při slunečných místech stojí, takť se také pravé poznání Boží s zlobivým, zastuzeným srdcem strefiti nemůže, nebo zlobivost a bezbožný život zastuzují poznání Boží a uhašuje zažžené světlo božské moudrosti v nás.⁹⁷

Karafiát symbolizuje pravé poznání Slova Božího. Zdůrazňována je píle ve studiu, která však nezaručuje pravý rozum – důležité totiž je, poznat pouze to, co člověk poznat má a nezabývat se nevhodnými věcmi. Legitimizační strategie je zde

---

⁹⁶ Lukáš Martinovský – *Křesťanských pobožných panen věnček poctivosti, v němž se všickni jejich ctnosti pod obyčejným kvítčkem k věncům náležitým připodobňují a najevo vykládají...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 35

⁹⁶ Lukáš Martinovský – *Křesťanských pobožných panen věnček poctivosti, v němž se všickni jejich ctnosti pod obyčejným kvítčkem k věncům náležitým připodobňují a najevo vykládají...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 42

poměrně jasná – člověku je určeno poznání Boží a vše ostatní je hříchem, jak už bylo zmíněno výše.

Velmi podobná je následující ctnost, kde už se autor zaměřuje výhradně na panny.

Třetí panenská ctnost jest dětinská bázeň Boží, kdež člověk rozjímání v hněvu Božího proti hříchům srdečně se ulekne, a z strachu před hněvem Božím a posledním soudem Páně se před hříchy vystříhá a povinné poddanosti Bohu se poddává a podle božské vůle a slova jeho všecko své předsevzetí spravuje.⁹⁸

I v této ukázce vidíme, že je kladen důraz na poslušnost, i když ne zcela přímo. Lze říci, že většina z panenských ctností k poslušnosti směřuje, velmi výrazně se projevuje také píle, pokora a mlčenlivost. Tyto vlastnosti se prolínají většinou textů a jsou v preskripcích vyžadovány. Zatímco pokud narazíme na deskripci, obvykle se omezuje na zevnějšek: *krásná panna, sličná panna, panenská šije apod.*, s popis kladných vlastností nacházíme většinou jen u příběhů světic, které jsou panenským ideálem. V tomto úryvku je zřetelný mocenský projev, dívky (a nejenom ony), na které, jak jsme zmínili výše, je kladen velký společenský tlak, mají být vždy v poddaném postavení. V tomto případě mají být oddány Bohu, z jiných textů víme, že se objevuje také podřízenost otci, potažmo rodičům, církvi jako takové a vyšším společenským představitelům, následně pak manželovi.

Fiala roste hned při počátku podletí, tak se také musí pokora v prvních letech za mladí vyskytati a na světlo vycházeti, dříve nežli by mladé dcerky v svět vešly a jeho poznání se naučily znáti, v kterémž nic jiného není nežli žádost těla, žádost oči a pýcha života.⁹⁹

Fiala má být metaforou pro pokoru, jelikož má drobné květy, které rostou a rozkvétají blízko při zemi. Jak už bylo zmíněno výše, i zde je patrné, že doporučení

---

⁹⁸ Lukáš Martinovský – *Křesťanských pobožných panen věnček poctivosti, v němž se všickni jejich ctnosti pod obyčejným kvítíčkem k věncům náležitým připodobňují a najevo vykládají...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 44

⁹⁹ Lukáš Martinovský – *Křesťanských pobožných panen věnček poctivosti, v němž se všickni jejich ctnosti pod obyčejným kvítíčkem k věncům náležitým připodobňují a najevo vykládají...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 47

má vést k jisté poslušnosti a nenáročnosti dívky. Tento text bychom opět zařadili spíše k těm, které jsou určené pro rodiče. Dívky se mají podle něj vést k pokoře co nejdříve, aby se vyhýbaly nevhodným situacím a „nástrahám“ světského světa, aby nebyly pyšné a zároveň nepodléhaly aktuálním rozmarům a potřebám. V některých textech nacházíme také doporučení, aby byly dívky zvyklé na chudobu a byly skromné pro případ, že je chudoba v životě potká (například ve službě), zde můžeme vidět určitou paralelu.

„Máme se Boha báti a jej milovati, abychom své rodiče a pány ctili.“¹⁰⁰

U této citace katechismu, kterou autor uvádí je zcela zřetelná legitimizační strategie. Barokní člověk se má obávat Boha, aby mohl ctít své rodiče. Autor podkládá tvrzení Biblí.

Přicházíme již k deváté ctnosti mladých děvčec, jenž jest pracování a dílo, kdež mládež za mladí k dílu přivyká a myslí, proč jest jim od Boha ta práce uložena, kterouž by podle svého povolání vykonati mohli, a pečuje, myslí, pilnost má, aby to, což mu předurčeno jest, v svém povolání věrně a právě v rychlosti a v stálosti vykonáno bylo, pro čest a chválu Boží a pro užitek obecního dobrého.¹⁰¹

V tomto úryvku se hovoří o nutnosti pracovat tak, jak bylo člověku předem Bohem určeno. Tentokrát jsou kromě dívek zahrnuti také chlapci. Mladí lidé by se neměli pozastavovat nad svou prací a udělat ji tak, jak jim bylo zadáno, samozřejmě pečlivě a svědomitě. Rodiče by zase měli vést své děti k práci od dětství, aby na ni byly zvyklé. Vidíme zde velkou míru determinace – člověku je činnost, kterou vykonává už předurčena, a proto by se neměl snažit něco změnit. Jde totiž o přirozený řád. Můžeme uvažovat nad tím, zda měl tento požadavek na mladé lidi nějaký pragmatický účel – nabízí se důvody společenské (udržení potřebných řemesel

---

¹⁰⁰ Lukáš Martinovský – *Křesťanských pobožných panen věnček poctivosti, v němž se všickni jejich ctnosti pod obyčejným kvítíčkem k věncům náležitým připodobňují a najevo vykládají...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 60

¹⁰¹ Lukáš Martinovský – *Křesťanských pobožných panen věnček poctivosti, v němž se všickni jejich ctnosti pod obyčejným kvítíčkem k věncům náležitým připodobňují a najevo vykládají...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 66

a prací, zachování cechů a sociálních skupin), ale také ekonomické (vyvarování se hrozící chudobě).

O něco konkrétnější je následující doporučení:

Ruka pilných lidí činí bohaté, protože mají mladé děvečky dílu zvykati a zahálky se vystříhati, což jim k starosti velmi dobře bude slušeti a jich povolání náležeti. Jejich práce má nejprve býti při kuchyni, potom u dobytka v chlévě, třetí na pole a v zahradě, naposledy při domě.¹⁰²

Dále pak Martinovský uvádí konkrétní práce, kterým by se *panna* měla věnovat. Objevuje se zde jeden z nejvíce ustálených sociálních konstruktů „žena u plotny“. Dívka se má těmto dovednostem učit od své matky, aby potom byla sama dobrou hospodyní. Odpovídá to přirozenému řádu.

Na ten navazuje i další úryvek:

Tomu a takovému dílu nerozumějí hedvábné dcerky, nebť by jim od takového díla zhrubly ruce, kteráž jest hospodyňská, může na ní vzpolehnuto a ubezpečeno býti, byť se dnes nebo zítra vdala, a tak bude dobrou pomocnicí manželu svému, neb ji Bůh předkem k tomu stvořiti ráčil, Gene. v III.¹⁰³

Zde vidíme i odůvodnění a legitimizační strategii podloženou knihou Genesis. Dívka se tedy má naučit domácím pracím, aby byla vhodnou manželkou a mohla pomáhat svému muži. Na tomto příkladu, který se vyskytuje velmi často i ve studiích Lucie Ratajové a Jany Storchové vidíme, že panenství je jakousi přípravnou fází před manželstvím. Dívka by se měla naučit včas vše potřebné, aby mohla být plnohodnotnou manželkou. Zatímco u muže je rozhodující majetek, kterým zabezpečí budoucí rodinu, u ženy jsou důležitým hlediskem její schopnosti a dovednosti, které si měla osvojit v panenském věku. Mocenský projev je zde zcela

---

¹⁰² Lukáš Martinovský – *Křesťanských pobožných panen věnček poctivosti, v němž se všickni jejich ctnosti pod obyčejným kvítíčkem k věncům náležitým připodobňují a najevo vykládají...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 68

¹⁰³ Lukáš Martinovský – *Křesťanských pobožných panen věnček poctivosti, v němž se všickni jejich ctnosti pod obyčejným kvítíčkem k věncům náležitým připodobňují a najevo vykládají...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 69

zřejmý. Žena podléhá muži, stojí po jeho boku a je jeho pomocnicí, do té doby patří dívka svému otci nebo hospodáři.

Jak už bylo zmíněno výše, kázání byla významným zdrojem informací, a tak v textech nacházíme nejen návod na spokojený duchovní život, ale také praktická doporučení. Do kapitoly o trojníku zapojil Martinovský pravidla, která bychom dnes nazvali pravidly slušného chování. Na prvním místě samozřejmě stojí mravnost:

*Mladá děvčátka, jakž by ráno vstala, dříve nežli by do světnice mezi lidi šla, mají se v šátky obléci, tak aby s obnaženým životem mezi lidi nechodily.*¹⁰⁴

V této ukázce není třeba vyhledávat žádnou metaforu panenského života, jde o jasné nabádání k mravnému chování a studu. Autor dále rozvíjí, jak by se měla panna chovat, a zahrnuje vlastně většinu vlastností, které sám rozvíjí v rámci dvaceti podkapitol u jednotlivých rostlin. Dívky by měly podle něj být poslušné, jak už bylo mnohokrát zmiňováno, neměly by na sebe upozorňovat, mluvit jen, když byly tázány, sedět u stolu tam, kam jim bylo ukázáno, jíst střídavě a chovat se zdrženlivě ve všech situacích. Autor také rozvádí problematiku tance, která se vyskytuje v homiletických textech poměrně často, přičemž někteří autoři tanec zcela zakazují. Martinovský je v tomto případě benevolentnější. Podle něj by se měli mladí lidé, konkrétně panny a mládenci, bavit, ale i zábava má svoje velmi striktní pravidla: především má probíhat za plného světla, tanec musí být cudný, v okolí musí být dostatek svědků a musí k němu svolit vrchnost (!!!) a rodiče. Mladí lidé se pak mají vždy chovat uctivě, a to bez odhledu na to, zda je právě někdo pozoruje. Mocenské projevy se zde tedy vztahují také na mládence, všichni mladí lidé jsou poddaní svým rodičům, jak jsme se zde dozvěděli také světským autoritám, církevní autoritě a v neposlední řadě nepřestává fungovat samovolný kontrolní orgán – společnost.

*Ženskému pohlaví není teď potřebí o tom předpovídati, nebo ony k milosrdenství od přirození nakloněny jsou...*¹⁰⁵

---

¹⁰⁴ Lukáš Martinovský – *Křesťanských pobožných panen věnček poctivosti, v němž se všickni jejich ctnosti pod obyčejným kvítkem k věncům náležitým připodobňují a najevo vykládají...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 73

¹⁰⁵ Lukáš Martinovský – *Křesťanských pobožných panen věnček poctivosti, v němž se všickni jejich ctnosti pod obyčejným kvítkem k věncům náležitým připodobňují a najevo vykládají...* in RATAJOVÁ,

V dalším textu se věnuje autor ctnosti milosrdenství, sám tvrdí, že dívkám a potažmo všem ženám není potřeba předepisovat, jak být milosrdné, protože takové chování je pro ně přirozené. Dočítáme se také, že se jedná o jeden z povahových rysů, který je vlastní všem ženám, a učit se milosrdenství se musí muži.

*Stydlivost při ženě jest nejzdozbnější pěknost. A byť se pak panna z zevnitřka dobře chovala, však na stud ne tak šetřino býti má.*¹⁰⁶

Pokud je milosrdenství dívkám vrozené, studu se musí učit, jak vidíme v této ukázce. Autor dále legitimizuje svoje tvrzení na základě citátu sv. Ambrože, který uvádí, že stydlivost je nezbytná pro mladé lidi, kteří mají pěkné tělo. Lze spekulovat o tom, zda lze v tomto případě interpretovat také mocenský projev – stydlivost jako jeden ze základních požadavků na mladé panny může být určitou „pojistkou“ proti předčasné ztrátě panenství. V takovém případě by se také mohlo jednat o mocenský projev ve směru církev – společnost.

*Šestnáctá ctnost jest panenská čistota, kdež člověk bez nejmenší poskvrny i přimíšení jiného a bez vnuknutí žádosti tělesné člověka vnitř i zevnitř, na duši i na těle čistotně se chová ... čistota přináší tomu člověku, kdož se v ní cvičí a té následuje, velmi spanilé jméno a velikou pochvalu obdržuje a mladé panenky a panice převelmi dobře šlechtí...*¹⁰⁷

Martinovský velmi důkladně odděluje čistotu tělesnou, tedy dodržování osobní hygieny, a čistotu panenskou. V této ukázce vidíme, že nezapomíná ani na mladé chlapce panice, kteří jsou většinou v textu označeni jako mládenci a není na ně kladen takový důraz. Kapitoly na sebe velmi dobře navazují tematicky – od relativně obecných ctností, jako je víra a bohabojnost, které jsou obecné a platí pro všechny farníky, se autor přesouvá k ctnostem stále úžeji zaměřeným na aspekty

---

Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 74

¹⁰⁶ Lukáš Martinovský – *Křesťanských pobožných panen věnček poctivosti, v němž se všickni jejich ctnosti pod obyčejným kvítíčkem k věncům náležitým připodobňují a najevo vykládají...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 81

¹⁰⁷ Lukáš Martinovský – *Křesťanských pobožných panen věnček poctivosti, v němž se všickni jejich ctnosti pod obyčejným kvítíčkem k věncům náležitým připodobňují a najevo vykládají...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 90

svobodného, a tedy panenského, popřípadě i panického života. Sledujeme, že pokud se objeví *panic*, bývá často podobně hodnocen jako *panna*. Dočítáme se tedy o osobě nevinné, případně i křehké, stydlivé a zdrženlivé, což se příliš neslučuje se zobrazením muže jako vládnoucí entitou, hospodářem a manželem. Na otázku, proč je panenství u mladých lidí vyžadováno, se autor opět uchyluje k legitimizační strategii a cituje Sírachovce XXVI., který považuje tuto duševní čistotu za nejhodnotnější stav člověka.

*...tato ctnost při panenkách z mládi se zelenati má a takové panenky nemají hned od svých mladých let rozkošně chovány býti, než po skrovnu a podlé náležitosti, aby aby pomalu skrovnosti zvyknouc, chudoby a nouze se naučily potrpěti...*¹⁰⁸

Skromnost je dalším důležitým charakterovým rysem mladé dívky. Nevidíme zde žádnou legitimizační strategii, která bývá využívána namísto logických argumentů, protože tento požadavek má jednoznačné a logické odůvodnění. Vzhledem k historickému kontextu hrozila vesnickým obyvatelům raného novověku reálná chudoba, jak uvádí například Bůžek.¹⁰⁹ Navíc byla dívka pro rodinu větší ekonomickou přítěží než chlapec a do třetice se s chudobou mohla setkat během své služby v cizím hospodářství nebo ve městě. V tomto případě se tedy jedná o ryze praktické doporučení, které má připravit dítě a později pannu na budoucí, nelehký život.

*A jakož tato bylínka téměř přes celej rok se nalézá, avšak nejvíce z jara, takž tato ctnost v poctivých a počestných panenkách přes celej rok času panenství a mladosti jejich nacházeti se a stkvíti má, a zláště pak zjára, tj. od let jejich rozumných, aby dříve nemluvily, pokudž by tázány nebyly.*¹¹⁰

---

¹⁰⁸ Lukáš Martinovský – *Křesťanských pobožných panen věnček poctivosti, v němž se všickni jejich ctnosti pod obyčejným kvítíčkem k věncům náležitým připodobňují a najevo vykládají...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 97

¹⁰⁹ Václav Bůžek, viz kapitola *Raně novověký venkovan*. LENDEROVÁ, Milena, ed. *Eva nejen v ráji: žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0375-6.

¹¹⁰ Lukáš Martinovský – *Křesťanských pobožných panen věnček poctivosti, v němž se všickni jejich ctnosti pod obyčejným kvítíčkem k věncům náležitým připodobňují a najevo vykládají...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 107

V poslední části výkladu o bylinkách do věnce píše autor o mlčenlivosti, viz ukázka. Dále rozšiřuje tuto ctnost také na schopnost potlačovat emoce, hněv, umění nedávat najevo své vnitřní rozpoložení. Také toto doporučení se jeví v úzké souvislosti s požadavkem na poslušnost, protože správná panna neodmlouvá, nesděluje své názory a myšlenky (má-li nějaké) a plní to, co se od ní žádá. Následně autor rozvádí také další aspekty mlčenlivého chování – pokud musí panna něco vyřídit, musí vše sdělit rychle a stručně, odpovídat ideálně jednoslovně a se sklopenou hlavou. Pokud by se takové chování projevovalo skutečně do důsledku, bylo by z něj více než patrné sociální postavení dívky, která je ve společnosti podřízena prakticky všem (kromě snad malých dětí). Jasný je zde také mocenský projev, i když není explicitně řečeno, kým má být dívka tázána, lze předpokládat, že by se mělo jednat o hlavu rodiny – otce, církevní či světskou autoritu a vzhledem k domácím povinnostem také o matku, případně jiné dospělé ženy.

Všechny výše uvedené ctnosti jsou pak produktem přirozeného řádu:

Toto jsou ty ctnosti, panenky ušlechtilé, kterýmiž vás předně přirozenost slova Božího vede a napomíná, i všickni jiní lidé moudří a učitelové svatí, k tomu příkladové panenští, jenž před vámi živi byli, vám to v známost uvozují, souce podlé nařízení Desaterého přikázání rozdělení.¹¹¹

Přirozený řád se objevuje také ve třetím velkém oddíle, který je návodem na výrobu věnečku v zimě, kdy nerostou květiny. Podobně jako u květinového věnce má každý materiál svoji symboliku a autor na jejím základě jednotlivé stužky doporučuje. Základním prvkem v takovém věnečku je „*loubek nebo voblouček*“,¹¹² který Martinovský přirovnává k panenské duši. Ta je totiž skrytá a je základem, na který má potom dospívající dívka vázat jednotlivé ctnosti, podobně jako samotný rámeček není věncem a jednotlivými ozdobami se teprve vytváří. Podle Martinovského je duše mladé dívky přirozená a neobsahuje tak logicky žádné dobré vlastnosti.

¹¹¹ Lukáš Martinovský – *Křesťanských pobožných panen věnček poctivosti, v němž se všickni jejich ctnosti pod obyčejným kvítíčkem k věncům náležitým připodobňují a najevo vykládají...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 109

¹¹² Lukáš Martinovský – *Křesťanských pobožných panen věnček poctivosti, v němž se všickni jejich ctnosti pod obyčejným kvítíčkem k věncům náležitým připodobňují a najevo vykládají...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 109

Dokonce je toho názoru, že mladý člověk je ve své podstatě zlý a teprve církevní učení ho přetváří do dobrého člověka, který má všechny náležité ctnosti. Je to tak velmi náročná a vytrvalá práce. Proč je člověk více nakloněn ke zlu, vidíme na ukázce:

A takž člověka přemýšlování a usilování od mladosti jeho nadarmo a zlé bývá, jsa od přirození nakažený a náchylnější ke zlému nežli k dobrému, i I. Mojš. v VI. Nebo z srdce pocházejí zlá myšlení, vraždy, cizoložství, smilstvo, nečistota, nestydatost, chlibnost, modlosloužení, trávení, nepřízně, svárové, nenávisti, hněvové, vády, různice, ... a těm věcem podobné a to jsou skutkové těla, jakž Pán Kristus dí.¹¹³

Tato ukázka pochází z úvodní podkapitoly velkého oddílu *O hlavních příčinách skrze které panenky nahoře dotčenú ctnost k jich poctivosti věnce nositi, nabízeny a ponuknuty býti mají*. Kromě přirozeného řádu zde vidíme také legitimizační strategii – autor se dovolává na Mojžíšovy knihy a také na přikázání Ježíše Krista, opět zde tedy chybí logický argument. V dalších kapitolách pak autor rozebírá důvody, proč by měly panenky dodržovat ctnosti zmíněné v předchozím oddíle, svoje argumenty vždy legitimuje na příkladech světic a citacích ze svatých textů. Materiálů už není dvacet jako rostlin a nejsou ani stejně rozsáhlé, i přesto však pro tuto práci vybereme jen vypovídající příklady z některých podkapitol, protože se zobrazení panenství velmi často opakuje nebo variuje, zaměříme se tedy na projevy, které přináší nové poznatky.

První příčina jest Boží přístný rozkaz a poručení, kteréhož všickni lidé, mládenci i panny povinni jsou uposlechnouti a následovati, netoliko proto, že Bohem a Svořitelem tyto a takové věci se dějí, jakožto od stvoření, ale také z příčiny umluvy, kterouž jsou se na svatém křtu zavázali s Bohem učinili, připovídajíc mi všelikterak poslušensství zachovati.¹¹⁴

---

¹¹³ Lukáš Martinovský – *Křesťanských pobožných panen věnček poctivosti, v němž se všickni jejich ctnosti pod obyčejným kvítíčkem k věncům náležitým připodobňují a najevo vykládají...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 111

¹¹⁴ Lukáš Martinovský – *Křesťanských pobožných panen věnček poctivosti, v němž se všickni jejich ctnosti pod obyčejným kvítíčkem k věncům náležitým připodobňují a najevo vykládají...* in RATAJOVÁ,

Ukázka výše je vyňata z druhé podkapitoly, která vysvětluje, proč se bude autor věnovat jednotlivým „šnúrkám“¹¹⁵ a co znamenají. Také vysvětluje, proč by panny měly nosit věnce – hlavní argument vidíme v ukázce. Nejedná se tedy pouze o samotné nošení oděvního doplňku, který poměrně jednoznačně odděluje vdané ženy od svobodných dívek, ale především o zachování panenské ctnosti. Zde autor zmiňuje úmluvu mezi člověkem a Bohem, která vzniká křtem a na základě které je tedy každý člověk zavázán k určitému chování. Celá třetí část je zaměřena převážně na nevhodné chování – čeho se má mladý člověk vyvarovat. Autor zde sice přirovnává vhodné chování k výrobě dívčího nebo chceme-li panenského věnečku, ale velmi výrazně se zaměřuje také na mladé chlapce – mládence. Jak už jsme se dozvěděli od Josefa Hrdličky, velmi důležitá je dobrá pověst, a to v nepřímé úměře – čím nižší je sociální a ekonomické postavení daného člověka, tím závažněji své dobré jméno posuzuje. A právě tomuto aspektu věnuje ve svém kázání Martinovský celou jednu podkapitolu.

*Začíná se šestá příčina, totižto srdečná chvála a pověst dobrého jména, kteréhož poctivé děvečky svým dobrým chováním nabývají.*¹¹⁶

Na základě teoretické kapitoly *Raně novověký venkovan* můžeme tuto tendenci, která se projevuje také v ukázce, hodnotit jako mocenský projev. Mladá dívka by měla dbát dobré pověsti, protože se nejedná pouze o její dobré jméno, ale o čest celé rodiny, především otce. Víme, že jakékoli nečestné chování člena rodiny, ať už na venkově nebo ve městě, se odráží na sociálním statutu celé rodiny. Stejně tak se křivda, se kterou se setká jednotlivý člen rodiny, přenáší na celou rodinu. Je tak velmi důležité, aby dívka zachovávala předepsané vzorce chování, v tomto sociálním prostředí totiž nikdy nejedná pouze sama za sebe. Autor rozvíjí tuto myšlenku a cílí také na rodiče. Podle něj je lepší, když svou dceru chválí a dávají jí dobrý příklad, než

Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 113

¹¹⁵ Lukáš Martinovský – *Křesťanských pobožných panen věnček poctivosti, v němž se všickni jejich ctnosti pod obyčejným kvítíčkem k věncům náležitým připodobňují a najevo vykládají...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 113

¹¹⁶ Lukáš Martinovský – *Křesťanských pobožných panen věnček poctivosti, v němž se všickni jejich ctnosti pod obyčejným kvítíčkem k věncům náležitým připodobňují a najevo vykládají...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 131

aby ji vystavovali posměchu a vytrvalé kritice, protože jak už víme z předchozích ukázek, člověk je nakloněn spíše ke špatnému a potřebuje k rozvoji dobrých vlastností pozitivní prostředí.

...zvláště pak dcerky, těm jest velmi potřebí, aby za pomoc Boží žádostivě prošeno bylo, aby rodičové tím snažnější dítky v bázni Boží žádostivě prošeno bylo, aby rodičové tím snažější dítky v bázni dětinské řádně odchovati mohli, tak jakž by chtěli poctivé dcerky míti...¹¹⁷

Tímto výňatkem jsme se již přesunuli k poslednímu, čtvrtému oddílu Martinovského *Věňčku*, který nese název *O některých prostředcích a cestách, skrze kteréž by panny k svrchu jmenovaným ctnostem přijíti mohly*. Tato část má za cíl poskytnout dívkám přehledný návod, jak získat dvacet ctností na svůj „věňček poctivosti“. Už zde nenajdeme přirovnání s částmi ozdobného věnce do vlasů, ale soupis rad doplněných citacemi a příklady. V ukázce hovoří autor k rodičům panen, zdůrazňuje jim, že dívka vyžaduje více pozornosti, protože je velmi důležité, aby vyrostla v „dětinské kázni“, což lze považovat za jasný mocenský projev. Je možné uvažovat nad tím, že vyšší míra poslušnosti u dívky mohla mít svoje praktické důvody – pokud by se dospívající nebo neprovdaná dívka vrátila domů těhotná a z nějakého důvodu nemohlo dojít ke sňatku, rodina by se musela postarat o dalšího člena, což by byl výrazný ekonomický zásah. Nehledě na to, že dívka by pak měla velký problém si najít budoucího manžela, a tak by byla další finanční přítěž. Dalším, pravděpodobně neméně důležitým aspektem by byla ztráta dobré pověsti rodiny. Taková situace by mohla vést až k vraždě novorozence, o které pojednává ve své magisterské práci Pavel Stůj a čteme o ní také u Čechury.

Chci s Pánem Kristem v jeho království býti a s ním sbíratí (Lukáš v XI.), slovo jeho v pravé víře zachovávatí (Jan VIII.). Chci se ve všech věcech tak ukazovatí jako služebnice Boží, chci na to mysliti, abych skrze pomoc Ducha svatého se rozmáhala v čistotě, v poznání, v dlouhočekání, v přívětivosti,

---

¹¹⁷ Lukáš Martinovský – *Křesťanských pobožných panen věňček poctivosti, v němž se všickni jejich ctnosti pod obyčejným kvítíčkem k věncům náležitým připodobňují a najevo vykládají...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 138

*v neošemetné lásce, v slově pravdy, v moci Boží (II. Korin. v VI.), zachovám tělo své v kázni, v posvěcení a v poctivosti (I. Tesa. IIII.).*¹¹⁸

Na ukázce výše předkládá autor dokonalý obraz barokní *panny*, své představy legitimizuje odkazy na konkrétní části textů. Vidíme zde asi nejzákladnější a nejdůležitější vlastnosti, které by *panna* měla mít: pobožnost, poslušnost, poctivost, oddanost a sexuální zdrženlivost. Tyto vlastnosti jsou zde spojovány s duchovním životem, ale jak jsme viděli na mnoha ukázkách, autor je aplikuje i do běžného života, kde Boha střídají světské autority. K těmto ctnostem opět autor přidává potřebu dobrého jména, které záleží také na společnosti, ve které se dívka pohybuje:

*Devátý a poslední prostředek jet ustavičné obcování s pobožnými, poctivými, mravnými ženami a pannami, kteréž dobré pověsti mezi dobrými lidmi jsou, nebo častokrát se přihází, by pak poctivá mladice dobře a chvalitebně se chovala, však se proto časem trefuje, bude-li taková poctivá obcování své při zlé pověstné ženě míti, nemůže se to jináče trefiti nežli nakažení přijíti...*¹¹⁹

Ukázka z poslední podkapitoly, která shrnuje doporučení pro mladé dívky popisuje, jaký vliv na sociální postavení má okolí. Autor v této kapitole tvrdí, že i pokud se bude dívka chovat sebelépe, ale bude se stýkat se ženami špatné pověsti (o mužích se zde nepíše, protože už stýkání s opačným pohlavím je nevhodné chování), bude tím trpět také její dobré jméno. Je tedy jasné, že dobrá pověst byla velmi důležitá, jak už jsme zmiňovali výše.

---

¹¹⁸ Lukáš Martinovský – *Křesťanských pobožných panen věnček poctivosti, v němž se všickni jejich ctnosti pod obyčejným kvítkem k věncům náležitým připodobňují a najevo vykládají...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 139

¹¹⁹ Lukáš Martinovský – *Křesťanských pobožných panen věnček poctivosti, v němž se všickni jejich ctnosti pod obyčejným kvítkem k věncům náležitým připodobňují a najevo vykládají...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 142

4.8. Adam Klement Plzenský

Rozkoš a zvůle panenská, k zvláštnímu rozjímání, naučení a potěšení všem poctivým pannám i jiným pobožným obojího pohlaví lidem složená a vydaná...

1613

V tomto ne příliš rozsáhlém textu se Plzenský věnuje panenské rozkoši – tedy, co dívkám, které jsou ctnostné a zachovávají určité zásady tento stav přináší. Z dnešního pohledu však může být název trochu zavádějící, pod slovem rozkoš si představujeme především různé fyzické požitky. Autor dělí panny na dvě skupiny – opatrné (pobožné, poslušné, ctnostné...) a bláznivé (ty, které nedodrží pravidla vhodného chování). Dílo je určeno ke čtení pannám a je rozděleno na několik částí: *Co jest rozkoš a zvůle panenská?, Kolikterá jest?, Kdo jejím původem a dárcem?, Skrz jaké prostředky?, Čím se mocní, množí a zachovává?, Jaký užitek a odměnu těm pannám, kteréž v pravé rozkoši zvláštní líbost a kochání mají, přináší?, Jakou škodu a pomstu na ty, které se pravé rozkoše zhošťují a v tělesnomarné život svůj dokonávají, uvozuje?* Již z názvů jednotlivých kapitol je jasné, čemu se autor v díle věnuje, a není zřejmě potřeba obsah dále komentovat. Co se týká struktury, je poměrně jednoduchá. Než Plzenský dochází k jednotlivým kapitolám svého výkladu, uvádí ukázky z děl jiných autorů, například Jana Campana Vodňanského a dalších. Tyto paratexty jsou v raně novověké literatuře běžným jevem.

Rozkoš a zvůle panenská jest jakés zvláštní srdce, duše, ušlechtilé mysli i jiných oudův pohnutí, libé kochání, plesání, veselení a jistým znamením toho obého pronášení.¹²⁰

V úvodu první kapitoly, která má vysvětlit, co je to *rozkoš panenská* se autor dostává poměrně rychle k věci. Ukázka je úplně první větou tohoto pojednání. Je z ní patrné, že ke kázání přistupuje autor pozitivně – nejsou zde žádná negativní přirovnání uvedena kvůli kontrastu. Svoje tvrzení pak autor legitimizuje citacemi známých textů. Podobně také pokračuje:

---

¹²⁰ Adam Klement Plzenský – *Rozkoš a zvůle panenská, k zvláštnímu rozjímání, naučení a potěšení všem poctivým pannám i jiným pobožným obojího pohlaví lidem složená a vydaná...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 164

*Mysl dobrá a ušlechtilá poctivých panen i jiných Bohu milých lidí jinými oudy též svou rozkoš, zvůli, veselost i ke všemu dobrému schopnost a hotovost ukazuje.*¹²¹

V této krátké ukázce si můžeme všimnout malého detailu – tedy, že *panna*, tedy neprovdaná mladá žena, je zde v první řadě a teprve za ní následují další „*Bohu milí lidé s odlišnými oudy*“ – zde se mluví zřejmě o mužích. Dosud jsme se s takovým projevem setkali spíše výjimečně, Plzenský však, minimálně v této kapitole, klade *pannu* do čela věřících. Autor dále zdůrazňuje význam *veselé mysli*, která je analogická také *dobré mysli* a *ušlechtilé mysli*. Zármutek není žádoucí, protože se, podle autora, tento psychický stav odráží také na stavu těla. Když je navíc *mysl* ctnostná a člověk poznal rozkoše tak, jak je Plzenský popisuje, není ani možné, aby byl nešťastný.

*Druhá po dokonání nynějšího života v nebeské radosti, beze všeho proměnění, zastinění a nějakého umenšení, plná a dokonalá, kteréžto všechny poctivé a počestné panny i jiné věřící a kající žádostivé se vší radostí očekávají mají.*¹²²

V následující kapitole *II. Kolikerá jest* vyjmenovává autor různé druhy rozkoší. Zaměřujeme se na druhou rozkoš, protože je takto samostatně v souvislosti s panenstvím zmiňována spíše výjimečně. V ukázce autor popisuje, že zachování panenství se všemi vlastnostmi a chováním, které k němu náleží na zemi je zárukou dalších rozkoší v posmrtném životě. Autor se zmiňuje také o pannách, které jsou „*nepoctivé, nestoudné, bláznivé, neopatrné, nečisté, na Boha, počestnost i rodiče zapomenuté*“.¹²³ Ty podle přirozeného řádu nečeká po smrti nic dobrého, neboť

---

¹²¹ Adam Klement Plzenský – *Rozkoš a zvule panenská, k zvláštnímu rozjímání, naučení a potěšení všem poctivým pannám i jiným pobožným obojího pohlaví lidem složená a vydaná...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 165

¹²² Adam Klement Plzenský – *Rozkoš a zvule panenská, k zvláštnímu rozjímání, naučení a potěšení všem poctivým pannám i jiným pobožným obojího pohlaví lidem složená a vydaná...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 165

¹²³ Adam Klement Plzenský – *Rozkoš a zvule panenská, k zvláštnímu rozjímání, naučení a potěšení všem poctivým pannám i jiným pobožným obojího pohlaví lidem složená a vydaná...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 165

jejich život je pomíjivý. První rozkoší je pak bohabojný pobyt na zemi, který je založen na pravé víře.

*Původem opatrnouduřých panen rozkoše, jako i jiných všech dobrých věcí jest sám všeohoucí věčnoživý Pán Bůh náš, jeho dobrolíbezná vůle a milost.*¹²⁴

I v tomto úryvku pozorujeme, že *panna* zvláště pak *opatrnouduřá* má ve společnosti výsadní postavení (narozdíl třeba od Martinovského, který pannu nevnímá jako nic výjimečného, a naopak ji často zasazuje do podřízené pozice). Velmi výrazný je tu přirozený řád – panny stejně jako všechno dobré na Zemi pochází od Boha, následuje legitimizace tohoto tvrzení, autor se zaštiťuje sv. Jakubem. Autor je, ve srovnání s jinými kazateli, velmi stručný a vyjadřuje se jasně. V následující kapitole IV. *Skrze jaké prostředky ji dává?* se už vyjadřuje rozsáhleji.

*Bláznivých, nepatrných a nepočestných panen rozkoše a zvůle jest původem, jako i jiných všech bezbožných lidí, ten had chytrý a starý, duch závratlivý a nečistý, vrah a tyran ukrutný, otec lži...*¹²⁵

Pravé panenské rozkoše samozřejmě vznikají skrze Ducha svatého, *bláznivé panny* jsou naopak pod vlivem všech negativních sil. Vnímáme zde silný schematismus – existují pouze dvě krajní pozice. Je také jasné, že panenství ve své biologické podobě není nejdůležitějším hlediskem pro hodnocení, je-li dívka *opatrná* nebo *bláznivá*. U Plzenského je hlavním kritériem pobožnost, která převyšuje všechny ostatní aspekty panenského života. I on ale poznamenává, že člověk je vlivem prvotního hříchu Adama a (především) Evy zlý, a proto se měl mít na pozoru před vším, co už je na hranici. V opačném případě hrozí dívce ztráta dobré pověsti. Je tedy jasné, že dobré jméno je skutečně velmi důležitým prvkem barokního života a zároveň poměrně křehkou komoditou.

---

¹²⁴ Adam Klement Plzenský – *Rozkoš a zvůle panenská, k zvláštnímu rozjímání, naučení a potěšení všem poctivým pannám i jiným pobožným obojího pohlaví lidem složená a vydaná...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 166

¹²⁵ Adam Klement Plzenský – *Rozkoš a zvůle panenská, k zvláštnímu rozjímání, naučení a potěšení všem poctivým pannám i jiným pobožným obojího pohlaví lidem složená a vydaná...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 168

Ale mohl by někdo z všetečných říci: „K čemu jest poctivým pannám nebo ženám literní umění, poněvadž apoštol Páně v církvi jim mluvíti a učiti nedopouští?“ Nezapovídá a nebrání apoštol pannám i ženám liternímu umění a pravé Boží známosti se učiti, doma i jinde hloupé a neumělé cvičiti, než toliko, aby se, nemajíc o tom od Boha zvláštního rozkazu, v kazatelské povinnosti a místa samému mužskému pohlaví svěřená jakožto mdlejší osudičko a nádoby nevtíraly, zapovídá.¹²⁶

Z tohoto úryvku, který je vyňat z páté kapitoly *Čím se mocní, množí a zachovává?*, se dozvídáme, že pannám a ženám by mělo být umožněno se vzdělávat, protože to Bůh sice přímo nepřikazuje, ale ani nezakazuje. Zdůrazňuje však, že jelikož jsou ženy hloupější a *mdlé*, nesmí být kazatelkami. Zde můžeme vidět několik sociálních rozčlenění: jednak je panna vyjmuta z množiny žen, jak jsme se s tím setkali už dříve v jiných ukázkách. Dále je pak spolu s ženou považována za *mdlou* a *hloupou* a na mužích je, aby tedy tyto nedokonalé bytosti vzdělávali. Dokonce se zde polemizuje nad tím, zda by ženy a dívky vůbec měly mít možnost umět číst a psát, protože to nepotřebují. Panenství je tak u Plzenského sice vnímáno jako ideální stav, je-li *opatrnoudré*, ale zároveň není sporu o tom, že panna je zvláštní podmnožinou ženy a jako taková je nedokonalým stvořením a potřebuje mužské vedení, což je ukázkový mocenský projev. Tento stav, podle autora, odpovídá přirozenému řádu. Dále autor tento svůj postoj legitimizuje pomocí biblických příběhů a příkladů.

Znáti mají opatrné panny, že nestvořil Pán Bůh žádného člověka k zahálce a rozmařilosti, ale po své cti a chvále také i k hmotné práci, nejináč než jako ptáka k létání.¹²⁷

V tomto výňatku je již jasná selekce – věnuje se pouze *opatrným pannám* a nabádá je k fyzické práci. Svůj požadavek zakládá na přirozeném řádu, protože ani Adam v ráji nezahálel, navíc byli lidé k této činnosti stvořeni Bohem. V dalším pokračování

¹²⁶ Adam Klement Plzenský – *Rozkoš a zvule panenská, k zvláštnímu rozjímání, naučení a potěšení všem poctivým pannám i jiným pobožným obojího pohlaví lidem složená a vydaná...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 171

¹²⁷ Adam Klement Plzenský – *Rozkoš a zvule panenská, k zvláštnímu rozjímání, naučení a potěšení všem poctivým pannám i jiným pobožným obojího pohlaví lidem složená a vydaná...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 177

této kapitoly autor opět uvádí schematicky dvě roviny – pracovitého člověka, který je veselý a šťastný, a lenocha, který nikdy nedosáhne kýžené rozkoše.

...od starodávna mládencům i pannám, dokud stavu svého neproměnili, vína pití nedopouštěli.¹²⁸

Dalším důležitým pravidlem, které by měly panny dodržovat, je skromnost, a to jak v jídle, tak i v oblékání a jiných aspektech dívčího života. Především se pak nemají přejídat před jinými lidmi. Jíst i pít by měly pouze tolik, aby uspokojily základní potřeby, a jídlo by mělo být skromné nebo minimálně skromná porce. Jak vidíme v ukázce, toto doporučení se týká také mladých mužů, ty autor v tomto případě klade na stejnou společenskou úroveň jako panny. Podle autora, který tvrzení legitimizuje na příkladech různých kultur a autorů, by svobodní mladí lidé neměli pít, dokud nejsou v manželství. Doslova pak píše „*dokud stavu svého neproměnili*“, což nám skutečně ukazuje, jak velmi důležitým milníkem je manželství v životě člověka, mění se totiž celý sociální status. Součástí skromnosti je také potlačení marnivosti, negativní příklad vidíme v následující ukázce:

Když ty se nádherně šperkuješ, a po ulicích jdouc, bystře sobě vykračuješ, zdali oči mládencův na se neobracuješ a nevnadíš? Je, aby po tobě vzdychali, toužili, za sebou táhneš, zlé žádosti krmíš a příčinu k hřešení naskýtáš, a byť sama nehynula, jiné k zahynutí vedeš... Vymluviti se nemůžeš, že jsi stydlivá a na myslí čistotná, stíhá tebe a prozrazuje ozdoba tvá nestydatá a fiflování nepravé, aniž počtená býti můžeš mezi pannami Kristovými...¹²⁹

V této ukázce autor kritizuje dívky, které se zdobí a snaží se zalíbit chlapcům, protože svou vyzývavostí v nich vyvolávají hříšné myšlenky a tělesný chtíč. Takže i když se samy přímo nedopouští hříchu, svádí k němu jiné, a proto nejsou pravými pannami. Zde se opět do středu pozornosti dostává už výše zmiňovaný problém

---

¹²⁸ Adam Klement Plzenský – *Rozkoš a zvule panenská, k zvláštnímu rozjímání, naučení a potěšení všem poctivým pannám i jiným pobožným obojího pohlaví lidem složená a vydaná...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 180-181

¹²⁹ Adam Klement Plzenský – *Rozkoš a zvule panenská, k zvláštnímu rozjímání, naučení a potěšení všem poctivým pannám i jiným pobožným obojího pohlaví lidem složená a vydaná...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 181

sociálního tlaku na mladé dívky vdát se, najít si manžela, protože panenství je často pojímáno jako příprava na manželství (což ale u Plzenského v takové míře nepozorujeme). Dívka tak stojí před obvyklým dilematem, jak tedy zaujmout potenciálního partnera, pokud ho neupoutá svým vzhledem, nebude s ním mluvit, nebude se účastnit společenských akcí a podobně. Možná i proto u některých autorů vidíme jistou kolísavost v názorech. Sice jsou uváděny příklady kultur nebo příběhů z Bible, kdy nebyly mladé dívky ani pouštěny bez dozoru mimo dům nebo musely chodit zcela zahalené (jako ideální stav), na druhou stranu však autor pragmaticky připouští stýkání mladých lidí za určitých podmínek. Všimněme si také, že v textu nejsou kritizováni chlapci, kteří po dívkách touží, ale dívky za to, že se chtějí zalíbit. Muži se tak stávají oběťmi žen, které je provokují a jimž se lze jen velmi těžko ubránit. Autor kritizuje marnivost ze dvou důvodů, jeden je zahrnut v ukázce a druhým důvodem je, že zdobení vlasů, tváře či šatů bere dívkám čas, který by měly trávit užitečně. Svůj postoj následně Plzenský legitimizuje úryvkem Pintiana Poety, který myšlenku rozvádí: „Zavrzme ozdoby ženské, chceme-li dojít nebeské“¹³⁰

Plzenský se ve svém díle velmi zaměřuje na to, co by si mladá dívka – panna měla odepřít, příkladný je tento úryvek:

*Mocní a zachovává se zbytečným toulkám, divadlům, modlářství, tanců[m], společnosti, tovaryšení a družebnosti nepoctivých osob, místům samotným a všem zlým příčinám řečí i skutkem se vyhýbáním a vyvarováním, srdce, myslí, uší i očí od nich jako od podnětů nepočetných věcí odvracováním.*¹³¹

Na tomto místě autor vyjmenovává všechno, čemu by se měla opatrná panna vyhýbat, a narážíme zde opět na problém, který jsme rozepsali již výše – dívka tedy prakticky má trávit svůj čas pouze doma, potažmo na hospodářství, v kostele nebo ve společnosti žen a má se vyhýbat veškeré zábavě. A to proto, že:

---

¹³⁰ Adam Klement Plzenský – *Rozkoš a zvule panenská, k zvláštnímu rozjímání, naučení a potěšení všem poctivým pannám i jiným pobožným obojího pohlaví lidem složená a vydaná...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 181

¹³¹ Adam Klement Plzenský – *Rozkoš a zvule panenská, k zvláštnímu rozjímání, naučení a potěšení všem poctivým pannám i jiným pobožným obojího pohlaví lidem složená a vydaná...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 182

*Velmi mdlícké nádoby a osudičko jsou panny, k oklamání, ochlacení, namluvení a přemožení snadničké, k odpírání pak náramně nečacké a nestatečné...*¹³²

V tomto krátkém citátu bychom si mohli všimnout, že si autor, po srovnání s ukázkou o vyzývavosti, skoro až protiřečí. To, že jsou panny a ženy nádoby mdlé jsme se od Plzenského dozvěděli dříve, následně však byly ženy označeny za příčinu mužského chtíče, který jsou schopné vyvolat. Zde ale čteme, že dívka je křehká, je lehce svedena a zmanipulována. Otázkou je, kým? Mužem? Pokud je muž považován za moudřejší, zásadovější entitu, která musí na ženy dohlížet, kým má být tedy dívka svedena? V posledních třech příkladech lze pozorovat výrazné mizogynské rysy, které nejsou v barokní literatuře (i ve starších dílech, jak víme od Alfreda Thomase) neobvyklé.

*Řekové, velmi pilně dcer svých ostříhajíce, ani před dům, dokud stavu neproměnily, vycházeti a s někým se známiti nedopouštěli.*¹³³

Tímto úryvkem navazujeme stále na nastolenou problematiku. Plzenský legitimizuje svoje postoje příklady starých Řeků, kteří dívky ani nepouštěli ven, protože čím byla dívka společenštější, tím menší měla být pravděpodobnost její čistoty. Nebavíme se zde tedy pouze o biologickém panenství, ale o celkovém dobrém jméně a chování dívky. Jak tedy zajistit manželství vysvětluje autor dále:

Panna Hermione nápodobně Orestovi odpověděla, že takové jednání strany manželství k péči otcovské přináleží, a ne k jejímu vyměřování neb chtíči. A onen mládenec pohanský řekl: „Nevezmu sobě žádné za manželku o své

---

¹³² Adam Klement Plzenský – *Rozkoš a zvule panenská, k zvláštnímu rozjímání, naučení a potěšení všem poctivým pannám i jiným pobožným obojího pohlaví lidem složená a vydaná...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 183

¹³³ Adam Klement Plzenský – *Rozkoš a zvule panenská, k zvláštnímu rozjímání, naučení a potěšení všem poctivým pannám i jiným pobožným obojího pohlaví lidem složená a vydaná...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 185

*újmě, byť byla nad Venuši krásnější, nad Palladu moudřejší, ta starost zajistě
otci mému přísluší, aby se on o to staral.*¹³⁴

Prostřednictvím této legitimizační strategie je tedy vyřešen problém, jak by si mladí lidé měli najít partnera. Jasně jsou zde mocenské projevy – otec je hlava rodiny, která rozhoduje nejen o dceři, ale také o synovi a o jejich osudu. Pokud se na problematiku hledání partnera díváme touto optikou, je tedy naprosto zbytečné, aby se dívka snažila zaujmout chlapce svého věku, když měl rozhodovat jeho otec. Jak ale víme od Čechury, v každodenním životě tento ideální stav obvykle nenastával. Co se týká obrazu panny a potažmo také mládence, vidíme, že je zde opět kladen velký důraz na poslušnost a oddanost vyšší autoritě. Mladý svobodný člověk je totiž společensky na nižší úrovni než osoba v manželství. Autor rozvádí jednotlivé nástrahy na panny, které uvedl v úvodu této kapitoly.

*Místa samotná, soukromá a bezlidná sou také pannám velmi nebezpečná.
Šatan, vší nečistoty, jako i jiných stydkostí původ, panenské svatosti,
poctivosti a čistoty nenávidník, rozličnými prostředky, grify a chytrostmi o
tak drahé klenoty je připraviti hledí, do mrzutých a ohavných hříchů pohřiziti,
Pánu Bohu je zoškliviti, mnohým lidem v potupu, posměch, lehkost a hanbu
uvesti a rodičům místo potěšení k zármutku...*¹³⁵

Sociální problém, který se také odráží v tomto úryvku, jsme nastínili už výše (kdo reálně ohrožuje mladé dívky, pokud jsou muži rozumnější?). Zaměřme se tedy na konkrétní detaily. Vidíme, že autor považuje panenství za posvátný stav a v podstatě také nejcennější ženskou hodnotu (která má náležet jejímu budoucímu muži). Autor píše, že pokud bude dívka na osamělém místě, může dojít k hříšnému chování – není zde ale vyjádřena starost o dívčino zdraví nebo její čest, ale o dobré jméno a případnou hanbu, kterou by mohla přinést svojí rodině, zároveň by také zklamala svoje rodiče. Pokud si tedy představíme, co se může dívce stát na opuštěném místě,

¹³⁴ Adam Klement Plzenský – *Rozkoš a zvule panenská, k zvláštnímu rozjímání, naučení a potěšení všem poctivým pannám i jiným pobožným obojího pohlaví lidem složená a vydaná...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 185

¹³⁵ Adam Klement Plzenský – *Rozkoš a zvule panenská, k zvláštnímu rozjímání, naučení a potěšení všem poctivým pannám i jiným pobožným obojího pohlaví lidem složená a vydaná...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 187

nabízí se tři pravděpodobné varianty, jak může dojít k hříchu: dívka sama bude na opuštěném místě provádět něco, co církev zapovídá, může se tam sejit s chlapcem nebo tam může být přepadena. Ve všech případech je to její vina, protože se pohybovala po opuštěném místě. Autor pokračuje argumentem, že v okolí rodiny a příbuzných by se něco takového nemohlo stát a legitimizuje ho příběhem Tamary, dcery krále Davida.

Nebo opatrné a poctivé panny hanění, utrhaní, posměšky, zlehčování jakakoli, anobř i tu ohavnou smrt, majíc dobré svědomí a při spravedlivou, míle snášejí a s potěšením podnikají.¹³⁶

Další důležitou vlastností panny u Plzenského je trpělivost, po kterou zahrnuje také množinu dalších charakterových rysů – nejen, že samy mají vždy čisté svědomí a nikdy se nikomu nevysmívají a nepouští se do konfrontací, ale také případné urážky, posměch a podobně na svou osobu „s trpělivostí vše přemáhají“¹³⁷. Tato představa v podstatě přesně odpovídá požadavkům na mladou dívku, se kterými jsme se setkali už u předchozích textů – dívka má být tichá, nemluvit zbytečně, pokud není tázána, nehádat se, být klidná a negativní i pozitivní situace pasivně přijmout. Autor svoje přesvědčení dále legitimizuje příkladem svaté Anežky, která snášela trápení, a nakonec přijala i smrt. Tento požadavek lze vnímat také jako mocenský projev, protože pokud se dívka nebude ničemu bránit, je snadné s ní manipulovat. Pokud se vrátíme o několik stránek zpět a připomeneme si ukázkou, ve které Plzenský označuje panny za „mdlíčké nádobky“¹³⁸, které lehce podléhají, vidíme zde určitou mocenskou tendenci. Dívky v pasivním postavení, bez názoru a potřeby jakkoli bránit vlastní osobu jsou z tohoto pohledu žádoucí. Pohybujeme se však v rámci preskriptivního textu, takže nesmíme zapomínat, že tento stav je jakýmsi umělým

¹³⁶ Adam Klement Plzenský – *Rozkoš a zvule panenská, k zvláštnímu rozjímání, naučení a potěšení všem poctivým pannám i jiným pobožným obojího pohlaví lidem složená a vydaná...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 189

¹³⁷ Adam Klement Plzenský – *Rozkoš a zvule panenská, k zvláštnímu rozjímání, naučení a potěšení všem poctivým pannám i jiným pobožným obojího pohlaví lidem složená a vydaná...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 189

¹³⁸ Adam Klement Plzenský – *Rozkoš a zvule panenská, k zvláštnímu rozjímání, naučení a potěšení všem poctivým pannám i jiným pobožným obojího pohlaví lidem složená a vydaná...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 183

konstruktem, ideálem a nelze takový obraz panny považovat za platný obraz raně novověké mladé dívky. Otázkou je, nakolik se dospívající, svobodné, mladé ženy pohybovaly na spektru mezi chováním ideálním a odstrašujícími příklady, které Plzenský uvádí.

Panny zajisté, dotčeným darem u[ctě]ny jsouce, mají volnější přístup k sloužení Bohu a každého dobrého skutku vykonávání.¹³⁹

Po výčtu všech rizikových situací, do kterých se mohou panny dostat a které jsou pro ně nevhodné a vedou k nežádoucímu chování, se Plzenský dostává k poslední kapitole, ve které pojednává o důvodech uchovávat předešlá doporučení, s názvem *Jakého užitku a odměny opatrné panny, kteréž v pravé rozkoši zvláštní líbost i kochání mají, nabývají a dosahují*. Zde autor vyjmenovává postupně důvody, mezi které zahrnuje Boží milost, úctu společnosti, případná božská zjevení, získání skvělého manžela. Nejdůležitější je posmrtný život v ráji. Můžeme si všimnout, že Plzenský klade na posmrtný život větší důraz než předchozí autoři a také využívá pro mladé dívky výhradně označení panna – opatrná nebo bláznivá. V ukázce výše vidíme popsany jeden z argumentů, proč by dívka měla být opatrnou pannou. Autor tento důvod legitimizuje citací apoštola, který odděluje pannu od ženy – žena se má starat o život na světě a svého muže, panna o duchovní život. Nejen na tomto příkladu vidíme, že žena i panna (ale i muž a mládenec) musí sloužit – nenacházíme zmínky o tom, že by člověk měl žít v souladu s mravními zásadami proto, aby byl sám na světě spokojený. Nejvíce se tomu blíží Plzenský se svou rozkoší panenskou, která však stejně vrcholí teprve v posmrtném životě.

I nynějších časů panny bez uctění zvláštního nejsou. Ušetřiny bývají nad jiné lidi v velikých nebezpečenstvích i v příbězích válečných, kdež se častokráte nejední nad Bohem, bližními a svatými ctnostmi dokonce zapomínají, a co šatan, smilná žádost a zápal těla chce, páchají.¹⁴⁰

---

¹³⁹ Adam Klement Plzenský – *Rozkoš a zvule panenská, k zvláštnímu rozjímání, naučení a potěšení všem poctivým pannám i jiným pobožným obojího pohlaví lidem složená a vydaná...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 198

¹⁴⁰ Adam Klement Plzenský – *Rozkoš a zvule panenská, k zvláštnímu rozjímání, naučení a potěšení všem poctivým pannám i jiným pobožným obojího pohlaví lidem složená a vydaná...* in RATAJOVÁ,

V úryvku výše je zmíněna odměna, kterou autor zahrnuje pod zvláštní úctu, které se panny těší. Mají být ochraňovány v případě nebezpečí, tento jev dokládá na různých biblických, případně starověkých příbězích. Jasně přitom vyděluje muže, ženy a panny, přičemž manželky označuje jako „ženy, kteréž manžely poznaly“ a ani ty, právě kvůli ztrátě biologického panenství nejsou ušetřeny masakrů. U Plzenského se projevuje poměrně vyhraněný názor, pokud jsme se dosud setkávali spíše s obecnějšími doporučeními pro mladé dívky a označení panna bylo označením pro dospívající dívku, která se připravuje na manželství, Plzenský glorifikuje samotný panenský stav, přistupuje k němu mnohem duchovněji a zmínka o přípravě k manželství nacházíme jen velmi málo. Pokud se o nadcházejícím manželství zmiňuje, obvykle zde najdeme rovnici – čím opatrnější panna, tím ctnostnějšího manžela dostane. *Rozkoš a zvule panenská* je tak z dosud zkoumaných spisů pravděpodobně nejvíce vzdálená praktickému životu. To dokládá také ukázka z podkapitoly tematizující panenské výsady:

Naposledy dosahují užitku a odměny té, že šťastně a pokojně v pravé víře dokonajíce běh zdejšího života, slz, kvílení, křiku, pláče, všech bolestí zproštěný a zhoštěný jsouce, k živým studnicem vod přivedeny, do stánku a města nového, toho Jeruzaléma vrchního, uvedeny... obdařeny korunou spravedlnosti, kteráž nikdy k uvadnutí nepřichází, od Boha korunovány budou a všech svrchovaně a věčnotrvánlivě dobrých věcí dojdou.¹⁴¹

V této ukázce je zobrazen posmrtný život, kterého panny po svém pozemském utrpení dojdou. Argumenty jsou podloženy a legitimizovány citacemi svatých. V poslední podkapitole pak autor naopak rozebírá trest a pomstu, které se dočkají nemoudré panny. Na prvním místě tematizuje „rozkoš tělesnou“¹⁴² a je tak zřejmé, že tento aspekt byl pro Plzenského velmi závažný. Trestem na Zemi je pak pro

---

Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 200

¹⁴¹ Adam Klement Plzenský – *Rozkoš a zvule panenská, k zvláštnímu rozjímání, naučení a potěšení všem poctivým pannám i jiným pobožným obojího pohlaví lidem složená a vydaná...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 209

¹⁴² Adam Klement Plzenský – *Rozkoš a zvule panenská, k zvláštnímu rozjímání, naučení a potěšení všem poctivým pannám i jiným pobožným obojího pohlaví lidem složená a vydaná...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1.

takové „nemoudré panny“¹⁴³ špatné svědomí, v posmrtném životě je pak bude soudit Bůh. Nabízí se otázka, zda Plzeňský nabádal všechny mladé dívky, aby ideálně zůstaly pannami a vstoupily do klášterů – jak jinak také dojít tohoto významného postavení ve společnosti v posmrtném životě?

4.9. Korunka aneb víněk panenský, všechněm pobožným a šlechtným pannám národu českého k zvláštnímu potěšení a užitku oddaný 1550-1600

Korunka je v kontextu ostatních děl unikátním textem. Jednak neznáme autora a přesnou dataci díla, jedná se o veršované dílo a co víc, je psáno v ich formě. Víme ale díky Janě Ratajové, že se jedná o text z pera člena Jednoty bratrské a ve své době byl tzv. bestsellerem, protože vycházel od poloviny 16. století až do počátku století 19. Během této doby došlo k několika edičním úpravám, které popisuje ve své studii *Naučení pannám* Jana Ratajová.¹⁴⁴ Do rukou se nám tak dostává preskripce, která má pravděpodobně za cíl představit duševní život dokonalé panny. Ona sama ale nepromlouvá, protože se jedná o personalizované ctnosti, které se v krátkých veršovaných oddílech představují. I zde se setkáváme se symbolem věnečku – *vínku*, který je spleten z jednotlivých panenských ctností. Matkou ctností je víra, stěžejní je ovšem panenská čistota. Zahrnuta je také naděje, láska, pobožnost, bázeň Páně, pokora, trpělivost, tichost, svornost, milosrdenství, spravedlnost, síla, snažnost, opatrnost, vděčnost, uctivost, středmost, pravda, mlčenlivost, upřímnost, přívětivost, stálost, setrvání. Dále autor uvádí, že věnec je ozdoba „na znamení slávy“,¹⁴⁵ a následuje výklad *Co jest sláva?* Z výčtu jednotlivých dobrých panenských vlastností vidíme, že se mnohé opakují v rámci celého paradigmatu panenství v homiletických textech, výjimkou je například *síla*, která však zahrnuje vlastnosti, které jsou například u Plzeňského obsaženy v trpělivosti,

¹⁴³ Adam Klement Plzeňský – *Rozkoš a zvule panenská, k zvláštnímu rozjímání, naučení a potěšení všem poctivým pannám i jiným pobožným obojího pohlaví lidem složená a vydaná...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1.

¹⁴⁴ RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ. *Žádná ženská člověk není: polarizace genderů v českojazyčné literatuře druhé poloviny 18. století*. Praha: Scriptorium, 2010. ISBN 978-80-87271-26-1.

¹⁴⁵ *Korunka aneb víněk panenský, všechněm pobožným a šlechtným pannám národu českého k zvláštnímu potěšení a užitku oddaný*, in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 222

stejně tak setrvání, které se i v samotné *Korunce* kryje se silou a stálostí. A to není zdaleka jediný případ – sémanticky i obsahem se blíží pobožnost a bázeň Páně, tichost a mlčenlivost, upřímnost a pravda. Zajímavá je ale *naděje*, kterou sám autor přirovnává k víře, z dnešního pohledu bychom mohli tuto část popsat jako optimismus.

Pro tu milost zase se poddávám jemu,

srdcem ku poslušenství všelikému.

Jak nejvíc mohu, miluji jej zase,

*a bližního svého jako sama se.*¹⁴⁶

Tento úryvek je vyňat ze třetí ctnosti, kterou je láska. Vidíme, že osoba lásky a panny se prolínají. Láska je zde zobrazena především jako láska k Ježíši Kristu a bližnímu svému, ne tedy jako láska romantická. Odráží se zde opět dva požadavky na mladé dívky – poddanost, která se nevyskytuje v textech explicitně příliš intenzivně, a zbožnost, která naopak obvykle zaujímá přední příčky ve výčtech panenských ctností. Autor v textu srovnává pozemský a posmrtný život: „*tu již víra i naděje přestane, a mé pravé milování nastane*“,¹⁴⁷ což je odrazem přirozeného řádu, se kterým se setkáváme na mnoha místech tohoto textu. Obsahově velmi podobná je také část o bázni Boží:

Ač se pak strachuji velice jeho,

však neodstupuji od něho,

ale jakožto dcera otci milému

*všecka se poddávám na milost jemu...*¹⁴⁸

---

¹⁴⁶ *Korunka aneb vínek panenský, všechněm pobožným a šlechetným pannám národu českého k zvláštnímu potěšení a užitku oddaný*, in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 225

¹⁴⁷ *Korunka aneb vínek panenský, všechněm pobožným a šlechetným pannám národu českého k zvláštnímu potěšení a užitku oddaný*, in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 225

¹⁴⁸ *Korunka aneb vínek panenský, všechněm pobožným a šlechetným pannám národu českého k zvláštnímu potěšení a užitku oddaný*, in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé,*

Zde jasně vidíme mocenské projevy i přirozený řád. Panna je oddána jednak Bohu, ale v pozemském životě především otci coby mužské entitě, kterou následně nahradí manžel. Tematizován je tu ve spojitosti s otcem také strach a poddanost, která je ze strany dcery vyžadována. Dále v textu pak autor uvádí, že se dívka zcela pasivně oddává vůli Boha a potažmo také otce, což je velmi typickým rysem pro popis vhodně se chovající panny. Přirozený řád je pak pojítkem prakticky všech textů, a to prostřednictvím Božího zákona. Ten je nediskutabilní, a proto je všeobecně platným argumentem. Pasivita je obsažena také v *Tichosti*, kterou tvoří pouze čtyři verše:

Nevím, co jest hněv, zlobivosti neznám,

nehledím se mstíti, nic nespomínám.

Odpouštím míle věc velikou dosti

[...] činím, hledíc společné svornosti.¹⁴⁹

Tichost podle autora v podstatě spočívá také v určité pokoře a toto jeho pojetí by také odpovídalo Martinovského obrazu panny. Zobrazení panny v *Korunce* vytváří entitu, která se zdá být až apatická. Stále se setkáváme s potlačováním emocí, jakýmkoliv projevem vlastní osobnosti a asi jen stěží lze tato zobrazení vnímat jinak než jako masivní mocenské projevy, vezmeme-li v potaz, že autory preskripcí jsou muži, kteří mají mít nad ženami kontrolu. Pokud budeme vnímat panenství jako předstupeň „*pobožné manželky a rozšafné hospodyně*“¹⁵⁰ a zahrneme tyto úvahy a zobrazení panny jako pasivní, poslušnou, tichou a oddanou entitu, můžeme považovat preskripce za návod na výchovu dokonale oddané ženy bez vlastní vůle, se kterou může muž velmi pohodlně a bez odporu manipulovat. Ve své celistvosti

---

hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. s. 226

¹⁴⁹ *Korunka aneb vínek panenský, všechněm pobožným a šlechetným pannám národu českého k zvláštnímu potěšení a užitku oddaný*, in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. *k zvláštnímu potěšení a užitku oddaný*, in *Nádoby mdlé, hlavy nemající?* Storchová, Ratajová. s. 227

¹⁵⁰ *Abeceda pobožné manželky a rozšafné hospodyně*, Jan Kocín z Kocínětu, in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ. *Žena není přišera, ale nejmilejší stvoření boží: diskursy manželství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2009. ISBN 978-80-87271-08-7.

pak jistě mluvíme o mocenském projevu. Do tohoto vzorce zapadá i následující ukázka:

*Na povolání, kteréž před sebou mám,
pilnost ustavičnou vždycky zachovám.
Nejsem lenivá, nikdy nezahálím,
v práci jiných se netru, spíš se vzdálím.¹⁵¹*

V části nazvané *Snažnost* autor popisuje dívku, která je pracovitá a pilná, ale zároveň se neplete do cizí práce, sama se zdokonaluje, a to především „pro čest a slávu Boží“¹⁵² a vlastní dobré jméno. I s těmito charakterovými rysy se setkáváme u předchozích kazatelů pod různými pojmenováními – obvykle je uváděna píle a pracovitost. Vidíme zde také přirozený řád – Bůh chce, aby člověk pracoval, proto dívka pracuje na tom, co je jí uloženo a o více se nezajímá.

Celý text uzavírá autor duchovními písněmi, které v podstatě zahrnují totéž, co bylo zmíněno v rámci výčtu jednotlivých ctností.

*Nebo ty, čistý panic z panny zplozený,
nemiluješ než panny,
kteréž jsou z rodu tvého,
krásné srdce čistého,
vnitř zevnitř skutku tvého.¹⁵³*

---

¹⁵¹ *Korunka aneb vínek panenský, všechněm pobožným a šlechetným pannám národu českého k zvláštnímu potěšení a užitku oddaný*, in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. *k zvláštnímu potěšení a užitku oddaný*, in *Nádoby mdlé, hlavy nemající?* Storchová, Ratajová. s. 228

¹⁵² *Korunka aneb vínek panenský, všechněm pobožným a šlechetným pannám národu českého k zvláštnímu potěšení a užitku oddaný*, in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. *k zvláštnímu potěšení a užitku oddaný*, in *Nádoby mdlé, hlavy nemající?* Storchová, Ratajová. s. 228

¹⁵³ *Korunka aneb vínek panenský, všechněm pobožným a šlechetným pannám národu českého k zvláštnímu potěšení a užitku oddaný*, in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha:

Úryvek výše je jedna sloka z písně *Písnička o duchovním panenství* na nápěv *Veselme se spolu křesťané*. Vidíme zde ukázkou legitimizace – panenství je svaté, protože také Ježíš Kristus byl panícem a přišel na svět prostřednictvím Panny Marie, svaté panny.

V *Korunce* se opět vyskytují pragmatická doporučení, i když mají poetickou formu. Je zde také kladen důraz na duchovní život, ale v jednotlivých částech se tematizuje především chování zde na Zemi, i když život pak pochopitelně vrcholí vstupem do nebe. Text je adresován mladým dívkám a měl by být pozitivním čtením, jak autor už v úvodu předesílá, nenajdeme zde negativní, odstrašující a děsivé příklady a příběhy, dílo působí optimisticky a pozitivně.

4.10 Daniel Hussonius Pacovský

Zahrada panenská 1630

Jak jsme již v této práci zjistili, kazatelé pojmají panenství dvěma způsoby, přičemž se obvykle svého pojetí drží a nevybočují z něj. Buďto je vnímáno jako označení období, kdy dívka už není dítětem, ale ještě není ani dospělou ženou – tedy dospívající dívka, slečna, nebo ho pojmají úžeji s důrazem na biologickou podstatu věci. U této difference vnímáme dvě tendence – praktické rady obvykle přináší kazatelé, kteří zastávají první zmíněné stanovisko, zařadit sem můžeme například Martinovského nebo většinu slezských kazatelů. Ve druhém případě je přístup velmi výrazně duchovní a biologické panenství je glorifikováno a vysoce ceněno, sem můžeme přiřadit například Plzenského. Duchovní cestou se vydává také autor *Zahrady panenské* Daniel Hussonius Pacovský. Celý svůj spis adresovaný pannám totiž pojmá jako soubor převyprávěných příběhů o slavných pannách – sveticích, sám uvádí, že jde o *Dvanáct historií o svatých pannách Pánu Bohu posvěcených a oddaných*. Protože jsou tyto příběhy všeobecně známé a snadno dohledatelné, nebudeme se jimi příliš zabývat a uvedeme na ukázkou formulace, které doplní obraz

---

Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. *k zvláštnímu potěšení a užitku oddaný*, in *Nádoby mdlé, hlavy nemající?* Storchová, Ratajová. s. 235

panenství v raně novověkých homiletických textech o popis světíc jako dokonalého příkladu.

Sám také Kristus Pán v stavu panickém živ jest byl a při své smrti nejsvětější Matku Pannu svatému Janu poručil.¹⁵⁴

Tento úryvek je vyjmut z dedikace, ve které autor vysvětluje, proč se bude věnovat panenství a světícím, co panenství znamená a proč je vhodné ho zachovávat. Považuje ho za velmi cenný poklad a přirovnává biologické panenství a panictví k drahokamům. Autor cílí svůj text na panny i mládence, jejich panictví totiž považuje za stejně cenné jako panenství. Úryvek, který vidíme výše lze považovat za *legitimizaci* celé této předmluvy, není to však ojedinělý příklad. V dalších úvahách naráží Pacovský také na *přirozený řád*, neboť nikdo se po smrti nedočká tak výsadního postavení jako panny a panicové, což stanovil sám Bůh.

Na kráse a tělesné spanilosti nic jí dokonce nescházelo, tak ovšem pěkná a krásná byla, že jsou na ni všichni laskaví, tyto pak její tělesné dary nadmíru jsou ctnosti duše šlechtily.¹⁵⁵

Tato ukázka pochází z příběhu svaté Koletty. Vidíme zde popis zevnějšku, který se u světíc objevuje poměrně často, typicky krásná světice je například svatá Kateřina. Světice jsou tedy sice krásné, ale obvykle si ale samy svého vzhledu příliš nevšímají, někdy jej dokonce potlačují, nejsou pyšné a stejně tak krásné jako navenek jsou také „uvnitř“. Vzhledem k preskripcím, které jsme uvedli výše, je poněkud překvapivé, že informace o vnějším vzhledu zaujímá místo hned v úvodu, a to na začátku samotného popisu. Následuje popis povahy a duše. Zde vidíme, že fyzická krása je významnou kvalitou ženy, dozvídáme se dokonce, že díky kráse na ni byli všichni milí. Dále jsou vyčteny také povahové rysy – pravděpodobně u každé světice najdeme všechny nejdůležitější ctnosti, které jsou obsahem preskriptivních textů.

---

¹⁵⁴ Daniel Hussonius Pacovský – *Zahrada panenská*, in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. *k zvláštnímu potěšení a užitku oddaný*, in *Nádoby mdlé, hlavy nemající?* Storchová, Ratajová. s. 246

¹⁵⁵ Daniel Hussonius Pacovský – *Zahrada panenská*, in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. *k zvláštnímu potěšení a užitku oddaný*, in *Nádoby mdlé, hlavy nemající?* Storchová, Ratajová. s. 252

*Slámu místo ložních šatův a pytel plévy nacpaný za polštář měla. Ve spaní tak skrovná byla, že za celý tejděn sotva jednu hodinu zouplna jest spala.*¹⁵⁶

Tato ukázka je vybrána z téhož příběhu svaté Koletty, ale zde se již nachází světice v klášteře. Autor zmiňuje také to, jak se Koletta fyzicky změnila, protože v klášteře strádala hladem a nepohodlím. Pacovský si velmi váží toho, že se do takového zdravotního stavu přivedla sama odpíráním. Vidíme zde panenské ctnosti přivedené do extrémů, skromnost a pobožnost vedou až k tomu, že světice na základě svých návyků zemřela, sama sebe utrápila, autor uvádí, že se dožila čtyřiceti let. Tento jev je v příbězích světic velmi obvyklý – zatímco u světců se dočítáme o jejich skutcích (například sv. Jiří), u světic je většinou velebena jejich dobrota, léčení nemocných, milosrdenství, odpírání, askeze a život v nepohodlí bez světských radostí.

*Nebo té hodiny, v kterouž na svět vyšla, Božím řízením svíce v tom pokoji samy od sebe se rozsvítily. Tato panenka, jsa v dětinském věku, všelijakých dětinských hříček se varovala, aby se tím lépeji Panu Kristu, jehož v svém dětinství za ženicha sobě zvolila, poroučeti mohla.*¹⁵⁷

Tato ukázka pochází z vyprávění o životě svaté Anežky de Monte Polintiano. Zde vidíme panenské ctnosti přenesené na dítě, aby autor zveličil osobnost světice. Tímto je zdůrazněno, že už od narození se jednalo o výjimečnou osobnost. Vyznívá to ale poněkud absurdně. O několik řádků níže se dovídáme, jaká byla Anežka po vstupu do kláštera (v devíti letech):

*Přede všemi věcmi byla velice stydlivá, poslušná a pokorná, milující upřímnost myslí a čistotu těla tak velice, že pro snadnější zahování takového znamenitého pokladu své outlé tělo posty a bděním zkrocovala.*¹⁵⁸

---

¹⁵⁶ Daniel Hussonius Pacovský – *Zahrada panenská*, in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. *k zvláštnímu potěšení a užitku oddaný*, in *Nádoby mdlé, hlavy nemající?* Storchová, Ratajová. s. 256

¹⁵⁷ Daniel Hussonius Pacovský – *Zahrada panenská*, in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. *k zvláštnímu potěšení a užitku oddaný*, in *Nádoby mdlé, hlavy nemající?* Storchová, Ratajová. s. 263

¹⁵⁸ Daniel Hussonius Pacovský – *Zahrada panenská*, in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*.

Na tomto příkladu opět vidíme obraz dokonalé světice, která se ještě v předpubertálním věku rozhodne pro vstup do kláštera a aby si uchovala panenství a nepodlehla tělesným potřebám, postila se a nespala. Pokud se na tento jev podíváme čistě pragmaticky, a připustíme-li, že by takové praktiky mohly skutečně v klášterech fungovat, jistě by přinášely kýžený efekt. Mladá dívka se mohla v důsledku podvýživy pomaleji vyvíjet a nedostatek spánku zřejmě ke chtíči jakéhokoliv druhu patrně také příliš neprospívá. Autor uvádí, že zemřela přibližně ve třiceti letech. I v tomto případě tedy vidíme panenské ctnosti přivedené k extrému.

V krátkém čase byla svatých božských Písem uměním naplněná, nebo dnem i nocí v Zákoně Páně přemýšlovala. Obzvláště pak v milosti pokory a poslušnosti všechny jiné převýšila.¹⁵⁹

Ukázka výše je vybrána z textu o svaté panně a abatyši Oportuně, i ona byla velmi krásná, duchovně založená a měla všechny důležité panenské ctnosti. Dočítáme se, že Oportuna byla velmi vzdělaná, a následně také to, že byla velmi pokorná a poslušná. Z této kombinace lze usuzovat, že i přesto, že byla vzdělaná, byla poslušná a pokorná. Můžeme předpokládat, že vzdělání, poznání a zvědavost obecně nebyly u žen žádoucí. Vzdělávání žen bylo u mnoha kazatelů také polemizováno – zda je to správné a zda to není zbytečné, protože ženy vzdělání ke své práci nepotřebují. Zde se ale bavíme o dívkách, které vstoupily do kláštera, a proto jejich vzdělávání neohrožovalo chod hospodářství. Dívka, jejímž cílem byl sňatek, péče o manžela a děti by mohla vzděláváním získat jiné ambice a poslušnost by mohla oslabovat. Pokud se budeme na tento problém dívat takto komplexně a uvědomíme si, že vzdělání se dostávalo především dívkám, které nebyly určeny k sňatku, můžeme označit tuto strategii za mocenské projevy. Pozitivní vlastnosti jsou

---

Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. *k zvláštnímu potěšení a užítku oddaný*, in *Nádoby mdlé, hlavy nemající?* Storchová, Ratajová. s. 263

¹⁵⁹ Daniel Hussonius Pacovský – *Zahrada panenská*, in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. *k zvláštnímu potěšení a užítku oddaný*, in *Nádoby mdlé, hlavy nemající?* Storchová, Ratajová. s. 266

popsány například také v této ukázce: „Žádný ji nikdy rozhněvanou neviděl, nýbrž vždycky tichá, dobrotivá a pokojná byla.“¹⁶⁰

Když to uzřel Elevsius, roztrhv roucho své, hněvem se rozpálil, že má býti od jedné panny přemožen, pod meč ji odsoudil. Šla zmužilé svatá mužatka na smrt jako na nejlepší hody...¹⁶¹

Zde vidíme příklad ze závěru příběhu o svaté Juliáně, která byla v devíti letech zasnoubena – její otec ji násilím předal jejímu muži, který ji násilím nutil k pohanským rituálům. Juliána se ale víry nevzdala, a nakonec byla popravena. V ukázce vidíme výjimečnou statečnost, se kterou přijímala smrt. Zajímavé je především označení „šla zmužilé svatá mužatka“ – jedná se tedy pravděpodobně o přenesení typicky mužské vlastnosti na dívku. V textu se nedočítáme, že by Juliána vynikala svou muskulaturou nebo přejímala vlastnosti obecně považované za typicky chlapecké. Lze tedy usuzovat, že statečnost je považována za mužský charakterový rys, který se u žen vyskytuje výjimečně – jak ostatně dokládá například Plzenský, který ženy označuje za slabší a mdlejší pohlaví.

I když se to dalo, byla v témž městě nějaká panna velmi urozená a bohatstvím oplývající, náramně krásná, učená a nad jiné rozšafná, jménem Kateřina, kteráž vidouc takové množství lidu k jistému zatracení svému svývolně pospíchat, s svým komonstvem do pohanské zbožnice přišla...¹⁶²

V ukázce výše vidíme typický popis svaté Kateřiny, která i přes to, že byla dobře situovaná, zajištěná a velmi krásná, odmítla světský život i majetek ve prospěch církve. Je to další z příkladů dokonalé svěťice, i když Kateřina je, v některých aspektech poněkud výjimečná. Navíc zde poprvé v souvislosti s pannou vidíme

---

¹⁶⁰ Daniel Hussonius Pacovský – *Zahrada panenská*, in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. *k zvláštnímu potěšení a užitku oddaný*, in *Nádoby mdlé, hlavy nemající?* Storchová, Ratajová. s. 267

¹⁶¹ Daniel Hussonius Pacovský – *Zahrada panenská*, in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. *k zvláštnímu potěšení a užitku oddaný*, in *Nádoby mdlé, hlavy nemající?* Storchová, Ratajová. s. 282

¹⁶² Daniel Hussonius Pacovský – *Zahrada panenská*, in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. *k zvláštnímu potěšení a užitku oddaný*, in *Nádoby mdlé, hlavy nemající?* Storchová, Ratajová. s. 299

adjektivum *rozšafná*, které je obvykle používáno v souvislosti s manželkou či hospodyní.

*Horlivá tato mučedlnice sv. Barbora znovu opět nejtěžšími trápeními tyranský byla tryzněná a mučena. Mnohém pak silněji to všecko ne jako mdlá nestatečnost ženská, ale jako některá silné přirození lidské jest trpěla a snášela.*¹⁶³

V ukázce z příběhu svaté Barbory se nám potvrzuje předpoklad o diferenci mužských a ženských vlastností.¹⁶⁴ Jasně zde vidíme, že autor oceňuje na Barboře statečnost a schopnost snášet bolest, která je obvykle připisována mužům. Opět se zde také setkáváme s už na mnoha místech zmiňovaným paradoxem – dívka (potažmo žena) má být pasivní příjemkyní, nemá se aktivně bránit, má být zcela oddána vnějším vlivům, a především svému otci nebo muži. Následně jsou však ženy popisovány jako mdlé, což jistě zahrnuje rozum podobně jako fyzickou zdatnost, která, jak píše například Josef Hrdlička, nemohla být na příliš špatné úrovni, protože ženy snášely, kromě porodu několika dětí, také těžkou fyzickou práci a výjimkou nebyly ani fyzické tresty ze strany manželů. Lze tedy přemýšlet nad tím, že tyto navzájem se vylučující požadavky a hodnotící kritéria ženy jsou součástí mocenských projevů.

Na závěr uvedeme také příklad panictví, kterého si, jak už jsme zmiňovali výše, Pacovský cenil stejně jako panenství:

*Vavřinec aneb Laurens, přijímím Iustian[us], když byl v devatenácti letech, a podlé břehu světa tohoto a mladého věku svého mezi následováním svatých ctností a rozkoší těla jako na rozcestí jsa postižen, od Krista Pána na dobrou cestu jest uveden.*¹⁶⁵

---

¹⁶³ Daniel Hussonius Pacovský – *Zahrada panenská*, in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. *k zvláštnímu potěšení a užitku oddaný*, in *Nádoby mdlé, hlavy nemající?* Storchová, Ratajová. s. 307

¹⁶⁴ viz ukázka z podkapitoly o sv. Juliáně

¹⁶⁵ Daniel Hussonius Pacovský – *Zahrada panenská*, in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. *k zvláštnímu potěšení a užitku oddaný*, in *Nádoby mdlé, hlavy nemající?* Storchová, Ratajová. s. 309

Na této ukázce můžeme vidět, že také panic má stejné ctnosti jako panna. Pokud čteme o panicích v takto výrazně duchovně zaměřených textech, nacházíme potlačenou maskulinitu. Chlapec je popisován podobně jako dívka, vyznačuje se jemnými rysy, plachým chováním a celkovou křehkostí. Za povšimnutí také stojí věk – zatímco u světic jsme se často setkávali s velmi nízkým věkem – dívka je považována za pannu už ve věku, který bychom řadili k dětství (často je zmiňován věk 9 let), chlapi jsou „*mladého věku*“ ve svých devatenácti letech.

Tímto spisem jsme tedy postihli další z možných obrazů panenství v raně novověké homiletické literatuře. Ukázkami z kázání, která se zaměřují na jinou tematiku, jsme postihli obraz, který můžeme považovat za poměrně blízký realitě. Nacházíme zde totiž také deskripce současného stavu. Dále jsme se věnovali preskripcím, ve kterých jsme získali obraz jednak dokonalé panny – budoucí manželky, přehled žádoucích ctností a požadavek na celkové chování a vzhled, dále také dokonalé panny v duchovním smyslu, kde převládá požadavek na biologické panenství. Na závěr jsme doplnili obraz panny – světice, který lze považovat za realitě nejvzdálenější, protože se zde vyskytuje mnoho fantaskních prvků a zázraků a výrazná glorifikace.

5 Obraz panenství v raně novověké homiletické literatuře

Zobrazení panenství v barokních homiletických textech v některých rysech odpovídá všeobecné představě, kterou vytvořila krásná literatura, a to nejen v raném novověku. Setkáváme se se třemi základními rovinami: jaké panny skutečně jsou, jaké by neměly být a jaké by naopak být měly. S prvním případem se nejhojněji setkáváme v ukázkách, které pochází z tematicky různých kázání – autor se o panenství, pannách či panicích zmínil spíše okrajově v rámci jiné látky, a proto narážíme na obraz panenství, který se pravděpodobně odrážel v představách raně novověkého člověka. Není tolik stylizovaný a zaměřuje se obvykle na praktické aspekty – jak by se měla dívka chovat o masopustu, čemu by se měla vyhnout, jak se k pannám chovat, jak je vychovávat a podobně. V tomto případě se setkáváme s pannou – mladou dívkou, která se připravuje na manželství. Jde o entitu, která vyžaduje neustálý dozor nějaké autority, pevné vedení a pečlivou výchovu, protože není příliš inteligentní, je lehce manipulovatelná, má sklon k hříchu, marnivosti a povídavosti. I z těchto důvodů je náročnější vychovat dívku než chlapce. Dalším důvodem je také panenství ve své biologické podstatě, které je třeba uchovat hned z několika důvodů: sociálního – čím nižší je společenské postavení rodiny, tím více si zakládá na „dobré pověsti“, kterou by těhotenství neprovdané dcery velmi výrazně narušilo. Závažným důvodem jsou ekonomické prostředky – pokud by dívka otěhotněla a neprovdala se, rodina by se musela postarat o dalšího člena navíc. A samozřejmě hraje roli i církevní výchova a pověry, že nemanželské dítě bude i spolu s matkou potrestáno, například postižením, nemocí nebo smrtí.¹⁶⁶ Problém nechtěného těhotenství pak mohl dosáhnout i krajních mezí a vyvrcholit vraždou novorozence.¹⁶⁷ Je tedy zcela patrné, že zachování panenství v raném novověku mělo i své praktické, každodenní důvody a nešlo pouze o nábožensko-sociální konstrukt.

---

¹⁶⁶ LENDEROVÁ, Milena, ed. *Eva nejen v ráji: žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0375-6.

¹⁶⁷ STŮJ, Pavel. *Infanticidium - Vražda dítěte jako důsledek strachu*. 2014, 126 s. (281-213).

Diplomové práce. Univerzita Palackého, Katedra historie. Vedoucí práce Radmila Prchal Pavlíčková.

V rámci doporučení pro dívky, případně pro rodiče, jaké je vhodné panenské chování, se setkáváme také s negativními příklady. Zajímavé je, že i zde se setkáváme s označením *panna*, ale obvykle ve spojení s nějakým negativním adjektivem, například *bláznivá panna*, *domnělá panna*, *nerozumná panna* a podobně. Takové dívky se chovají v přímém rozporu s obecně platným doporučením. Rády se baví, jsou upovídáné, nevyhýbají se zábavě, tančí, baví se s chlapci a stýkají se s nimi i po setmění nebo na odlehlých místech. Rády se zdobí a upoutávají tak na sebe pozornost opačného pohlaví, ve kterém vyvolávají hříšné myšlenky a tělesný chtíč. I takové chování, bez ohledu na to, zda je dívka biologicky pannou, je nepřípustné a v rámci homiletických textů už klesá její hodnocení. Samozřejmě se pak setkáváme s různými odstrašujícími příběhy, ve kterých se objevují například násilné prvky, pýcha a podobně.

Asi nejjobsáhlejší jsou preskripce, které se věnují pouze panenství. Zde nacházíme dvě různé tendence – první z nich se zaměřuje převážně na praktický život dospívající dívky a předkládá velmi jasný a podrobný návod na požadované chování, ukázkovým příkladem je třeba Martinovského *Věňček*. Zde jsou představeny *ctnosti*, dočteme se také, jak konkrétně jich dosáhnout, čemu se vyhnout a jak se zlepšovat. Čtenářka se navíc může inspirovat v příbězích slavných panen a rozmyslet si nevhodné chování při pročítání odstrašujících případů. Kromě povahových vlastností zde nacházíme také pravidla základní hygieny a slušného chování, oblékání a podobně, takže lze takový spis považovat za praktickou příručku pro raně novověkou dospívající dívku. Velký důraz se klade na poslušnost, ta obvykle zaujímá přední pozice hned za pobožností. Dále je vyžadována mlčenlivost, dobrosrdečnost a naprostá asexualita.¹⁶⁸ Pokud se zaměříme na vyžadované vlastnosti jako celek, zjistíme, že ideální mladá žena by měla být pasivní, tichá, lehce manipulovatelná (polemika, zda dívkám přísluší vzdělání), beze zbytku poslušná a oddaná, neměla by za žádných okolností vzdorovat a zároveň by neměla dávat najevo svou sexualitu a snažit se na sebe upoutat pozornost. Důraz je kladen také na pracovitost, zároveň by si měla dívka zvyknout i na chudobu a být skromná. V určitém kontrastu na tyto požadavky potom stojí kritika panen a potažmo i žen. U Plzenského se objevuje

---

¹⁶⁸ *ctnosti* viz Martinovský, Plzenský, *Korunka aneb vínek panenský* apod.

formulace, že dívky jsou „*mdličké nádoby*“¹⁶⁹ bez rozumu, vlastní vůle a názoru, a proto je třeba je vést správným směrem, protože člověk, zejména pak mladý člověk, je od přírody nakloněn více zlu než dobru. Druhým obrazem, který se v preskripcích objevuje, je obraz panny světice, která znázorňuje dokonalý stav. Tyto popisy jsou výrazně stylizované, panenské ctnosti jsou přivedeny do extrému a panny světice obvykle vynikají svou krásou. Velmi výrazně je zde pozornost upírána k biologickému panenství. V těchto příbězích jsou vyzdvihovány některé vlastnosti, mezi skutky, které světice vykonaly za svého života se nejčastěji řadí léčení nemocných nebo prorocká schopnost. Další zvláštní schopnosti jsou většinou poněkud pasivní – popisuje se, co všechno dívka vydržela, co si odepřela, koho odmítla a jak přijala a snesla svůj trest.

Celkově se pak setkáváme s obrazem panny, která je vyčleněna ze společnosti dospělých, provdaných žen. Nemá obvykle vlastní rozum, a proto je nutné ji pečlivě vychovávat. Na základě přirozeného řádu nemá ani nárok na vlastní vůli, protože vždy podléhá mužské entitě – otci, který ji následně „předá“ jejímu muži. Panna naprosto podléhá patriarchálnímu uspořádání a nemá prakticky mnoho možností, jak se od něj osvobodit, jednou z možností je ale vstup do kláštera. Mladá dívka podléhá mnoha sociálním tlakům, a to ve všech společenských vrstvách,¹⁷⁰ jak už bylo zmíněno v analýze textů, dívka by se měla provdat, zároveň dodržovat poměrně přísná pravidla chování, dbát na dobré jméno rodiny, především otce a zároveň být dobrou křesťanskou. Pokud by všechna kritéria měla být uvedena do praxe, znamenalo by to, že dívka musí nechat výběr partnera na rodičích a jejich rozhodnutí se zcela přizpůsobit. V příbězích o světících se setkáváme také s neposlušností – církev je zde kladena nad rodičovskou autoritu, pokud rodiče brání dceři v křesťanské praxi. Co se týká samotného zobrazení a popisu panny, v mnoha případech jsou mladé dívky přirovnávány ke květinám, květinovým věncům, v nichž jednotlivé vlastnosti představují květiny, výjimečný není ani obraz krásné panny,

---

¹⁶⁹ Adam Klement Plzeňský – *Rozkoš a zvule panenská, k zvláštnímu rozjímání, naučení a potěšení všem poctivým pannám i jiným pobožným obojího pohlaví lidem složená a vydaná...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1. *k zvláštnímu potěšení a užitku oddaný*, in *Nádoby mdlé, hlavy nemající?* Storchová, Ratajová

¹⁷⁰ venkovská, měšťanská i aristokratická

který je ale vzápětí doplněn všemi žádoucími vlastnostmi. Takové zobrazení je pak obvykle formulováno: Je krásná, a i navzdory tomu ctnostná. Panny ale nepodléhají v kázáních pouze kritice, několikrát je například zmiňováno, že jsou od přírody pobožnější než muži, chodí pravidelně do kostela a účastní se církevních svátků, modlí se i doma (kostel je také pro dívky jedním z mála informačních zdrojů) a navíc jsou přirozeně mnohem milosrdnější, to je vlastnost, kterou se muži musí učit.

Na závěr toho shrnutí ještě zmíníme jazykovou pestrost v zobrazování panenství. Panenství získává mnoho různých pojmenování od všeobecně známých, jako je *věneček, čest, čistota, počestnost, nevinnost* až ke kreativnějším metaforám: *svíce panenská* a podobně.

6 Obraz panictví v raně novověké homiletické literatuře

S panictvím jako takovým se v homiletických textech setkáváme spíše okrajově a lze pozorovat podobné tendence jako u zobrazení panenství. Buďto tedy narážíme na praktické rady nebo přísně náboženské prizma. Pokud narážíme na první příklad, bývá mladý muž označován jako mládenec nebo kavalír a je protějškem dívky. Na rozdíl od ní zde ale není kladen příliš velký důraz na biologické panictví, pokud se jej autor dotýká, jedná se spíše o doporučení než o závaznou normu, a to především ve formě „pokud chceš za manželku pannu, měl bys být sám do svatby paní“. Často narážíme v textech na rady, které jsou určeny všem mladým lidem, i zde je zmiňována čistota, do které jsou zahrnuti jak dívky, tak chlapci. V případě křesťansky přísnějších textů je panictví velebeno podobně jako panenství, a chlapec se pyšní podobnými ctnostmi jako dívka, je také podobně popisován. Setkáme se tedy v obrazech citlivého, něžného, tichého a stydlivého chlapce, který více odpovídá obrazu dívky než muže. Je pochopitelné, že na mládence nebyl vyvíjen takový nátlak, co se týká biologického panictví, protože jim nehrozila podobná rizika jako dívkám, i když, jak víme od Jaroslava Čechury, nebylo neobvyklé, že se mladí lidé v případě těhotenství dívky vzali, což by mohlo znamenat ekonomický problém a život za hranicí chudoby. Dalším rizikem jsou samozřejmě také pohlavně přenosné

nemoci a v neposlední řadě otec „zneuctěné“ dívky. Jak také zmiňuje Bůžek, v aristokratických rodinách bylo obvyklé, že chlapci prožívali první sexuální dobrodružství v rámci svých kavalírských cest a byla tak součástí dospívání, mezi aristokratickou, měšťanskou a venkovskou rodinou v tomto však bude zásadní rozdíl. I přesto ale můžeme říct, že panenství a panictví nejsou paralelní pojmy, neboť panenství zahrnuje rozsáhlý komplex sociálních a náboženských aspektů, jehož protějškem je více než panictví mládenectví. Kavalírství pak stojí trochu stranou, protože, jak jsme se přesvědčili, v tomto případě požadavek na „čistotu těla“ příliš nepřevládá – spíše naopak.

Závěr

Cílem této práce bylo vytvoření uceleného obrazu panenství a panictví v raně novověké homiletické a preskriptivní mravokárné literatuře. V počátečních kapitolách byl vytvořen teoretický podklad, kterým byl stanoven historický, kulturní a společenský rámec, ze kterého se následně vycházelo při zpracování textů. Následně byla stanovena metodologie, která byla využita na všechny zkoumané texty. Při samotné analýze byly využity jak texty přímo se vztahující k panenství, tak také kázání s jinou tematikou, která však přinesla do výsledného obrazu velmi vítanou pestrost a různorodost. Rozbor textů přinesl nejen potvrzení původní teze, překročil její hranice a umožnil odkrýt komplexní fenomén, kterým je panenství v raném novověku. Jak se lze dočíst v kapitolách *Obraz panenství v raně novověké homiletické literatuře* a *Obraz panictví v raně novověké homiletické literatuře*, panenství je, dle předpokladu komplexnějším pojmem než panictví, i když se v mnoha aspektech oba stavy setkávají. Panenství jako takové není zobrazováno jako pouhý biologický stav, ale lze ho chápat v mnoha poměrně širokých perspektivách. Jednak zjišťujeme, že se jedná o označení každé mladé dívky, která přestává být dítětem, a to v mnoha případech ve velmi raném věku. Je to zároveň období ženy, ve kterém se připravuje na sňatek, který je nejdůležitějším milníkem v jejím životě – stává se totiž plnohodnotnou ženou. Ani tato představa ale není takto jednoduchá, protože se setkáváme s různými přístupy k významu panenství a manželství. A to od glorifikace panenství až po pragmatický přístup. Panenství může být vzorem ctností, ale také nechtěnou přítelkyní. Vedle panenství se setkáváme také s mládenectvím a kavalírstvím – oba tyto pojmy lze shrnout jako panictví. V tomto případě pozorujeme výraznější diferenci mezi šlechtou a venkovským lidem. U vyšší společenské vrstvy se panictví považuje za odepřenou (sexuální) zkušenost, zatímco venkovským mláďencům je doporučováno. U dívek lze pozorovat důraz na zachování panenství jak u vyšších, tak u nižších vrstev, často z odlišných důvodů. Výsledkem práce jsou tedy dva obrazy mladých lidí napříč sociálními skupinami, jak je přináší preskriptivní literatura. Jedná se o komplexní jevy, které lze dále zkoumat na dalších textech z oblasti krásné literatury nebo pramenů jako je korespondence, deníky,

příručky pro ženy a podobně, jednalo by se jistě o plodné bádání s dostatkem dokladů i materiálu.

Resume

This dissertation focuses on the depiction of virginity in the early modern time homiletic literature. The original thesis of this work is that virginity is a phenomenon that appears in various types of literature much like in prescriptions. Virginity is a complex concept that includes a number of different aspects of the life of a young woman preparing for marriage. This dissertation tries to identify the application of the concept of virginity in homiletic literature on a sample of texts, tries to analyze the frequency of the use and context and thus to create a compact picture of virginity in the early modern time homiletic. This goal is achieved through gender methodology with which Alfred Thomas or Jana Rataj and Lucie Storch work for example. Publications of these authors are therefore, from the working with text point of view, default texts. This work, to a certain extent, is interdisciplinary therefore, the secondary literature is provided by the literary science and also history, sociology and gender studies. First processed in this dissertation is the theory – the examined period is specified from the view of literature, religion, culture and socio-political conditions. All the seemingly wide-ranging information make it possible to perceive a wider context and then create the overall image of a young unmarried woman on the threshold of modern times. The issues of gender will also be addressed, its practices and occurrence in the Czech literary science practice. Next, there is a methodology based on which the text samples are examined, in one example of working with the text. The methodology upon which the samples of text are examined is then established on a single example of working with the text. The theoretical introduction is followed by the analysis of the homiletic texts itself. The findings from the chapters The image of female-virginity in the early modern time in homiletic literature and The image of male-virginity in the early modern time in homiletic literature are summarized in conclusion. Within these chapters, the basic characteristics of both male and female virginity according to baroque prescriptions is summarized. We encounter the display of passive individuals, in the case of females, entirely subordinate to the patriarchal organization of society. Female virginity is, according to the findings of this dissertation, depicted in quite a wide range of features, which describe it and which

are attributed to it. Male virginity is by description close to the female virginity in many attributes, it does not get as much space. In both cases, the original theses are elaborated and confirmed.

Anotace

Zpracovala: Bc. Tereza Šimonová

Filozofická fakulta, katedra bohemistiky

Magisterská diplomová práce na téma *Zobrazení panenství v raně novověké homiletické literatuře*

Vedoucí práce: Mgr. Jana Kolářová, Ph.D.

Rozsah práce: 199 tis. znaků, 86 stran

Použitá literatura: 23 titulů

Klíčová slova: panenství, virginitas, žena, gender, homiletická literatura, kázání, baroko, raný novověk

Tato práce se věnuje zobrazení panenství v raně novověké homiletické literatuře. Úvodní kapitoly jsou věnovány historickému a sociálnímu kontextu raného novověku, tato část slouží jako teoretický základ pro zkoumání vybraných textů. Následuje stanovení metodologie na základě nastudovaných genderově orientovaných textů a studií. Nejrozsáhlejší část je věnována rozboru jednotlivých homiletických textů. Pozornost je zaměřena na zobrazení panenství a panictví, tyto doklady jsou analyzovány podle předem stanovené metodologie. Výsledky a závěry jsou zpracovány ve dvou závěrečných kapitolách *Obraz panenství v raně novověké homiletické literatuře* a *Obraz panictví v raně novověké homiletické literatuře*.

English Annotation

This dissertation is devoted to the depiction of virginity in the early modern time homiletic literature. The introductory chapters are dealing with the historical and social context of the early modern time, this part serves as a theoretical basis for examination of the selected texts. Following is the establishment of methodology based upon studied, gender oriented texts and studies. The most extensive part is

devoted to the analysis of the particular homiletic texts. The attention is focused on depicting virginity of both male and female. These documents are analysed with the use of the predetermined methodology. The results and conclusions are compiled within the last two chapters: *The image of female virginity in the early modern time homiletic literature* and *The image of male virginity in the early modern time homiletic literature*.

Literatura

Primární

Bilovský, Bohumír Hynek Josef. Doctrina Cristiana animabus inseruitura, per dominicas anni et non ullas festiuitates breuiter aptata... in SLÁDEK, Miloš. Malý svět jest člověk aneb Výbor z české barokní prózy. Jinočany: H & H, 1995. ISBN 80-85787-84-9.

Bilovský, Bohumír Hynek Josef. Výbory z kázání, in KOPECKÝ, Milan. Staří slezští kazatelé: různé rozprávky a příběhy k naučení a ku potěše způsobně vybrané i uvedené... Ostrava: Profil, 1970. Knihovna Památníku Petra Bezruče (Profil).

Hendl, Kolman. Den spolunedělní a sváteční neb Kázání o savnosti pobožného bratrstva pod titulem svatých Čtrnácte pomocníkův, velikých u Boha orodovníkův... in SLÁDEK, Miloš. Svět je podvodný verbíř, aneb, Výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století. Praha: Argo, 2005. ISBN 80-7203-709-9.

Korunka aneb vínek panenský, všechněm pobožným a šlechetným pannám národu českého k zvláštnímu potěšení a užitku oddaný in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1.

Laštovka, Tomáš Xaverius. Čtvrtý článek víry katolické..., in KOPECKÝ, Milan. Staří slezští kazatelé: různé rozprávky a příběhy k naučení a ku potěše způsobně vybrané i uvedené... Ostrava: Profil, 1970. Knihovna Památníku Petra Bezruče (Profil).

Marek, Damascen. Trojí chléb nebeský pro lačný lid český, od Písma svatého, snešení nábožného, učitelův církevních a Otcův svatých vypůjčený a k nedělnímu občerstvení všem milým vlastencům představený... in SLÁDEK, Miloš. Malý svět jest člověk aneb Výbor z české barokní prózy. Jinočany: H & H, 1995. ISBN 80-85787-84-9.

Martinovský, Lukáš. *Křesťanských pobožných panen věnček poctivosti, v němž se všickni jejich ctnosti pod obyčejným kvítkem k věncům náležitým připodobňují a najevo vykládají...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. Nádoby mdlé, hlavy

nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1.

Nitsch, Daniel. Berla královská Jezu Krista, in KOPECKÝ, Milan. Staří slezští kazatelé: různé rozprávky a příběhy k naučení a ku potěše způsobně vybrané i uvedené... Ostrava: Profil, 1970. Knihovna Památníku Petra Bezruče (Profil).

Pacovský, Daniel Hussonius. Zahrada panenská, in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1.

Plzenský, Adam Klement. *Rozkoš a zvule panenská, k zvláštnímu rozjímání, naučení a potěšení všem poctivým pannám i jiným pobožným obojího pohlaví lidem složená a vydaná...* in RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1.

Šteyer, Matěj Václav. Postilla katolická na dvě částky rozdělená, nedělní a sváteční aneb Vejkladové na evangelia, kteráž se podle řádu a obyčeje svaté římsko-katolické církve na každou neděli a na každý svátek v slavném českém království a margkrabství moravském zasvěcený přes celý rok čítají... in SLÁDEK, Miloš. Malý svět jest člověk aneb Výbor z české barokní prózy. Jinočany: H & H, 1995. ISBN 80-85787-84-9.

Sekundární

BŮŽEK, Václav a Pavel KRÁL, ed. Člověk českého raného novověku. Praha: Argo, 2007. Každodenní život. ISBN 978-80-7203-694-3.

BĚLINA, Pavel. Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek IX, 1683-1740. Praha: Paseka, 2011, 825 s., [32] s. obr. příl. ISBN 978-80-7432-105-4.

BĚLINA, Pavel. Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek IX, 1683-1740. Praha: Paseka, 2011, 825 s., [32] s. obr. příl. ISBN 978-80-7432-105-4.

ČECHURA, Jaroslav. Kriminalita a každodennost v raném novověku: jižní Čechy 1650-1770. Praha: Argo, 2008. Každodenní život. ISBN 978-80-257-0049-5.

ČORNEJOVÁ, Ivana. Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek VIII, 1618-1683. Praha: Paseka, 2008, 711 s., [32] s. obr. příl. ISBN 978-80-7185-947-5.

HAPÁK, Pavol, Štefan KAZIMÍR, Július MÉSÁROŠ, et al. Přehled dějin Československa. I, 2.,. Editor Josef JANÁČEK, editor Jaroslav PURŠ, editor Miroslav KROPILÁK. Praha: Academia, 1982, 645 s.

KOPECKÝ, Milan. Staří slezští kazatelé: různé rozprávky a příběhy k naučení a ku potěše způsobně vybrané i uvedené... Ostrava: Profil, 1970. Knihovna Památníku Petra Bezruče (Profil).

LENDEROVÁ, Milena, ed. Eva nejen v ráji: žena v Čechách od středověku do 19. století. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0375-6.

RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ, ed. Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku. Praha: Scriptorium, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1

RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ. *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření boží: diskursy manželství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2009. ISBN 978-80-87271-08-7.

RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ. *Žádná ženská člověk není: polarizace genderů v českojazyčné literatuře druhé poloviny 18. století*. Praha: Scriptorium, 2010. ISBN 978-80-87271-26-1.

Scott, Joan W. American Historical Review (2008). "Introduction to Revisiting 'Gender: A Useful Category of Historical Analysis' ". The American Historical Review. **113** (5): 1344–1345. doi:10.1086/ahr.113.5.1344.

SLÁDEK, Miloš. Malý svět jest člověk aneb Výbor z české barokní prózy. Jinočany: H & H, 1995. ISBN 80-85787-84-9.

SLÁDEK, Miloš. Svět je podvodný verbíř, aneb, Výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století. Praha: Argo, 2005. ISBN 80-7203-709-9.

THOMAS, Alfred. Čechy královny Anny: česká literatura a společnost v letech 1310-1420. Brno: Host, 2005. Studium (Host). ISBN 80-7294-167-4.

VAŠICA, Josef. České literární baroko. Vyd. 2. Brno: Atlantis, 1995. ISBN 80-7108-123-X.

VOREL, Petr. Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek VII, 1526-1618. Praha: Paseka, 2005, 639 s., [32] s. obr. příl. ISBN 80-7185-648-7.

Slovníky:

DUPLACY, Jean. *Slovník biblické teologie*. Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1991.

RAHNER, Karl a Herbert VORGRIMLER. *Teologický slovník*. Přeložil František JIRSA, přeložil Jan SOKOL, přeložil Jan KRANÁT. Praha: Vyšehrad, 2009. Teologie (Vyšehrad). ISBN 978-80-7021-934-8.

Magisterská práce:

STŮJ, Pavel. *Infanticidium - Vražda dítěte jako důsledek strachu*. 2014, 126 s. (281 213). Diplomové práce. Univerzita Palackého, Katedra historie. Vedoucí práce Radmila Prchal Pavlíčková.